

709.

könyv
könyvtár
könyvtáros

2002
május

3.

Öreg

A B C

vén emberek számára.

Mióta utóljára irtam kigyelmeteknek, azóta Pozsonyban is megfordultam, — mert tudni akartam, miként állanak a' dolgok az országgyűlésén, és saját két szememmel akartam látni mindent, hogy kedves atyámfiai maguknak is igazán elmondhassak mindent, mert bizony igaz az, hogy a' czípót is legmelegebben csak a' kemence szájánál kaphatni, — azért tehát megnéztem mindent, így aztán a' saját szememnek jobban hiszek, mint azon sokféle beszédnek, a' mit hol ebből, hol a' másik sarokból hall az ember. Sokat, igen sokat láttam és hallottam, a' mit egyszerre egy szuszszal el sem is tudnék mondani, hanem ha türelemmel lesznek, sorjában és mindent a' maga rendiben egyenkint elmondok. 1-ór is tehát beszélék

A' pénz dolgáról.

Furcsán volt eddig minden ebben a' mi országunkban, mert az országnak a' pénzét, a' mi sóból, arany, ezüst és más sokféle bányából, valamint a' kamarai urodalmakból bejött, azt nem az ország kassájába tették, hanem mindent a' kamara szedett be, a' kamara pedig a' sok szép drága kincset Bécsbe küldötte, ott pedig volt három négy ember, a' ki annak a' neszivel, hogy majd király ő felségének a' kezébe adja a' pénzt, úgy cselekedett, hogy ugyan adott valamit ő felségének a' hireért, de az egész sommát nem ám, hanem nagyobb részét ez a' két — három ember magának tartotta. Ez igentermészetesen nem lett volna szabad, de

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

11. évfolyam 5. szám

2002. május

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Bartos Éva:** Szemléletváltás a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásában 3
Monostori Imre: A könyvtár mint hiteles hely 8

Fórum

- Gyuris György:** Mi végre a magyar könyvtár? 13
Pallósiné Toldi Márta: Hivatásunk lényege a szolgálat 15
Szakmári Klára: „Mit is ír a hogyishívják...?!” – avagy napilapok egy gimnázium könyvtárában 18

Műhelykérdések

- Mikulás Gábor:** A szponzorálás mint lehetőség – szempontok mindkét oldalról 20
Sonnevend Péter: Információs társadalom és könyvtár 25
Kiszl Péter: Vállalkozói, üzleti információforrások című kurzus az ELTE BTK Könyvtártudományi-Informatikai Tanszékén 28
Hegy Ádám: Speciális informatikai kurzusok a szegedi egyetemi szintű könyvtárosképzésben 33
Rózsa György: Megjegyzések az „Információ és társadalom” ELTE/BTK könyvtár tanszéki kurzusról 39
Tóth Máté: A könyvtáros szakma az ezredfordulón – nemzetközi kitekin-tés 41

Napló

- Arató Antal:** Könyvtárhasználati vetélkedő felnőtteknek 57

Könyv

- A tudni nem érdemes dolgok tudománya – avagy a filológus halhatatlansága 59

A belső címlapon Vas Gereben 1848-as lapjának egyik oldala látható.

From the contents

Éva Bartos: A new approach in the library supply of the disadvantaged (3);
Imre Monostori: The library as an authentic place (8);
The reactions of György Gyuris and Márta Pallósi-Toldi to Éva Bartos' article The librarians in the 21st century (Könyv, Könyvtár, Könyvtáros – April 2002) (13)

Cikkeink szerzői

Arató Antal, a Székesfehérvári Megyei Könyvtár c. igazgatója; *Bartos Éva*, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Gyuris György*, a szegedi Somogyi-könyvtár igazgatója; *Hegy Ádám*, a Szegedi Egyetem Központi Könyvtárának munkatársa; *Kiszl Péter*, az ELTE oktatója; *Mikulás Gábor*, információs és PR-tanácsadó, könyvtári szakértő; *Monostori Imre*, a Tatabányai Megyei Könyvtár igazgatója; *Pallósiné Toldi Márta*, a Szombathelyi Megyei Könyvtár igazgatója; *Rózsa György*, az MTA Könyvtára ny. főigazgatója; *Sonnevend Péter*, a Kaposvári Egyetem tanszékvezető tanára; *Szokmári Klára*, könyvtárostanár; *Tóth Máté*, egyetemi hallgató

Szerkesztőbizottság:

Biczák Péter (elnök)

**Borostyániné Rákóczi Mária, Kenyéri Kornélia,
Poprády Géza, dr. Tóth Elek**

Szerkesztik:

Győri Erzsébet, Sz. Nagy Lajos, Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791
Közreadja: az Informatikai és Könyvtári Szövetség, a Könyvtári Intézet, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója
Technikai szerkesztő: **Korpás István**
Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest
Felelős vezető: **Freier László**
Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 3600 forint. Egy szám ára 300 forint
HU-ISSN 1216-6804

Szemléletváltás a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásában

PULMAN-konferencia
(Szolnok, 2002. március 7–8.)

Visszapillantva a könyvtárak szociális funkciójának történeti alakulására, emlékezzünk rá, hogy „a közkönyvtár bölcsője fölött a felvilágosodás filantróp filozófusai énekelték a bölcsődalt”. Katsányi Sándor jellemezte ilyen költőien a szociális funkció születésének körülményeit. Azaz a nyilvános könyvtár klasszikus formájának létrejöttét Angliában a 18–19. században egyértelműen az eseteket felemelni kívánó filantróp igény eredményezte, s ugyanez az eszmei kiindulás hatotta át a német könyvtárak első jelentős ideológusait is. A közkönyvtárak tehát kezdettől részt vettek a kulturális-szociális jogok társadalmi kiterjesztése körül folyó harcokban. A közkönyvtárak európai története szinte leírható az ezzel a feladattal való birkózás történeteként is: olykor a feladat vállalása, máskor pedig a megtagadása kapott nagyobb hangsúlyt.

A szocialista országokban, köztünk hazánkban is, még egyéb, főként ideológiai tényezők is hozzájárultak ehhez a „hullámváshoz”. Egyrészt ezek az országok szegényes szociális és kulturális infrastruktúrával rendelkeztek, másrészt a homogénnek hirdetett társadalomban a kisebb csoportok és speciális rétegek ügyével való differenciált foglalkozás csak sokára bontakozhatott ki. Mint ahogyan a jogalkotásban és a szociális gondoskodás sok területén a jogok meghatározásától a tényleges jogérvényesítésig hosszú utat kellett bejárni. A magyar közkönyvtárak ügyére is ez a sors várt, s még mindig nem vagyunk az út végén.

Tekintsük át röviden a funkció magyarországi állomásait:

- A tevékenység a fiatalok művelődési hátránya mérséklésének szándékával indult, miután Tanczos Gábor művelődésszociológiai vizsgálódása ráirányította a figyelmet a családi-szociális hátrányok problémakörére.
- Ezt követően a Budapesten rendezett IFLA konferencia nyomán (1972) fordult a figyelem az egészségileg hátrányos helyzetű olvasók felé (kórházi betegek, ágyhoz kötöttek, vakok és csökkentlátók, büntetésvégrehajtási intézmények lakói).
- E kezdetek után a könyvtárosok egyéni kezdeményezései révén a tevékenység kiszélesedése következett be. A mindennapi gyakorlatban a könyvek házhoz szállításától kezdve az első hangoskönyvek megjelentetéséig sokan és sokfélét próbáltak hatalmas lendülettel és elszántsággal.
- A könyvtárügyet újraszabályozó 1976-os tvr. már tételesen felsorolta azokat a szociális csoportokat, amelyek számára speciális könyvtári ellátást kell nyújtani (öregék, betegek, kórházi és szanatóriumi ápoltak, nemzetiségek, fegyveres erők tagjai, büntetésüket töltők stb.) a magyar könyvtárügy cse-

lekvési és fejlesztési programtervezete 1980-ban pedig a bejáró munkások, a mozgásukban korlátozottak, a kórházi betegek, a nemzetiségek ellátási gondjait hangsúlyozta.

- A könyvtárügy irányításában megjelenő elvi–jogi alapvetés után megindult a tartalmi–módszertani munka, figyelembe véve a külföldi tapasztalatokat is.

Az egész időszakra vonatkozóan leszögezhetjük, hogy mindebben döntő jelentősége volt az egyéni érdeklődésnek, kezdeményezésnek, továbbá megnyilvánult benne a szociológia erőteljes orientáló szerepe, egyre erősödő tekintélye, tárgyi-lagossága.

Nagyon rövid időn belül világossá vált, hogy az egyéni kezdeményezések esetleges és elszigetelt ötletek maradnak csupán, ha nem történik meg a feladat átfogó megoldásának rendezése, azaz feltételrendszerének megteremtése. Három szintű rendszer szükségessége körvonalazódott már 1984-ben:

- országos jellegű ellátási rendszerek kialakítása (pl. büntetésvégrehajtási intézmények, kórházak betegkönyvtárai) – állami erővel;
- speciális dokumentumszolgáltatások kiépítése (pl. hangoskönyv) – ágazati erővel;
- speciális olvasószolgálat, speciális személyi feltételek – helyi erővel.

A helyzet értékelése, a feladatok megfogalmazása pontos és körültekintő volt, ám a megvalósítás lassan, akadozva, az anyagi erőket csak esetenként és esetlegesen biztosítva indult meg.

A '70-es évek eufóriája, könyvtárosi lelkesedése az idő múlásával fokozatosan megkopott, kifáradt. Az 1994-es nyíregyházi konferencia összefoglalásaként 1995-ben kiadott tanulmánykötet (A könyvtár szociális funkciója) még tükrözte az előző évek lelkes egyéni próbálkozásait, de már bizonyos kételyeknek is hangot adott. Egyre többször tettük fel magunknak a kérdést: miért pont a könyvtár, miért pont a könyvtáros...?!

Tegyük mindezt az állam rendszerszerű anyagi támogatása nélkül? Hiszen a könyvtár nem szociális intézmény, nem tartozik az alaptevékenységéhez ilyenfajta munka. Tegyük mindezt magánszorgalomból, szabadidőben, anyagi ellenszolgáltatás nélkül? Hiszen a könyvtári költségvetés, a könyvtári munkaidő és a munkaköri leírások ezt a „plusz tevékenységet” nem bírják el. És tegyük mindezt ráadásul erkölcsi elismerés nélkül, hiszen más állami intézmények nem tekintettek partnernek bennünket („fogadatlan prókátor”), a szakmán belül is megmaradt a tevékenységet végzők „csodabogár” státusza. A végső elbizonytalanodáshoz az a tény is hozzájárult, hogy a képzésben, továbbképzésben sem kaptak – az emlékezetes egy éves KMK-s tanfolyamon kívül – kellő szakmai megerősítést kollégáink.

Az elkedvetlenedés utolsó mozzanataként említhetjük, hogy időközben olyan új társadalmi jelenségek mutatkoztak tömegesen, amelyekre már végképp nem voltunk felkészülve, és nem is akartuk vállalni (deviánsok, hajléktalanok a könyvtárban).

Részben tehát magunkra maradtunk, részben pedig igyekeztünk kimenekülni a már nem kívánt feladatból.

„A könyvtár szociális funkciója” c. 1995-ös kötetben szerepelt egy szinte meseszerű, amerikai könyvtári eset leírása, mely engem – és gondolom másokat is – elgondolkodtatott, és azt hiszem, ez segített hozzá az igazi szemléletváltáshoz. Idézem a történetet:

Így történt ez az oklahomai Tulsa város könyvtárában is, ahol évek óta látogatták a csavargók a könyvtárat. A könyvtáros már 1914-ben utalt erre a problémára az éves jelentésében. A helyzet egészen a '80-as évek elejéig nem okozott gondot. Ekkor azonban a recesszió és egy szerencsétlen tévéfelhívás következtében szinte elárasztották a várost a képzetlen munkanélküliek: a szerencsésebbek a város szélén létesített sátor táborban laktak, a többiek az utcákon, hidak alatt. Az Űdvhadsereg és más szervezetek gondoskodtak az éjszakai elhelyezésükről és némi meleg ételről, de napközben ezek az emberek nem tudtak hova menni. A tél közeledtével a hajléktalanok egyre nagyobb számban keresték fel a könyvtárat, természetesen magukkal vitték személyes holmijaikat, csomagjaikat is. Egyesek fürödtek a könyvtár mosdójában, mások az olvasóasztaloknál vagy az előcsarnokban szunyókáltak. Egy különösen hideg napon a hatszintes épületben szinte az összes ülőhelyet ők foglalták el. Az olvasók panaszkodni kezdtek, a helyzet tarthatatlanná vált. A könyvtár igazgatója többször kért segítséget a város különböző intézményeitől, szervezeteitől, és érdeklődött, hogy más városok hogyan oldották meg ezt a kérdést, hiszen országosan mintegy 2,2 millió hajléktalannal lehetett számolni akkoriban (1985-ben). Végül megtalálták a megoldást: nappali menedékhelyet létesítettek a hajléktalanok számára. Az anyagi hátteret (30 ezer dollárt) különböző alapítványokból, egyházak, magánszemélyek és intézmények adományaiból tudták megteremteni. Sikerült a könyvtár és az Űdvhadsereg közelében olyan épületet találni, amely renoválás után megfelelt a célra: tisztálkodási és mosási lehetőséget biztosított, posta- és telefonszolgáltatást, ingyenes ruhát, egészségügyi és munkavállalási tanácsadást, gyermekek számára kialakított részleget, szabadidőközpontot, ahol a városi könyvtár letéti könyvtárat működtetett. Az első évben 87 ezren keresték fel az intézményt.

Ez az esetleírás arra döbbsentett rá, hogy valószínűleg félreértelmeztük a hátrányos helyzetűekkel való foglalkozás tartalmát, egyedüli felelősöknek, „illetékeseknek” gondolván magunkat, ezért túnt oly nyomasztónak számunkra feladat. Holott arról van szó, hogy a hátrányos helyzetűekkel kapcsolatos, a könyvtárban is észlelt probléma megoldását nem a könyvtáraknak, könyvtárosoknak kell csupán keresniük, sőt sokkal inkább az a dolguk, hogy megtalálják azokat a megfelelő partnereket (állami intézmény, civil szervezet stb.), akik kompetensek a megoldásban. Ez a felismerés, azt hiszem, komoly lélektani nyomás alól szabadított fel minket.

Az időközben lezajlott rendszerváltozás hatására polgárosodási folyamat indult meg a társadalomban, ennek eredményeként felgyorsult és kiteljesedett a törvénykezési tevékenység. Megszülettek a témánk szempontjából fontos, korábban hiányzó szociális törvények (az 1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és

szociális ellátásokról; az 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról, a Fogyatékos Emberek Világszervezetének dokumentuma, 1993. stb.), és megszületett korszerű, saját ágazati törvényünk (a könyvtári ellátásról szóló 1997. évi CXL. törvény).

A két törvény tökéletesen harmonizál egymással. A könyvtári ellátásról szóló törvény – kerülve minden taxatív felsorolást – egész egyszerűen kimondja: a könyvtáraknak *mindenki számára* biztosítaniuk kell az információhoz való hozzáférést. Az általában „hátrányos helyzetűek” kissé nehezen körvonalazható csoportjai közül a fogyatékos személyek könyvtári ellátásához nyújt számunkra biztos fogódzót az 1998. évi XXVI. törvény. Ezt a törvényt a könyvtárosok körében mint az „akadálymentes bejutás”-ról szóló előírást emlegetjük. Pedig legalább ilyen fontos a 6. és 7. paragrafusában megfogalmazott elv (mely szinte a másik törvényt is értelmezi számunkra), miszerint biztosítani kell a hozzáférés lehetőségét a közérdekű és egyéb információkhoz, az információt pedig akkor tekinti hozzáférhetőnek, ha azt a fogyatékos személy érzékelni és értelmezni tudja. Így válik egyértelművé a „hozzáférhetőség” fogalma: hogy ti. ne úgy kínáljunk szellemi táplálékot a könyvtárban, mint ahogyan a közismert mesében a róka és a gólya kínál vacsorát egymásnak.

E törvények tükrében a közkönyvtár ismét előtérbe kerül mint az esélyegyenlősítés lehetséges célterülete, de már egy egész más szemlélet, más gondolkodásmód, más feltételrendszer alapján!

A sokoldalú jogi szabályozás megnyugtató, tiszta helyzetet teremtett: látjuk, hogy nem mások helyett kell cselekednünk, egyértelműen kijelölhetjük a saját tevékenységi területünket, amely már kötelező érvényű.

Új partnerkapcsolatokra nyílik lehetőségünk, hiszen megteremtődtek a megfelelő állami népegészségügyi, szociális intézmények, társadalmi és civil szervezetek. Alapítványok, egyesületek sokasága kezdte meg tevékenységét ezen a területen is, és ugyancsak új helyzetet teremt, hogy nálunk is megszülettek a korábban ismeretlen ún. segítő szakmák (szociális gondozó, szociális munkás).

A mai helyzetben már nem csupán a szociológiai vizsgálatok eredménye inspirál szociális érzékenységre és szemléletre, hanem a demokrácia alapvető szabályainak, az elemi állampolgári jogoknak és kötelezettségeknek az ismerete és elfogadása.

A társadalompolitikai szemléletváltozáson túl a könyvtárak telematikai, információ- és kommunikációtechnológiai fejlődése is új távlatokat nyit, merőben más lehetőségeket teremt a speciális szolgáltatások megvalósításához.

Ebben az új helyzetben, itt és most meg kell fogalmaznunk a továbblépés tennivalóit mind a követelmények, mind a megvalósíthatóság szempontjából.

Követelmények:

- A jövőben nem folyhat ez a tevékenység karitatív alapon, sem a könyvtárosok lelkiismeretére apellálva, felelősségérzetük megszarolásával.
- Ki kell dolgozni, meg kell határozni a könyvtárakra általános érvénnyel vonatkozó azon szolgáltatási szinteket, melyek mind az intézményi feltételekre (építészeti megoldások, berendezés, felszerelés stb.), mind a speciális dokumentumokra és eszközökre, mind pedig a könyvtárosok felkészültségére és magatartására nézve kötelezőek vagy elvárhatók. Ezeket a könyvtári statisztikában normatívaszerűen is szükséges érvényesíteni, a könyvtári szakfelügyeletben pedig számonkérni.

Az általános követelmények mellett a könyvtár környezetében tapasztalt igények, ill. a környezet jelzései szerint a helyi sajátosságoknak megfelelően kell a szolgáltatásokat tovább specializálni.

A könyvtári ICT fejlődését és fejlesztését összhangba kell hozni a fogyatékos könyvtárhasználók szükségleteivel (irodalomfelolvasó számítógépek, on-line szolgáltatások, digitalizálás révén való könnyebb hozzáférés stb.).

A megvalósítás eszközei:

- Meg kell oldani a speciális dokumentumok, információhordozók, valamint az információ átadására alkalmas, speciális eszközök központi előállítással, ill. beszerzéssel való biztosítását (gyártás, import) a könyvtárak számára;
- a könyvtári pályázatok rendszerében folyamatos lehetőséget kell biztosítani a speciális dokumentumok és a speciális eszközök beszerzésére;
- folyamatos tájékoztatást kell nyújtani (akár az Új Könyvek mintájára) a speciális dokumentumok megjelenéséről és a speciális eszközök, berendezések működéséről, fellelhetőségéről (a szakajtóban állandó rovatként vagy évenkénti egy-két melléklettel);
- a vándorgyűlést, az országos és regionális konferenciákat, a szakmai szervezetek programjait fel kell használni rendszeres termékbemutatóra; lehetnének referencia-könyvtárak is ebben a témában, ahol megtekinthetők, kipróbálhatók az eszközök;
- alkalmassá kell tenni a könyvtárosokat a rehabilitációs szemlélet elfogadására és továbbadására; a feladat ellátásában a lehetséges partnerek, szövetségesek „felismerésére” és az együttműködés megvalósítására. A könyvtáros alap-, szak- és továbbképzés szintjein tudatosítani kell a speciális könyvtári ellátás biztosításának szakmai és minőségi követelményeit, a problémával való érdemi foglalkozáshoz pedig a szükséges szakmai és speciális (pszichológiai, pedagógiai, kommunikációs, szociális) ismeretek birtokába juttatni a könyvtárosokat;
- a létrejövő könyvtáros etikai kódexben – de addig is legalább íratlan szabályként – rögzíteni kellene a korrekt és elvárható könyvtárosi magatartásmód elemeit.

A felsorolt képzési követelmények megvalósításának szerény példája a Könyvtári Intézet 30 órás akkreditált „esélyegyenlőségi” tanfolyama. Reményeink és terveink szerint a közeljövőben a PULMAN-projekt lesz igazán jelentős hatással szakmánkra a közérdekű információk szolgáltatása kérdésében, különös tekintettel a hátrányos helyzetű könyvtárhasználók szempontjaira.

Bartos Éva

A könyvtár mint hiteles hely*

Amikor a *könyvtárra* mint fogalomra gondolok, mindenekelőtt a jelentősebb *közkönyvtárak* (a megyei és a városi könyvtárak, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár) lebegnek a szemem előtt. Nem pusztán amiatt, mivel az efféle könyvtárat, könyvtári rendszert ismerem a leginkább testközelből; hanem azért is, mivel a magyar könyvtárhasználó közönség nagy többsége az ilyen típusú intézmények áldásait élvezzi.

Ezzel az „élvezi” értékeléssel korántsem kívánok ironikus felhangot megütni; ellenkezőleg: a könyvtár kultúrtörténete éppen arra figyelmeztet, hogy ez az intézményfajta, a *könyvtár* az írásbeliségre lassacskán rákapott emberiség egyik legrégebb, egyszersmind legfontosabb kulturális és tudományos jellegű helyszíne volt mindig is.

Előadásom címének – „A könyvtár mint hiteles hely” – második része: a hiteles hely fogalma. A magyar közkönyvtárak persze nem egészen azonosak a feudális kori magyar jogszolgáltatás eme Sajátos intézményével; mégis beleillenek a magyarországi írásbeliség és olvasáskultúra történetébe ebbe a vonulatába. Már csak azért is, mivel a könyvtárosok – akár csak a középkori jeles egyházi személyiségek – úgyszintén tudnak írni-olvasni, sőt még hitelesítő pecsétjük is akad. De ami ennél persze komolyabb és fontosabb: megbízható, pontos és tartalmas *információt* képesek *szolgáltatni*. S hiteles információk nélkül – ezt mindannyian tudjuk – sosem volt és ma sem képes az emberiség és az egyes ember ötről a hatra vergődni.

A könyvtár tehát leginkább ebben az értelemben hiteles hely.

Ámde magától értetődően lényeges különbséget jelent az egykori középkori egyházi hiteles helyek és a modern kori közkönyvtárak között a kirívóan látszó társadalmi és szociológiai eltérés (mondhatnám: ellentét). Ez utóbbi intézmény – tehát a közkönyvtár – ugyanis nemcsak a birtokos nemesség (ma is vannak ilyenek persze szép számmal) fontos ügyeit intézi és szolgálja, hanem a kevésbé, sőt a legkevésbé vagyonos könyvtárhasználóit is. És hát mégiscsak ők vannak többségben. Én magam mint könyvtáros büszkén szoktam emlegetni szakmánk első számú tételét: a könyvtár a legdemokratikusabb közintézmény. Nemcsak használóinak szociológiai összetétele miatt. Korántsem. A magyar társadalom lassú, de kikerülhetetlen demokratizálódási folyamata ugyanis azt is magával hozta, hogy az alkotmány és a büntetőjog általi önvédelmi tiltásokat leszámítva a *könyvtárhasználati szabadság* gyakorlatilag teljes. A könyvtár szabad és demokratikus közterület. És többnyire békés, nyugalmas is. Békésen megfér egymás mellett a polcokon vagy éppen az adatbázisokban az emberiség történetének és jelen valóságunknak valamennyi érdemleges ellentmondása és ellentétes gondolkodásának valamennyi manifesztuma.

* Elhangzott a „Magyar élet a 21. században” címmel megrendezett konferencián 2002. március 17-én.

Szabadon választhatunk, válogathatunk belőlük. S éppily békeességgel férnek meg egymás mellett a könyvtári olvasótermekben vagy a kutatószobákban (és persze a számítógépek képernyője előtt) a mindig valamit *kereső*, valamire *kíváncsi* könyvtárhasználók. Mert csak valamely – ilyen-olyan okból, ilyen-olyan érzelmi attitűd szerinti – kötelességét teljesíteni akaró kíváncsi ember megy be a könyvtárba. (Mert hiszen, mint tudjuk, még az úgynevezett szórakozás is kíváncsiságból fakad.)

A könyvtár már régóta *nemcsak a könyvek* tára, tárháza. És funkciói – vagy inkább fogalmazzunk így: eszköztárának lehetőségei – jóval gazdagabbak és sokrétűbbek annál, semhogy pusztán csak könyvek kölcsönzőhelyének minősíthetnénk. (Pedig ez a szemlélet, ez a torzkép még erősen tartja magát a könyvtár-nem-használók körében.) Természetesen a kölcsönző funkció is rendkívül fontos (nyilvánvalóan az egyik alap-eszközrendszer, hiszen a magas képzettségű tudományos kutatók éppúgy megjelennek itt, mint a minden rendes közkönyvtárban törzsvendég Juliska nénik és Fecó bácsik), mégis látnunk kell, hogy a modernizációs tendenciák már évtizedekkel ezelőtt *gyűjteményformáló készlettel* jelentek meg a közkönyvtárakban. A könyvek és folyóiratok mellett így váltak az állomány, a könyvtári gyűjtemény szerves részévé a kéziratok, a levelek, az aprónyomtatványok, majd a hanglemezek, a hang- és videokazetták, a hangoskönyvek, a mikrofilmek s legújabbban, a cd-k, a számítógépes adatbázisok és a legkülönbélebb digitalizált feldolgozások. (Nem is szólva a zömében a könyvtárosok által produkált számtalan fajta segédanyagról: tájékoztatókról, bibliográfiákról, forrásközlésekről, adattárakról, helytörténeti kiadványokról és így tovább.)

Így azután ennek megfelelően a könyvtárak összesített, teljes állományát már rég nem a könyvek számával mérjük és jellemezzük, hanem a *könyvtári dokumentumok* összességéről beszélünk.

Miként ma már a *könyvtárba járó embert* sem nevezhetjük az általános fogalmazás szerinti olvasónak, mivel ez a megnevezés pontatlan, tán még félrevezető is. Hiszen korántsem mindenki a klasszikusan olvasásnak nevezett művelet kedvéért tér be a könyvtárba. A számítástechnika (informatika) szinte robbanásszerű megjelenése a közkönyvtárakban ugyanis átalakította: *bővítette*, színezte és kitágította a hagyományos szerepviszonyt a könyvtár és a vele kapcsolatba kerülő ember között. Helyesebb és pontosabb tehát, ha nem (a leszűkítő értelmű) olvasóról, hanem persze az olvasót is magában foglaló *könyvtárhasználóról* beszélünk. Miként szintén időszerű lenne magának a könyvtárnak a megnevezését is fogalmilag bővíteni, a tényleges, (most már valóban) a mindennapi funkciója és eszköztárára szerint. Valahogy ekképpen: *könyvtár és információs központ*. Hiszen jogi, közgazdasági, műszaki, politikai, természettudományi és humán tudományi információk tömegét szolgáltatjuk nap mint nap, sőt óráról órára.

Ámde azt is érdemes megjegyezni ugyanitt, hogy a közkönyvtárak jó része számos olyan szolgáltatást is működtet, melyek igénybevételéhez még csak beiratkozni sem szükséges. Teljesen szabad a ki- és bejárás; mondjuk egy hajléktalan ember békésen elüldögélhet akár egész nap a folyóirat-olvasóban anélkül, hogy bárki is molesztálná, netán beiratkozásra kényszerítené. Ez a momentum is a könyvtár szabadságához és demokráciájához tartozik. (Még hozzá tán nem is a legjelentéktelenebb faktorához.)

Tisztelt hallgatóm, jó érzéssel állíthatom, hogy a magyar könyvtárügy jó úton halad. Még ha ez az út rögös is. 1997 óta törvény s azóta is jó pár kormány-

illetve miniszteri rendelet szabályozza a magyar könyvtárügyet, s valamennyi jogszabály távlati célja az, hogy a jól bevált nyugat-európai mintákat idehaza is minél ésszerűbb módon megvalósítsuk. (Talán-talán majd azt is elérjük – nem annyira mi, könyvtárosok, hanem a magyar társadalom egésze –, hogy a könyvtárba beiratkozottak a nyugat-európaihoz képest nálunk mindössze egynegyednyi, egyharmadnyi aránya elérje az ottani szintet és színvonalat. Ez a téma a miatt is nagy kihívás, mert hiszen internetes kapcsolattal ma már akkor is, úgy is használhatjuk a nagyobb közkönyvtárakat [és számos kisebbet is], hogy ki sem kell otthonról mozdulnunk.)

Láthatjuk tehát: a múlt század (a 20. század) kilencvenes éveinek Új szelei *behatoltak* a magyar könyvtárakba. De szögezzük le mindjárt: nem a napi politika szelei. Nem ennek vagy amannak a pártnak a csápjai. A magyar könyvtárügy többek között arról is nevezetes, hogy még a legsötétebb történelmi idők sem tették tönkre a normálisan működő magyar bibliotékákat. (Nyilván a diktatúráknak is szükségük volt a könyvtárakra. Különös, hiszen ezek az intézmények fennállásuk óta oly sokszor menedéket és a túlélés esélyeit jelentették a diktatúrák által üldözött konzervatív, szabadelvű és mindenféle elvű magyar demokráciák egész sorának.) A szabadon gondolkodás e letéteményes helyei, intézményei magabiztos öntudattal viselték el és élték túl a politikai ütlegeket, nyomásokat. Sőt mi több: a magyar könyvtárügy még a legzordabb politikai és szellemi közegben is képes volt saját szakmai érdekeit képviselni és megvalósítani. Fölöttébb elgondolkodtató, hogy éppen 1952-ben alapították meg és alakították ki országos érvénnyel a megyei könyvtárak rendszerét. Azt a közkönyvtártípust, amely most, ebben az esztendőben éppen 50 éves, és alighanem új fellendülésének a korszakát éli.

Félre tehát a politikával, lássuk inkább közelebbről ennek a felfelé ívelésnek az egyes részzeit. Nézzük először magának a könyvtári munkafolyamatnak a szakmai felkészülés oldaláról történő megváltozását. Ma már a nagyobb közkönyvtárakban (de számos kisebbben is) a számítógépes nyilvántartás, feldolgozás, kölcsönzés és – nagyon fontos –: a számítógépes *szolgáltatás* a megszokott. Hatalmas elvégzett munka van mindennek a háttérben, hiszen – hogy csak egyetlen példát mondjak – az efféle könyvtári integrált számítógépes rendszer *teljes körű* működtetéséhez újra kellett (kell) katalogizálni az egész (egy-egy könyvtár esetében a több millió, de legalábbis több százezer darabból álló) állományt. Ez a hatalmas munka viszont azzal a nem kevésbé hatalmas előnnyel, fejleménnyel jár, hogy valamennyi szóban forgó könyvtár játszi könnyedséggel kereshet egy másik (az összes többi) könyvtár katalógusaiban. (De bármely internetes könyvtári állományban már egy otthoni készülékkel is bárki.) On-line kapcsolattal, elektronikus úton, persze. A könyvtárközi kölcsönzések lebonyolítási ideje például igen-csak kicsinyre zsugorodott, és maga a keresési folyamat is egyszerűvé, másfelől teljes pontosságúvá vált: az országos dokumentumellátási rendszerbe kapcsolt mintegy 60 könyvtár (nemcsak közkönyvtárak) állománya úgyszólván *garanciát* jelent arra nézve, hogy egy könyvtárközi kölcsönzés (elvileg) 48 óra alatt lebonyolódik. (Korábban ez hetekbe, esetleg hónapokba tellett.) Végre nemcsak szólam, hanem kézzelfogható valóság az, hogy a legkisebb település könyvtára is – méghozzá az ő számára teljesen ingyen, még postaköltséget se kell fizetnie – minden nehézség nélkül hozzájuthat a kívánt dokumentumhoz. Bárhol legyen is föllelhető ez a dokumentum az országban.

A kulturális kormányzat (az előző is meg a mostani is) igen helyénvalóan belátta, hogy a települési, illetőleg a megyei önkormányzatok önmaguktól nem képesek a folyvást bővülő könyvtári szolgáltatások, illetőleg a magától értetődő dokumentumbeszerzési folyamat megfelelő anyagi támogatására. Éppen ezért bevezette (illetőleg folytatta) a könyvtári állomány bővítését támogató (az előző év ráfordítását alapul vevő) ún. *érdekeltségnövelő* támogatást, sőt az országos gyarapodási átlagot lemaradó, szegényebb könyvtárakat még külön támogatásban is részesíti. (Az előbb említett országos dokumentumellátási rendszerben együttműködő nagyobb könyvtárak éppen a könyvtárközi kölcsönzések zökkenőmentessé tétele érdekében még külön céltámogatást is élveznek, szigorúan az állomány gyarapítására, illetőleg a könyvtárközi szolgáltatások fejlesztésére.)

Úgyszintén komoly segítséget jelentenek a Nemzeti Kulturális Alapprogram könyvtári szakkollégiumának pályázati lehetőségei, amelyek ugyan nem az állománygyarapítást támogatják; de a könyvtári szolgáltatások fejlesztése, illetve bővítése terén értékelhető érdemeket szereztek, szereznek.

Nemkülönbön a Nemzeti Kulturális Minisztérium évről évre megismétlődő, komoly pénzeket jelentő pályázati támogatásai, amelyek néhány év alatt lehetővé tették a megyei könyvtárak számítógépes hálózatainak a kiépítését; sőt nagyon sok városi (és egyéb típusú) könyvtár számítógépes alapjainak a megteremtését. S most legújabbán itt a Széchenyi terv, melynek keretében valamennyi pályázó megyei könyvtár 10 gépből és a hozzávalókból álló komplett számítógépes csomagot kapott, s valamennyi – pályázó – városi könyvtár is 6-ot 6-ot, esetleg 10-et 10-et. (Persze, nem egészen ajándékképpen: a kedvezményezett könyvtáraknak számítástechnikai kiképzési–betanítási tanprogramokat kell lebonyolítaniok, illetőleg ingyenes internetes hozzáférési lehetőséget kell biztosítaniok.) S ha még arra is utalok, hogy körvonalazódni látszik egy országos, több évre szóló monstre digitalizációs program (ami, ugye, azt jelenti, hogy a nyomtatott szövegek elektronizált formában lesznek hozzáférhetőek az interneten); nos akkor elmondhatom, hogy...

*Mit is mondhatok el? Azt is el kell mondanom, hogy a szóban forgó magyar könyvtárakban folyó belső szakmai munka (néhány évnyi időtartamra bizonyosan) jószerivel megduplázódott. Méghozzá változatlan munkatársi létszámok mellett. Vagyis hogy e bámulatosan szívós és tanulékony értelmiségi réteg, a könyvtáros társadalom alighanem példát mutatott már eddig is a sokat emlegetett új típusú, kreatív, innovatív stb. értelmiségi magatartásra. Méghozzá fölöttébb méltatlan körülmények között: szegyenletesen alacsony fizetésekkel. Nehéz megérteni és megmagyarázni, kívülről letapogatni ezt az ellentmondásos lélektani (egyenben szakmai) szituációt. Habár lehet, hogy ebben az esetben is a legegyszerűbb magyarázat a legigazabb. Nevezetesen az, hogy a magyar könyvtáros társadalom – amely a magyar értelmiségi elit színe-javához tartozik – makacsul hisz abban, hogy tevékenysége pótolhatatlanul fontos. És jámbor makacssággal hisz abban is, hogy az egész társadalom érdekében kifejtett erőfeszítéseinek és gyötrelmeinek a sorozata, talán nem is olyan soká, *elnyeri* méltó jutalmát.*

Tisztelt hallgatóim! Bő negyedszázaddal ezelőtt, már harcedzett tanárként, de még zöldfülűen kezdő könyvtárosként kollégáimmal könnyedén eltréfálkoztunk azon – persze, nem föltétlenül a szakmai léhaság kóros következményeként –, hogy: „a tökéletes könyvtár, bizony, az olvasók nélküli könyvtár”. Könyvtári mun-

katársainknak mindnek megvoltak a kedvenc történetei és kedvenc olvasói, s megvoltak persze eme könyvtárhasználó emberek közreműködésével megélt jobbnál jobb történetei. Ma már mindezen kevésbé volna kedvünk tréfálkozni – talán a helyzet komolysága, netán az általános fáradtság (nem fásultság; fáradtság) miatt. Lehet így is, úgy is – a valós tény mégiscsak az, hogy a könyvtárak látogatottsága *évről évre nő*. A kisebb megyei könyvtárnak számítótatabányai (Komárom-Esztergom megyei) 2001-es statisztikai adataiban például azt látom, hogy a könyvtárlátogatások száma egy esztendő leforgása alatt meghaladta a 100 ezret! Ez a számadat azt jelenti, hogy naponta több százan fordulnak meg intézményünkben. Ők a *könyvtárhasználók*. Kisgyerekek és aggastyánok, milliomosok és hajléktalanok, diákok (nagyon sokan) és tanárok, kismamák és kisvállalkozók, hivatalnokok és rokkant nyugdíjasok, tudósok és kevésbé tudósok. És a már említett Juliska nénik és Fecó bácsik. Ők mind-mind könyvtárhasználók.

S kérdem én: van-e különlegesebb tapintat annál, mint amelyet eme szociológiailag rendkívül heterogén népesség konkrét céljainak, igényeinek a kitapogatása és korrekt teljesítése megkíván? Mert könyvtárhasználó embertársunk szemérmes és hencegő, félnék és rátarti, halkan suttozó és gátlástalanul harsogó, illemtudó és szemtelen, belátó és fenyegetőző, emelkedett és panaszt tevő – de nem sorolom tovább. Éppen olyan tehát, *mint mi* valamennyien. És mind-mind egyaránt *fontos ügyben* jár nálunk, tér be a könyvtárba. (Neki ugyanis éppen az a fontos, amiért betért hozzánk.)

Ezek a már-már szinte változatlanul nemesedett könyvtárhasználói *magatartástípusok* azt az érzést is erősítik bennem, hogy az informatikai infrastruktúra (magyarul: a számítógépek tömeges megjelenése és kikerülhetetlen működtetése) *semmilyen* fölfordulást (vagy éppen rendszerváltozást) nem okozott a magyar könyvtárakban. Szó sincs arról – többek között –, hogy csökkent volna a hagyományos, tehát a papír által hordozott információ *becsülete*. És az a feltételezés sem állja meg a helyét, hogy a szépirodalom visszaszorulása a tényirodalommal és a szakirodalommal szemben a számítógépek rovására írható. Az viszont szent igaz, hogy az információszolgáltatás *eszközei*, lehetőségei – előadásomban erre többször utaltam – *meseszerűen valóságos* módon kibővültek, és ezek az új szolgáltatások (a szó szoros értelmében) szívdobogtatóan izgalmas – s főleg: hasznos – eredményeket képesek, igen rövid idő alatt, produkálni. Méghozzá *szeretni* való, tehát *szeretni érdemes* módon.

Monostori Imre

Mi végre a magyar könyvtár?

Bartos Éva írása (ld. 3K áprilisi szám) kellemetlen, fájdalmas gondolatokat ébresztett bennem. Egyből gonoszul megtréfált struccnak éreztem magam azzal, hogy a vicc szerint a beton fölött ijesztettek meg – eredménye erős főfájás, sőt dudor.

Minden ember szereti biztonságban érezni magát. Mi, könyvtárosok is szeretünk nyugodtan ülni az elért eredményeinken, számolgatni, hogy a lakosság tizenvalahány százaléka beiratkozott olvasónk, mennyi új könyv jut fejenként rájuk, mennyit kölcsönöznek évente stb. Szeretünk örülni annak, hogy megnyílt a British Council tájékoztatási pontja, hogy a Goethe Institut hány ezer márkás könyvajándékkal lepette meg, hogy számítógépes szolgáltatásainkat ennyivel megnyíval fejlesztettük, hogy pályázatokon ennyi milliót nyertünk stb., stb. Szeretjük hallgatni, amint rendszeres látogatóink dicsérik szolgáltatásainkat, munkatársaink kedvességét, szolgálatkészségét, de föl vagyunk háborodva, hogy a társadalom semmibe veszi szakmánkat. És akkor Bartos Éva leír egy mellbevágó mondatot: *Miért várjuk a kedvezőbb megítélést attól a társadalomtól, melynek négyötöd része nem is használja intézményeinket?*

Kedves kollégáim, álomvilágban élünk! Ha reálisan tekintünk a szolgáltatásainkat igénybe vevőkre, látjuk, hogy csupán a lakosság egyhatoda használja intézményeinket. Ennek is 60–70%-a kényszerűségből jön a könyvtárba, mert tanintézményekben kiadták ezt vagy azt kötelező olvasmánynak, ilyen-olyan témáról (szemináriumi) dolgozatot követelnek stb. Tapasztaljuk, hogy e kényszerűség megszűnése után e tömeg legjelentősebb része feléje sem néz a bibliotékának. No akkor mennyi is a személyes igényből könyvtárat használók száma? Ez maximum a lakosság 1/15-öd része! (Csak nehogy mi is úgy járjunk, mint az őrmester, aki az 1960-as években azzal biztatta a katonákat, hogy a szocialista világrendszer ki fog még terjedni nemcsak a világ 1/6-ára, de 1-10-ére, sőt 1/20-ára is.)

A közkönyvtárakat fél évszázada azzal a céllal hozták létre, hogy a kommunista eszmeiség tanító, esetleg szórakoztatva tanító intézményei legyenek. A könyvtárosok egy része elfogadta ezt az alapállást. Más részük azonban, főleg azok, akik politikai kényszerűségből a szellemi élet más területeiről vonultak vissza a könyvtárak menedéket adó állványai közé, csak a tanító szerepkört fogadták el, a szellemiségen azonban igyekeztek változtatni. Elfogadták a bibliotékák oktató szerepét, hiszen az ország népeségének jelentős része korábban nem részesült a kultúra kincseiből, volt tehát mit tanulnia. A könyvtárak, könyvkölcsönzők számának, pontosabban a olvasnivalóhoz való hozzáférés lehetőségeinek igen jelentős kiszélesedésével ez lehetővé is vált. Nemcsak a szépítő propaganda szerint, hanem a valóságban is nagyon sokan érdeklődtek a könyvek iránt. Ugyanakkor a lelkiismeretes és művelt könyvtárosoknak lehetősége nyílt, hogy a kommunista szellemiségű olvasmánynak mellett a világirodalom nagy alkotóinak műveit is az olvasók kezébe adják. Vitathatatlan, hogy sok téves elmélettel, tanítással ismerkedtek meg ekkor a könyvtárak használói, de ha összehasonlítjuk a könyvtár-

látogatók számát a két világháború közötti évekkel, hatalmas föllendülésnek lehetünk szemlélői.

Ez a tanító szerepkör a közkönyvtárakban lényegében a rendszerváltásig megmaradt. Egyre csökkenő hangsúllyal ugyan, aminek látható jele volt a '80-as években lassacskán apadni kezdő anyagi támogatás is. Korábban folyamatosan tudták növelni lehetőségeiket a könyvtárak, hiszen fontos eszmei szerepet tölthettek be. Ennek lett egyszerre vége a '90-es évekbe lépéssel, amikor a szocialista rendszerek kártyavárként összeomlottak. A könyvtárak merőben más helyzetbe kerültek. Az oktató–nevelő funkció visszaszorult a tanulást segítő tevékenység szűkebb szférájába, mely a „szolgáltató” könyvtár egyik résztevékenysége lett. A továbbiakban a könyvtárak a valódi, a széles nagyközönséget segítő szerepüket igyekeznek betölteni. Néha kétségbeesetten. S ha őszinték vagyunk magunkhoz, egyáltalán nem kielégítő eredménnyel. Az első fontos próbálkozás a vállalkozók számára történő információszolgáltatás volt, mely teljesen logikusnak látszott. Sajnos azonban ez is csak kevés érdeklődőt vonzott. Magyarországon ugyanis két vállalkozótípus létezett (létezik?): a kényszervállalkozó, akinek minden igyekezete, hogy a fejét a víz fölött tartsa és az ügyeskedő, aki csak a kiskapukat keresi. Az előbbi nem tudja ezeket a szolgáltatásokat megfizetni, az utóbbinak meg nincs rájuk szüksége.

A későbbiekben is igyekeztünk minden lehetőséget megragadni, s ha valamilyen cég, iroda, szervezet jelentkezett, hogy igénybe szeretné venni a könyvtárak kapcsolatrendszerét, mi boldogan álltunk a rendelkezésükre, de ezek a próbálkozások is csak néhány érdeklődőt csábítottak be hozzánk, a tömegek nem jelentkeztek. Most visszatekintve számomra ezek jelentős része pótcselekvésnek tűnik, de ezt az utat erősítették a pályázati rendszer kitűzött céljai is, melyek döntően az új „szolgáltatások” bevezetését preferálták.

Míndeközben azonban hagyományos szolgáltatásaink határfoka egyre csökkent. Megváltozott ugyanis körülöttünk is a világ. 1990 előtt a főntartók természetes kötelessége volt a könyvtárak megfelelő támogatásának biztosítása, s általában csak a vezetői kapcsolatokon múltott, hogy ezt milyen színvonalon teljesítették. A rendszerváltás után viszont az egyre terheesebb kötelesség lett. A közkönyvtárakat ugyanis az önkormányzatok tartják fenn, az egymást követő kormányok politikája pedig abban következetes volt, hogy egyre csökkentették az önkormányzatok számára hozzáférhető forrásokat, miközben az ezeket terhelő feladatok számát növelték. A közkönyvtárakat főntartók tehát ott igyekeztek csökkenteni a költségeket, ahol csak lehetett, s az egyik leggyengébb ellenállású hely a könyvtárügy volt. Ennek következtében hamarosan csökkent a beszerzett könyvek száma, a megrendelt időszaki kiadványok félesége, s egykettőre elavultak a zenei beszerzések, ahol csak a hagyományos szolgáltatásainkat említsem.

Föllángoltak a viták és máig tartanak a városi és megyei könyvtári funkciókat betöltő intézmények főntartásának részarányáról. A települési önkormányzatok nem vállalták a járási könyvtári munkák finanszírozását, a kisközségek hibernálták intézményeiket, mások pedig összevonták az iskolával, s ezzel lehetetlenítették el a könyvtári munkát. Megszületett ugyan az 1997. évi CXL. törvény, ám ez még mindig csak keret, kötelező előírás, melynek paragrafusait a főntartók csak vonakodva, a minimális teljesítés elve alapján respektálják. (Semmiképpen sem akarok általánosítani, de Szegeden például a számítógépes rendszerek elterjedése kitűnő lehetőséget biztosított a főntartónak arra, hogy a minimumra csökkentse

az intézmények önállóságát. Ennek következtében gyakorlatilag megszűnt a bér-gazdálkodás, a költségvetés havi 1/13-ad részének biztosítása akadályozza a normális munkát, a saját bevétel növelése a következő költségvetési évben azzal a következménnyel jár, hogy ugyanannyival csökken a fönntartó támogatása stb.)

Ezen okok következtében olvasóink, könyvtárhasználóink joggal hiányolják az új könyveket, a szélesebb körű folyóirat-választékok (külföldi lap már alig jár), a CD-ROM-ok sokféleségét és így tovább... Mindezek figyelembevételével azt kell mondanom, hogy ilyen körülmények között élve szinte csodálatos, hogy ennyi olvasót meg tudunk tartani. Köszönhető ez a könyvtárosok szolgálatkészségének, a gépesítéseket kierőszakoló hallatlan erőfeszítéseknek, amelyeknek eredményeképp könyvtáraink nincsenek technikailag nagyon lemaradva fejlettebb nyugati társaiktól. Csak a látogatottság...

De gondoljunk bele, hogy mikor lesz olyan általános az élethosszig való tanulás hazánkban, mint Dániában? Mikor lesz a magyar állampolgár olyan önmagáért felelősséget vállaló, önmaga sorsát irányítani képes polgár, mint a Brit Birodalom honosa? Ahhoz, hogy a társadalmi környezetünkhöz való viszonyunk kedvezően változzék, nemcsak intézményeinknek, a bennük dolgozóknak, de a környezetnek is változnia kell. S addig? Addig maradnak a korábbi erőfeszítések, talán nagyobb koncentrálással arra, hogy fejlesztéseink ne csak pótcselekvések legyenek, hanem minél szélesebb körnek szóló szolgáltatások megjelenését biztosítsák. Maradnak a napi feladatok. Jelenleg talán éppen a hátrányos helyzetűek könyvtári ellátásának optimálisabb megszervezése, hiszen ezek azok a rétegek, amelyek leginkább ki-maradtak a könyvtári ellátásból.

De közelgő csatlakozásunk az Európai Unióhoz is újabb komoly problémákat vet föl. Nem hiszem ugyan, hogy nyelvtudás híján van a széles körű érdeklődő közönség, amelyik meg akarná ismerni az uniós normákat, de milyen a mi munkatársaink nyelvtudása? Folyamatosan tudjuk biztosítani a szolgálatban a nyelveket jól tudó könyvtárosok jelenlétét? A kötelező továbbképzésre biztosított összeg nem fedezi az eredményes nyelvtanfolyamok költségeit. A fönntartó nem vállal anyagi részt a továbbképzésben, a könyvtáros a minimálbérből nem tudja pótolni a hiányzó összeget. Újabb megoldandó probléma.

S minden fönntebb leírt keserű mondat ellenére legalább bennünk kell, hogy teljes tudatossággal éljen: ha a társadalom még nem is tudja, de nagyon nagy szüksége van ránk.

Gyuris György

Hivatásunk lényege a szolgálat

Bartos Éva elgondolkodtató kérdéssora (ld. 3K áprilisi szám) fontos figyelmeztetés: ideje van kicsit magunkkal mint könyvtári szakemberekkel is foglalkoznunk! Néhány gondolatára szeretnék reflektálni. Többek között azt kérdezi, milyenek és korszakváltók-e az ezredforduló Magyarországnak könyvtárosai? Véleményem szerint a **korszakváltást – többé-kevésbé – „megcselekedtük”**. Igen, mi így

együtt – a vitaindító szavaival élve – a „*nagy egyenetlenségeket mutató intézményrendszerben dolgozó, nagyon egyenetlen felkészültséggel és elhivatottsággal bíró magyar könyvtáros társadalom.*” Állításom minősítése azután már csupán nézőpont kérdése. Teljesítményünkkel lehetünk elégedettek és erősen kritikusak is. Mondhatjuk, hogy hasonló érdemeket más generációk is magukénak mondhatnak. Kinek van joga – és kell-e egyáltalán – ítélkezni arról, melyik „hőskor” a hősibb? A közintézményeket, a könyvtári szolgáltatásokat alig-előzményekből megteremtő 120–100–50 évvel ezelőtti pályatársainkat illeti-e nagyobb tisztelet vagy a manapság alkotók közül azokat, akik a közönség javára megvívták/ják a technológiaváltás, az információrobbanás eddig soha nem látott nagy csatáit.

Magam is azt tartom lényegesnek, hogy legyenek saját válaszaink problémáinkra! Mondom: válaszaink és nem ítéleteink! Válaszaink a kérdésekre, a kihívásokra és érveink azok hitelesítéséhez. A leghitelesebb érvelés a tett, amely mindig „itt és most” születik! Én úgy vélem, **nincs „általában” jó könyvtár és könyvtáros: a szolgáltatás hatékonysága csakis saját környezetében minősíthető.** Szűkebb pátriámban és a magyar könyvtári rendszer egészében is látok jó példákat. Tanulási kedvet, tudatosságot, kreativitást, áldozatkészséget, segíteni akarást, együttműködési hajlandóságot. Mindezek csodákra képesek, mert leküzdik a tehetetlenséget, a fásultságot, a forráshiányt, mert a kishitűeket is önvizsgálatra készítetik. Én óriási erőforrásnak tartom, hogy nem kell egyedüllétet éreznünk! Partnereink vannak a megyékben, az országban, a világban, és már nemcsak a közös hivatás, hanem a telekommunikáció számos vívmánya is segít a tér és idő legyőzésében, a feladatok megoldásában. A rendszer egésze igenis képes az eseti hibák kijavítására, a hiányosságok pótlására. Nem lehet nem észrevenni, hogy a NKÖM telematikai stratégiája, a MEK intézményesülése, a Neumann Ház produktumai, az ODR, a LibInfo valószínűleg motivátorai a munkakultúra változásának.

Ugyanakkor nyilvánvaló eredményeink nem homályosíthatják el tisztánlátásunkat: **számos ponton sebezhetőek vagyunk...** Mert igaz ugyan, hogy munkafolyamatba építettünk száz meg száz számítógépet, elektronikus katalógusokat, digitális adatbázisokat, elektronikus könyvtárakat létesítettünk, használunk és használtatunk, miközben tovább cipeljük magunkkal súlyos tehetetlenségünk olyan terheit, mint például az „elnehezült”, hasznavehetetlen állománytesteket, a hatékonyságromboló párhuzamosságokat a feltárásban, valamint az együttműködésben és szolgáltatás-közvetítésben tetten érhető erőtlenségünket. Sőt, frusztráltságból eredő presztízsromboló döntéseinket. Mire gondolok? Több dolog közül az egyik legsúlyosabbat említem : a rosszul megállapított nyitvatartási időket, amivel **hatalmas értékű „közjót” tagadunk meg a társadalomtól**, miközben megbecsüléshiányról panaszkodunk. A vizsgaidőszakban zárva tartó, illetve egyes szolgáltatásait szüneteltető felsőoktatási könyvtár vagy a nagy nyári szüneteltetés divatját követő lakóhelyi könyvtár vezetőinek vajon nem támadnak kétségei a könyvtár és a könyvtároság mibenlétéről? Káros dacreakciónak, negatív érvelésnek tekintem a hozzáférés korlátozását azokért a vélt vagy valós bántásokért, alulértékelésért cserébe, amelyeket képtelenek vagyunk feldolgozni, de leginkább megváltoztatni.

Azt gondolom, **szinte mindegy, hogy szakmai jövőképünkben a technokrata információtudás vagy a tradíciókkal természetesebben összeillő humán értelmiségi szerepkészletét hangsúlyozzuk** – mivel kell ez is, az is –, ha elfeledkezünk hivatásunk lényegéről, a szolgálatról, az „átadni–segíteni akarás”-ról.

Ezt azért is fontosnak tartom hangsúlyozni, mert egyes „könyvtárakban” (pl. falvakban) és a differenciált szervezetű nagy gyűjtemények tömeges tranzakciót lebonyolító munkaköreiben többnyire nem diplomás munkatársakkal találkozunk a látogatók. Szerepelvadásainkban náluk nem a tudományok ismerete, hanem **az emberi kapcsolatok iránti készség a domináns**. Ne feledjük, az olvasó a velük való találkozásból is ítél. A használó felé fordulás, az empátia, az elfogadás, a problémamegoldásban mutatott érdekelttség, a jó szó, az információ és dokumentum szolgáltatásának képessége az a közös nevező, amely a szükségszerűen különböző, sokféle státusz között éppúgy kapcsolatot teremt, mint a könyvtáros tradicionális és modern szerepfelfogásában. **Nevezhetjük a foglalkozást bárminek, nem a jelölő, hanem a jelölt a lényeg!**

A használói elvárás tehát megítélésem szerint sokkal kevésbé változott, mint az igénykielégítés technológiája. Állítom ezt annak ellenére, hogy a „falak nélküli könyvtár” víziója rohamosan növeli népszerűségét. „Az interneten minden rajta van...” kijelentéssel manapság meglehetősen gyakran találkozunk, és egy illúziót nem könnyű elfogadható érvekkel cáfolni: megértetni, hogy a virtuális könyvtár sem önmagától létező entitás. Léte és működése éppúgy információs szakembereknek köszönhető, mint a hagyományos könyvtaré. A keresőrobot és a könyvtáros közé – a mesterséges intelligencia korlátai miatt – sem most, sem a jövőben nem lehet egyenlőségjelet tenni. Az első dolgunk tehát, hogy mi magunk **bízunk intézményeink hosszútávú küldetésében**, legyünk képesek ezt használóinknak a hétköznapiakban teljesítménnyel bizonyítani, a távol maradók számára pedig legalább azt az üzenetet eljuttatni, hogy a könyvtár értük is létezik, a könyvtáros figyelme bármikor az övék is lehet, csak akarniuk kell.

Vagyis magam amondó vagyok, ne keseregjünk azon a tényen, hogy a foglalkozási presztízsorokban rendre a lista alján kullogunk. Persze azzal sem kellene áltatni magunkat, hogy „egyre több használónak” van ránk szüksége. Amikor ilyen és hasonló kijelentéseket hallok, azt gondolom, én egy másik Magyarországon élek. Tény, hogy intézményeink társadalmi hatóköre meglehetősen kicsi! Annak viszont legalább örülhetünk, hogy nem túl kiterjedt használói körünk aktív, érdeklődése intenzív. Bartos Éva kérdéseim elgondolkodva be kell vallanom, ma már gyakran eszembe jut Gerő Gyula egykori baráti jóslata a bölcsességről és a belátásról. Bevallom, korosodván egyre kevésbé bosszant, ha ismerőseim azért minősítik „jó munkának” a könyvtárosságot, mert ott sokat lehet olvasni, és ráadásul még lútenek is. Maholnap a szemem se rebben, ha az internet térhódítását látva a könyvtár szükségtelenségét vélelmezik, hanem rákezek a magam „Igen, de...” kezdetű mondókájára. Azt is tudom ugyanis, hogy szerte a nagyvilágban hasonló jelenségeket tapasztalnak a pályatársak, mégis büszkéik hivatásukra, többnyire sugárzik róluk a magabiztosság. Persze jólesik néha panaszkodni. A minap azt olvastam egy hannoveri kolléga tollából, hogy egy neves fizikus kereste fel könyvtárát, és azonmód megosztotta vele örömét, hogy milyen jó is lehet ilyen kellemes meleg helyen dolgozni. Úgy gondolhatta – írja a kolléga –, hogy szerepe egy segédkertészé, akit gerincpanaszai miatt kegyelemkenyéren tartanak a tudományos szakkönyvtárban. (Kajánabb kollégáimtól kéretik azon példák mellőzése, miszerint a „*mi tudósunk/professzorunk nem jön, hanem üzen vagy telefonál...*”)

Fentebb már céloztam rá: a humán műveltségről a számítástechnika térhódítása ellenére sem mondhat le a könyvtáros társadalom. Meggyőződésem, hogy **nem**

vagyunk körültekintőek, amikor lépten-nyomon információszolgáltatásként jellemezzük a könyvtárak tevékenységét, és úgy teszünk mintha az irodalom, főleg a szépirodalom közvetítése nem tartozna tevékenységi körünkbe. Azt javaslom tehát, ne csupán a divatokra, hanem a közel és távol felfedezhető jelenségekre is figyeljünk oda, hacsak határtalan modernizációs vágyálmaink miatt nem akarunk valami fontos dologról lemaradni.

Befejezésül a Nobel-díjas Günter Grass felolvasóestjeinek tapasztalatait ajánlom mindannyiunk szíves figyelmébe:

„A hallgatónak és – reményeim szerint – az olvasónak is egy új társadalma alakul ki, s amint a beszélgetésekből kiveszem, közülük sokan már hosszú ideje nem olvastak, elfogadták a technika által kínált lehetőségeket – a komputert, az internetet –, aztán egyszerre csak észrevették, hogy valami hiányzik. A könyvvel való kapcsolat sokkal közvetlenebb, privátabb és személyesebb, mint az a kommunikáció, amelyet az internet színlel. Ez ellenhatást vált ki: visszavisz a könyvhöz....”

Pallósiné Toldi Márta

„Mit is ír a hogyishívják...?!” – avagy napilapok egy gimnázium könyvtárában

A 3K márciusi számában Nagy Attila beszámol egy vizsgálatról, mely a szövegértést és a periodikák olvasását kutatta a középiskolákban. Erre mintegy ráfírnánk mi – a gyakorlatlaltal.

A Budai Nagy Antal Gimnáziumban hagyományosan minden év valaminek a jegyében zajlik. Így volt már Babits év, a barokk éve, Vörösmarty év stb., a 2001/2002. tanév pedig nálunk is az Olvasás éve. Minden hónapban történt-történik valami program, mely az olvasáshoz kapcsolódott, kapcsolódik. A március a folyóiratok, napilapok hónapja volt. Könyvtárunkba idén 57 féle periodika jár, gazdag tematikai összetétellel, de sajnos diákjaink csak kevéssé forgatják őket. Egy-egy feladatot leszámítva pár gyerek olvassa rendszeresen ezeket a folyóiratokat – megfigyeléseink hasonló adatokat tükröznek, mint a mérés.

Napilapot elenyésző számban olvasnak a fiatalok, otthon is kevesen fizetnek elő, veszik kézbe. Ha olvasók is, inkább a bulvár-jellegűeket preferálják. Figyelmüket felkeltendő találtuk ki a történelem munkaközösség vezetőjével együtt, hogy egy hetet a napilapoknak szentelünk. A következő lapokat vásároltuk 3-3 példányban: Magyar Nemzet, Népszabadság, Magyar Hírlap, Blikk. Minden nap három témát választottunk ki közösen. Szempontunk volt, hogy érdekelje a fiatalokat, vagy mi szerettük volna a figyelmüket felhívni témákra. A három téma közül egyet kellett kikeresni az összes lapból és elolvasva összehasonlítani, elemezni. A cél az volt, hogy forgassák, olvassák a lapokat, válasszanak témát, és a megadott szempontok

szerint írásban dolgozzák ki, és adják le a könyvtárban a hét folyamán tetszőleges három nap három témáját. A hat nap témái közül: a Nőnap (szöveg, kép, hirdetés, szerkesztés); az EU-csatlakozással kapcsolatos kérdések a napilapokban; a kép és szöveg szerepe, aránya, viszonyok, a szerkesztés jellegzetességei (összehasonlító elemzés); egy szabadon választott téma részletesebb elemzése, egyéni vélemény megfogalmazása; a Bolyai-díj; 1848. márc. 15. a Blikk stílusában (stílusgyakorlat).

A feladatokat elsősorban 10–11–12. évfolyamosoknak szántuk, de nem zártunk ki alsóbb évfolyamost sem. A programot részletesen ismertettük röpgyűlésen a kollégákkal és a magyaros, történész, ill. osztályfőnök kollégákat írásban is tájékoztattuk. Kértük, ők is hívják fel a tanulók figyelmét, buzdítsák őket a részvételre. Készült egy plakát, melyet a főlépcsőházi folyósón, a könyvtárhoz vezető úton helyeztünk el. A programról az iskolarádió is tájékoztatót. A nap feladatait 11 óra után lehetett tudni, addig mi szemléztük a lapokat és állapotunk meg a témákban. Természetesen a diákok is kézbe vehették a friss újságokat. Az első napokban élénk volt az érdeklődés, az újdonság ereje hatott. Más ösztönző is volt a dologban: a történész kolléga, ill. a könyvtárostánár az általa tanított osztályokban ötöst ígért a kidolgozásért. Jó volt látni, ahogy kiterítik a lapokat, zizzen a papír, a rácsodálkozás, a rátalálás öröme hallatszik, és egymásnak is felolvasnak részeket. A tanítás után beültek szemlézni, dolgozni – jócskán a délutánba nyúlva. Öröm volt ez számunkra! Az elfoglaltak el-elkértek egy-egy témához számokat, hogy otthon este vagy a buszon olvassanak, és másnap reggel hozták vissza a lapokat. Sajnos a kezdeti lelkesedés a hét végére alábbhagyott.

A beadási határidőt meghosszabbítottuk – hátha páran még rászánják magukat... Végül 4 diák adta le a pályázatát – változó színvonalon, egy pedig egyetlen témát dolgozott ki. Érdekes, hogy mit választottak: a Terror Háza, az új Nemzeti Színház, az EU-csatlakozással kapcsolatos téma.

Tények: a közel 400 tanulóból, akiknek szántuk a dolgot, 10–12 állandó érdeklődő diák akadt – szinte csak a történész ill. a könyvtárostánár által tanított osztályokból... A többi néma csend... Hiába a programismertetés, a közös elhatározás, a lelkesítés; a figyelemfelhívás elmaradt vagy hatástalan volt... A diákok szerint túl sok időt kellett volna rááldozni, napi 1–1,5 órát, a héten három tetszőleges napon az olvasásra, böngészésre, aztán analizálni a szöveget és még meg is fogalmazni – nos, ez túl soknak bizonyult, elriasztotta őket. Érdeklődésemre elmondták, tetszett a dolog, élvezték, de ennyi időt nem szánnak rá a dologra. Javasolták, hogy órán foglalkozunk hasonlókkal, iskolaidő alatt vonzó lenne számukra a feladat. Ez nem kizárt, bár a példányszámokat bajos lenne megoldani. A másik kérdés a tanterv feszített tempója és a 45 perc szűkössége.

Vannak-e eredmények, tanulságok?

Eredmény: olvastak, jól érezték magukat a könyvtárban, valami számukra új dologgal találkoztak, és párukat megérintette a napilapolvasás öröme. Megismerkedtek műfajokkal, stílusokkal, különféle nézőpontokkal, szerkesztési elvekkel. Ami hozadék még: az érdeklődők közül páran azóta, ha nem is minden nap, de valamely rendszerességgel kézbe vesznek, esetleg össze is vetnek egy-egy napilapot.

Tanulságok: „És mégis-mégis fáradozni kell.” – kitartó munkával, hosszútávú célokkal, jól kigondolt vonzó feladatokkal meg lehetne fogni a fiatalokat, ha a jövő nem is mindig biztató.

Szakmári Klára

A szponzorálás, mint lehetőség – szempontok mindkét oldalról

A múlt év végén lezajlott Első Országos Szponzorációs Konferencián¹ a résztvevők egyaránt hallhattak a szponzorálás vállalati kommunikációban elfoglalt helyéről, lehetőségeiről, a tevékenység módszertani részleteiről, trendjeiről vagy a sikeresen szponzoráló vállalatok esettanulmányairól. Noha a konferencián csak egyszer, egy mellékmondatban hangzott el a könyvtár kifejezés, a kiegészítő bevételekért folytatott küzdelem előtt a könyvtári és információs központok számára is hasznos áttekinteni az ott elhangzottakat és a belőlük levont következtetéseket². A cikk két nézőpontból vizsgálódik: első felében a szponzorok szemszögéből, második részében pedig a könyvtár lehetőségei felől.

Definíció és válfajok

Az üzleti kommunikáció fejlődésében határozottan kimutatható trend, hogy egyre nagyobb hangsúly kerül a szolgáltató vagy termelő szervezet és célcsoportjai közötti bizalmi kapcsolat megteremtésére, azaz a pr-re. Egyre kisebb hatású ugyanis a reklám, mert növekszik a befogadók immunitása a közvetlen eladási szándékkal kapcsolatban. A marketing, reklám és pr szerves eleme a szponzorálás, amely *egy esemény, rendezvény vagy intézmény, szervezet egyszeri vagy hosszú távú, folyamatos anyagi vagy ritkán természetbeni támogatása konkrétan meghatározott, előre kikötött, a szponzor piaci pozícióit javító vagy erősítő, illetve értékesítését támogató ellenszolgáltatások fejében* – határozta meg a fogalmat Nagy Bálint, a MATÁV kommunikációs igazgatója. Ennek egy válfaja a *társadalmi célú szponzorálás*, amely nagyobb méretű, jelentősebb gazdasági erejű szervezeteknek a tágabb (ritkábban a szűkebb) közösség közérdekű céljait, törekvéseit szolgáló, elsősorban anyagi, esetenként más tevékenységben testet öltő támogatása. Célja a támogató fontosságának, elismertségének, szerepének növelése. Ezzel szemben a *mecenatúra* (patronage) egy konkrét magánszemély, intézmény műalkotás, esetleg esemény rendszerint anyagi, ritkábban természetbeni támogatása konkrét cél konkrét megvalósítása érdekében, kommunikációs természetű ellenszolgáltatás fejében, melyre példa lehet a Pannon GSM támogatása a Nemzeti Galériának vagy a Danubius Szimfonikus Zenekarnak.

Az utóbbi két év árvizeivel kapcsolatban láthattunk több példát az *adományozásra* (donation, charity, philanthropy), amely tartósan vagy váratlanul hátrányos helyzetbe került kisebb csoportok, közösségek, esetleg magánszemélyek önzetlen, ellentétel nélküli megsegítése pénzzel vagy más – általában az adakozó által gyártott – termékkel. A Béres Rt-nek az árvízkárosultakat megsegítő kampánya ugyan-

akkor ún. *nemes ügghöz kötött marketing* (cause related marketing) volt. Ennek meghatározása: egy cég eladásösztönző akciójának összekötése egy nemes ügy, illetve nonprofit szervezet támogatásával oly módon, hogy a termék értékesítéséből befolyt összeg egy részét előre meghatározott célra fordítja, szervezetnek juttatja stb. Az adományozással szemben inkább promóciós eszköz, mintsem jótékonykodás.

A szponzor céljai, motivációi

A példákból is kitűnik, hogy a szponzor (adományozó vagy donor) fontos szempontja, hogy nem szokványos kereskedelmi szituációban kommunikál, áthidalhatja az esetleges reklámkorlátozásokat vagy tilalmakat, gazdaságosan hosszú távú kapcsolatos építhet. Céljai lehetnek:

- termékmenedzsment,
- a termék pozicionálása,
- az értékesítés növelése,
- a cég- és termékimázs építése,
- referencialehetőség,
- nagy számú célcsoport elérése, a lehető legnagyobb médiamegjelenés,
- a szponzorált rendezvényeken partneri kapcsolat kialakítása.

Tehát nem a szponzorálás tárgyának – adott esetben a könyvtárnak – megsegítése lebeg szeme előtt, hanem a nagyobb üzleti haszon reménye. Érdemes tehát átgondolni, hogy a támogatott a támogatás fejében hogyan lehet hasznára a szponzornak. Ők olyan partnert keresnek, aki önmaga is közismert adott célcsoportokban; aki egyébként is sikeres, kitartó pr-munkát végez; s jó a sajtója. Nem véletlen, hogy a szponzorpénzekért folyó versenyben a látványos, sok tévénézőt vonzó sportok jelentős előnnyel indulnak.

A fentebb felsorolt üzleti kommunikációs műfajok abban is különböznek egymástól, hogy maga a tevékenység mennyi hozzáadott kommunikációt kíván. A szponzorálás 100 forintja mellé ugyanis még legalább 100 forintot érdemes költeni annak bemutatására. Az adományozás ennél kevesebb, a mecenatúra pedig jóval több kommunikálást kíván – említette a szintén matávos Szabó Gyula.

A sikeres szponzorálás három feltétele a *kultúra*, azaz elkötelezettség társadalmi problémák megoldása iránt, a *gazdasági, pénzügyi lehetőség*, illetve a szakmai igényesség; a *tudatos stratégia* – választa Bíró Péter, a Siemens Rt. stratégiai és kommunikációs igazgatója. A hazai cégek leginkább eseményt vagy nonprofit szervezetet, intézményt támogatnak. Vezet a sport³, a kulturális és az oktatási terület lassan növekszik, a tudományos terület ugyanakkor keveset kap. A nyugati gyakorlatban megjelentek a kisebb vállalkozásoknak is lehetőséget kínáló csomagok, például a helyi focicsapat támogatása 100 dollárral, amiért a szponzor a lelátó kiemelt helyén élvezheti a mérkőzést, majd a csapat tagjaival vacsorázhat.

A szponzor motivációi akkor nagyobbak, ha a kérelmező visszatükrözi, mintegy erősbíti a szponzor sokszor racionálisan nehezen megfogható értékeit. A hirdetések ugyanis sokszor csak racionális énnünket szólítják meg – mondta Liptai Gabriella, az Ericsson Magyarország kommunikációs igazgatója –, míg a szpon-

zoráció inkább a szívünket érinti. A célközönségen belül pozicionálva az érzelmi vásárlási szokásokhoz is tudunk kapcsolódni. A szponzorálás tárgyának kiválasztásában a cég szempontjai:

- költséghatékonyság,
- épülhet-e rá egyéb kommunikáció,
- márkatudatosság,
- márkakép,
- domináns jelentét lehetősége,
- technológiánk bemutatthatósága,
- időtartam,
- márkaffinitás,
- márkahűség és egyedülálló élmény lehetősége.

A résztvevők egyetértettek abban, hogy a pályázó sikerességét nagyban növeli, ha az érdekelt gondosan választja meg a szponzort, idejekorán feltérképezve annak üzleti-kommunikációs céljait, majd személyes kapcsolatokat épít ki a döntéshozókkal, és vonzó, a szponzor célcsoportjait megragadó – akár szokatlan – ajánlatot tesz az asztalra. A szponzorálásban tudatosabb cégek elkészítik és honlapjukon közzé is teszik szponzorálási politikájukat, mely részletezi elképzeléseiket, preferenciájukat.

A kis célcsoport is jó célcsoport

A Nicholson International az Economist Intelligence Unit regionális központjának öt konferenciáját szponzorálja rugalmas feltételekkel, ugyanis az azokon jelen lévő szakemberek stratégiaileg kiemelkedően fontosak a személyügyi tanácsadónak. A szponzorálás által a Nicholson együtt jelenik meg a nála jóval ismertebb Economisttal (co-branding), szakmailag is együttműködik munkatársaival, közösen kezelik sajtókapcsolataikat, és a rendezvényeken eléri a számára nagyon fontos regionális és országos döntéshozókat.

Ellentmondásos viszony a sajtóval

Továbbra is neuralgikus pont a sajtó és a szponzorálásról szóló hírek kapcsolata. Skriba Judit (Népszabadság, marketing-igazgató) véleménye szerint az olvasókat nem érdeklik az ilyen események, ezért a napilap a szponzorálás tényét csak fizetett hirdetések keretében közli. Több nagy szponzor is felhívta a figyelmet arra, hogy a sajtó még névszponzorálás esetén is „levágja” a szponzor nevét: Siemens–MAV Tokaj Express helyett Tokaj Express vagy Pepsi Sziget helyett igen gyakran csak Sziget jelenik meg. Ez nagyban csökkenti a szponzorok kedvét, ami közvetett módon a szponzoráltak esélyeit is megcsappantja. Mindazonáltal hasznos, ha a reménybeli szponzorált nem vázol kérvényében felelőtlen médiaközlési ígéreteket, azaz hogy itt meg itt, ennyi meg ennyi hír fog megjelenni a sajtóban az eseményről. Mindkét fél egyetértett azonban abban, hogy a médiatörvény szponzorálást szabályozó kitételei nem egyértelműek, és ez félreértésekre adhat okot.

A szponzorálás hazai fejlettsége

A hazai vállalkozások a szponzorálási kultúra kialakulási folyamatának elején járnak, a szponzorálás és a vele rokonságban álló tevékenységek most vannak terjedőben Magyarországon. Lengyel Emőke, a TNS Modus ügyvezetője kifejtette: a hazai nagyvállalatok egyelőre inkább jótékonykodnak, mint stratégiai, üzleti alapon szponzorálnak. A hagyományos kapcsolatokat használják ki, illetve a szponzorálásról 65%-ban még a cég igazgatója dönt. Ezek az adatok is a szponzorálás tevékenységének viszonylagos fejletlenségére utalnak. Gergely Ferenc, az INRA Hungary Kft. ügyvezetője előadásában kimutatta, hogy viszonylagos fejletlensége ellenére a szponzorálás az érdeklődés köre és aránya alapján mind a sportban, mind a társadalmi–kulturális életben jelentős és jól körülhatárolható célcsoportok elérhetőségét kínálja. A szponzor ezen szegmensek figyelmének megragadására törekszik. Aki tehát – például könyvtár létrehozására – szponzort szeretne fogni, mindenképpen elemeznie kell saját célcsoportját, és azzal a potenciális adományozóval felvenni a kapcsolatot, akiben az adott célcsoport szintén érdeklődést vált ki.

Az adománykérés szakaszai

A konferencia előadásainak szemlézése után tekintsük át az adománykérés szakaszait⁴:

1. *A lehetséges adományozó felkutatása.* Figyeljünk arra, hogy a szponzor lehetőség szerint nem csupán magát a szponzoráltat támogatja, hanem annak küldetését, üzenetét is; például a dohánygyárak – a cigarettafüstre asszociálva – szívesen támogatják a balettet vagy a sportrepülést, azok légies, könnyed volta miatt. Egy suffolki közkönyvtár egy napilappal kötött szerződést; mindkét szervezet az olvastatásban érdekelt⁵.
2. *A lehetséges adományozó megismerése.* A vállalkozások szponzorálási politikáját érdemes még kopogtatás előtt tanulmányozni. De általában is hasznos előzetesen felkészülni az adott cégből, döntéshozókból (pl. sajtókutató, a döntéshozók személyes érdeklődése). A reménybeli szponzorok szeretik, ha a kérvényező is ismerik az ő kultúrájukat, és ha a kérestről látszik: rájuk van szabva⁶.
3. *A közeledés megtervezése.* A kérestről ne a saját érdekeinket, hanem olvasóink jellegzetességét és hasznát emeljük ki. Azt kell kidomboríttanunk, hogy a lehetséges szponzornak miért bennünket érdemes támogatnia⁷, azaz üzenete kikhez ér el általunk. Honlapunkat is úgy készítsük fel, hogy ösztönözze a lehetséges támogatót⁸.
4. *A lehetséges adományozó bevonása a kampányba.* Hogy érvelésünk visszhangra találjon, keressünk ügyünk mellé befolyásos szószólókat⁹. Amennyiben sikerül befolyásos véleményvezérek ajánlásait megszereznünk, nagyobb lesz az esélyünk.
5. *Felkérés az adományozásra.* A meggyőzés érdekében használjunk pontos adatokat, megadva, hogy cserében mit és miért kérünk¹⁰. „Az a szponzorkérelem számíthat sikerre, amely pontosan el tudja mondani, hogy mit tud adni a támogatás fejében a cégnek, hogyan éri el a célcsoportot, hogyan kelti fel a média érdeklő-

dését, milyen megjelenéseket biztosít. Az a legbiztosabb, ha mindez számszerűsíthető, hiszen a vállalat elsősorban számokban gondolkodik”¹¹.

6. *Végső megállapodás a támogatóval.* A szerződés tartalma: a szponzori szint meghatározása (adott esetben fő-, kiemelt, névadó és co-szponzor); a juttatás feltételei, módja, természete és ütemezése (pl. a támogatás bizonyos százalékának eredményhez kötése – részfizetés részteljesítés esetén); a felek köteleiségei (határidőkkel); pénzügyi feltételek és szankciók; a médianyilvánosság megszervezése.
7. *Az adomány megköszönése.* Hasznos, ha a szponzorált a kapott támogatás kb. 20%-át a szponzor céljaira forgatja vissza. A bizalmi kapcsolatot az is segíti, ha a szponzoráltak valóban betartják ígéreteiket¹². Az adományozás tényét tegyük közzé honlapunkon is, amellett, hogy a hagyományos médiában is igyekszünk a legtöbb említést elérni.

Az adománykérő csomagja

Mivel a szponzor saját üzenetét szeretné minél hatékonyabban és minél nagyobb, illetve célzottabb célközönségéhez eljuttatni, a kapcsolat sikere nagyban múlik az adománykérő kreativitásán, ötletén, adott esetben a szokatlanságon. Ha gyermekirodalmi kampányunk keretében a „Harisnyás Pippi” ténylegesen hőlégballonon emelkedik fel könyvtárunk elől, jóval nagyobb az esélyünk a szponzor figyelmét megnyerni, mint egy hagyományos felolvasó-délutánnal.

A McDonald’s évente karácsony előtt megrendezett akciója¹³ ötletet adhat a könyvtárak számára: az éttermekben híres emberek – polgármesterek, humoristák, színészek vagy éppen politikusok – szolgálják ki a vendégeket. Az alkalom minden esetben esemény a sajtó számára is, kérés nélkül is jönnek. A forgalom megugrik, s ezalatt az étteremben még pénzt is gyűjtenek a McDonald’s Gyermeksegély Alapítvány számára. A könyvtár számára további lehetőség: egy a pultnál kölcsönző politikus, polgármester, közgyűlési elnök – ha rövid időre is – belehelyezkedik a könyvtárosok nézőpontjába, helyzetébe, miközben saját szociális, közéleti szerepét demonstrálhatja. (A politikust tájékoztatópulthoz azért inkább ne küldjük.)

Amit a könyvtár és információs központ felkínálhat:

- Pr-eszközök (sajtónyilatkozatok, megemlítés kiadványokban, a szponzor nevének feltüntetése, szereplési lehetőség). (De vigyázzunk: a sajtó nagyon gyakran ellenáll a szponzorok neve térítésmentes közzétételének.)
- Reklámeszközök (a szponzor logójának, reklámjának elhelyezése a könyvtári térben, mint adományozó megjelenítése a dokumentumon, szerepeltetése honlapon vagy képernyőkímélőn stb.).
- A szponzor termékeinek kihelyezése.
- Névszponzorálás (pl. Dunaholding Kupa, Siemens-terem).
- Helyiség biztosítása a szponzor rendezvénye számára.
- Egyéb ötletek. (Minél érdekesebb, szokatlanabb ötlettel állunk elő, annál nagyobb az esélyünk a szponzor figyelmének felkeltésére.)

A támogatás elnyerése után is fontos, hogy a könyvtár, az információs szolgálat megőrizze függetlenségét és méltóságát – s ezáltal szakmai hitelességét.¹⁴

JEGYZETEK

- 1 Első Országos Szponzorációs Konferencia, 2001. október 17–18. Budapest (szervező: Figyelő)
- 2 A cikk részben támaszkodik a Könyvtárosok kézikönyve 2002 tavaszán megjelenő VI. kötetének Könyvtárgazdaságtan fejezetében megjelenő egyes bekezdéseire.
- 3 Ld. pl. Szponzorálás az építőiparban : sport az élen / Mikulás G. In: Szponzorlap, 1999.
- 4 Támogatás-szerzés : célok, projektek, akciók / Barakonyi K. In: Magyar Felsőoktatás (1997) 7. 21–24. p.
- 5 Selling your message without selling out / V. Macdonald. In: Public Library Journal 15 (2000) 3. 79–82. p.
- 6 Hírnév és lelkiismeret : vállalati adakozás / Vrannai K. In: Figyelő 45 (2001. február 8.) 6. 49–53. p.
- 7 Take money for granted: grant proposals that work / R. R. Heezen. In: Library Journal 116 (1991) 18. 62–63. p. Referátum: Hogyan nyerhetünk el biztonságosabban pályázati pénzeket; néhány tanács a kérvények elkészítéséhez. In: Könyvtári Figyelő 38 (1992) 2. 574–575. p.
- 8 Cybergifts. / A. Corson-Finnerty In: Library Trends 48 (2000) 3 p. 619–633. Referálva: Kiber-ajándékok: hogyan szerezzünk támogatást könyvtárunknak az interneten? In: Könyvtári Figyelő 11 (2001) 1. 187–188. p.
- 9 Hosszúra nyúlt útibeszámoló a könyvtárvezetési ismeretek (b)irodalmából / Sándori Zs. – Budapest : OSZK, 1998.
- 10 Using statistics to increase public library budgets / M. L. Smith. In: The Bottom Line: Managing Library Finances 9 (1996) 3. 4–13. p.
- 11 A pénz nem beszél : körkép a szponzorálás hazai helyzetéről / Rácz Zs. In: Kreatív 9 (2000) 5. 44–45. p.
- 12 I. m.: Rácz Zs.
- 13 McHappy Day : a McDonald's jótékonyági napja / Ph. Reed, Szabó Á. Elhangzott az Első Országos Szponzorációs Konferencián, 2001. október 17–18.
- 14 Szponzor a könyvtárban? / Voit P. Előadás az MKE 29. Vándorgyűlésén. Kecskemét, 1997. augusztus 8.

Mikulás Gábor

Információs társadalom és könyvtár

Őskor, középkor

Negyven éve, 1962 őszén friss érettségimmal lettem könyvtári raktáros a nemzeti könyvtár hírlaptárában. A húszas évek végén készült vasraktár csigalépcsőin rohantunk fel-le a szükséges kötetekkel. A tudós könyvtárosok írógépen dolgoztak. A hetvenes évek közepén a moszkvai nemzetközi információs központban dolgoztam: írásainkat (levelet, szabványtervezet más egyebet) kézzel vetettük papírra, majd két főnöki aláírás után kerülhetett az intézet központi leíró irodájába. Közben gondolataink, terveink vagy inkább vágyaink a számítógépes nemzetközi

információs rendszerek létrehozását célozták. A nemzeti könyvtárba tértem haza 1978-ban, ahol akkor már az első adatrögzítővel készítették elő a kurrens nemzeti bibliográfia kiadását (az érdemi feldolgozás külső, professzionális intézet „nagy-gépén” valósulhatott meg). 1985-ben vettünk a családban először számítógépet, a nevezetes Commodore 64-et. Ma a magyar értelmiségnek legalább a fele rendszeres géphasználó, sőt „hálótárs”. Nekem külön szerencsémre gyors, széles sávú (ADSL) itthoni hozzáférésem van, minthogy nagyfiunknak kisvállalkozóként lakásunk egyben munkahelye is.

Újkor

A. Kent, korunk egyik legnevesebb könyvtártudósa húsz éve megjósolta, hogy a papíralapú tudományos kommunikáció 2000 táján megszűnik. Az információs társadalmat talán először leíró amerikai szociológus, D. Bell egészen frissen megjelent írása szerint „az Alexandriai Könyvtár képe, ahol a világ összes lejegyzett ismeretét egy épületben tárolják (egy hatalmas épület, mint például a Bibliothèque Nationale, a British Museum vagy a Library of Congress), valószínűleg a nyomtatott múlt elhagyott emlékműve lesz”. Ehhez szerinte két dologra van szükség: „az egyik a hálózatok nagymérvű kiterjesztése”, valamint „országos rendszer kiépülése szakközpontok összekötése” révén (D. Bell írása az *Információs Társadalom* című új folyóirat most megjelent legelső számában olvasható).

Azt gondolom, hogy Kent vagy Bell a korai tendenciák gyorsaságát tapasztalva bizonyos túlzásokra ragadtatta magát. És azt hiszem, a lényegét illetően „maholnap” (tíz év múlva?) közel leszünk előrejelzéseik megvalósulásához. Mai könyvtárosként látnunk kell, hogy az elektronikus dokumentumok termelése, a mindennapi élet (munka, oktatás-tanulás, szórakozás, államigazgatás stb.) átfogó informatizálódása, a hálózati információmennyiség lavinaszerű növekedése döntően befolyásolja a könyvtár és a könyvtáros tennivalóját. A társadalmi környezet lényegi átalakulása miatt létkérdés a konstruktív válasz megtalálása és érvényesítése. A könyvtár saját (fizikai mivoltában értett) gyűjteménye még belátható ideig – tíz-húsz évig? – bizonyára gyarapodni fog, miközben egyre jelentősebb lesz a hálózaton és esetleg csak ott elérhető információmennyiség (arányát és minőségét illetően egyaránt). Az egyes könyvtártípusok átalakulása bizonyára jelentős sajátosságokat fog mutatni. Másként jelenik meg a jövő kihívása az iskolai vagy közkönyvtárban, mint például az egyetemi vagy a nagy tudományos könyvtárakban.

2002. március 14-én a Google keresőrendszer „információs társadalom” (information society) témakeresésemre azt válaszolta, hogy 3 190 000 találatra van. Ennek ezredrésze is elborzaszthatja a felhasználót. Ez a jelenlegi helyzet egyik mély paradoxona: az egyre több hálózati dokumentum egyre kevésbé tekinthető át, legalábbis a felhasználó igényét helyezve középpontba (hogy ti. a számára legértékesebb információt kapja meg lehetőleg hiánytalanul és felesleg nélkül).

A könyvtárnak kell újrafogalmaznia teendőit. A könyvtárosnak kell felismernie halaszthatatlan, a mások által nem kellő igényességgel megoldható feladatait. Bell szavait idézve megállapítható, hogy a *hálózat kiterjesztése* páratlan sebességgel valósul meg. A legújabb hazai tervek szerint 2006-ra az összes általános iskola

is részesülhet előnyeiből. Az önkormányzatok döntő többsége már ma él az elektronikus kormányzat kezdeti lehetőségeivel.

Idén hagyja el az első „sulinetes” nemzedék a középiskolák padjait, s már nem ritka, hogy akár óvodás korban internetezik a gyerek. Az egész új médium számunkra óriási feladatként és páratlan lehetőségként kínálja magát. Ennek lényege most: a belli „országos rendszer kiépítése szakközpontok összekötése” révén. Tizenöt-húsz éve a könyvtári dolgozók talán egy százaléka értett (valamilyen szinten) a számítógéphez. Ma a könyvtárosoknak legalább fele képes hasznosítani a gép, a hálózat előnyeit. (Németországban a munkavállalók kétharmada használja rendszeresen munkájához a számítógépet.) Holnap minden könyvtárosnak értenie kell hozzá, s ami legalább ilyen fontos: soha nem látott szervezettségű együttműködésben kell munkálkodnia a *hálózati dokumentumok gyűjtésén, megőrzésén, feltárásán, szelektálásán, minősítésén és hasznosításán*. Ráadásul versenyhelyzetben, hisz a kiadók, terjesztők, a kereskedelmi célzatú információs cégek tömege igyekszik magának egyre nagyobb „piaci szegmenst” megszerezni.

Jövő?

Újra kell gondolnunk szakmai alapismereteink szükséges tárházát. Mit kell tudnia mindenkinek, s mit kell tanulnia egyetemen-főiskolán egy jövőbeni könyvtárosnak? Nem hiszem, hogy igaza lenne az olyan szlogennek, hogy a képző intézmények lemaradtak. Aki ilyet állít, annak a könyvtári valóságról van igen hiányos képe. (Vagy állítja valaki, hogy a könyvtárak – úgy általában – lemaradtak!?) Azt kellene közös töprengéssel megvilágítani, miként fog működni a belli országos rendszer. Mit kell tenni, hogy a *nemzetközi vérkeringés* teljes értékű részeseként, a *hazai dokumentumok* egyre igényesebb szolgáltatójaként a felhasználók által könnyen kezelhető, asztali számítógépükről is garantáltan hasznosítható termékkel szolgáljunk? Mit jelent a szakképzésben ilyen megközelítésben a feltárás, a gyűjteményszervezés, a szolgáltatás? Eléggé látjuk-e, mennyire rohamosan változnak a felhasználók? Nyugati vélemények szerint a kutatási és felsőoktatási információellátást, beleértve a tananyag szolgáltatását is, maholnap döntően hálózati úton kívánatos biztosítani. Mit jelent a mai, a *közeljövő* igényei felől nézve a *nemzeti bibliográfiai szolgáltatás: nem azt-e, hogy a bibliográfiai információ egyre növekvő hányada közvetlenül vezessen el a hálózaton a dokumentum teljes szövegéhez?* Milyen szervezési és (szerzői) jogi kérdések merülnek fel ennek megoldása közben?

Ma a hálózati géphasználatnak *egy százaléka kötődik idehaza könyvtári gépekhez* (az ITTK-TÁRKI 2001-ben „*A magyar lakosság és az Internet*” címmel megjelent felmérése A digitális jövő térképe című kiadványban). Nyugati országokban talán öt-hat százaléka. Most van még arra lehetőség, hogy ezen az arányon lényegesen javítson a könyvtárosság – hatalmas projektek indultak például az angoloknál és németeknél! –, hogy a könyvtári rendszer valóban nélkülözhetetlen legyen az információ társadalom mind több tagja számára. Külön hangsúlyozni szeretném itt a *szociális funkciót*: a nyugati társadalmakban is jelen lévő „információgazdag kontra információszegény” tünet nálunk még hangsúlyosabb, egyenesen veszélyes arányát. Funkcionális írás- és információtudatlanság plusz sze-

gényesség plusz gyenge családi „kulturális tőke”: e hármas együtt a hazai társadalom közel felét tartósan sújtja.

Nem nyugodhatunk bele abba, hogy a *magyar iskolarendszer nem segít az egyenlőtlenségek csökkentésében* (érdemes tudatosítanunk a *PISA* elnevezésű nemzetközi vizsgálat idevágó szomorú következtetését, lásd az *Iskolakultúra* idei januári számát). Nem tehetünk le arról mi, könyvtárosok, hogy potenciálisan az egész magyar társadalom könyvtári információellátásáról gondolkodjunk. Ehhez a könyvtár és a könyvtáros felkészítésén túl a felhasználó segítése is elengedhetetlen tennivalóink közé sorolható. Vagyis mi minden vár a ma, a holnap könyvtárosa számára szerintem?

1. Egy új technikai civilizáció trendjéhez való – belsőleg motivált – alkalmazkodás, amelynek lényege a mainál lényegesen nagyobb társadalmi hasznosság és elfogadottság elérése.
2. A sajátos könyvtárosi ismeretállomány teljes megújítása. Képletesen: új könyvtáros kézikönyvek (hálózati tananyagok) írásába érdemes belefogni (mondjuk ilyen címmel: A könyvtári információszolgáltatás kézikönyve).
3. A könyvtár és könyvtáros társadalmi–szociális felelősségvállalásának újrafogalmazása – nem utolsó sorban egy könyvtárosi etikai kódex megalkotása útján.

Más bizonyára másként alkotna három kívánságot. Egy mindenesetre bizonyosnak tűnik: a változás mértéke – és folyamatossága! – soha korábban nem képzelt intenzitással követeli érdemi válaszainkat. Vagy legalább először érdemi kérdéseinket. 1996 őszén Salgótarjában a könyvtárügy stratégiai tervéről vitatkozva „provokáltam” az igényes hallgatóságot: *itt van-e már az információs társadalom*, e kérdésre kértem igenlő kézfeltartást. A jelenlévők alig tizede vélekedett igenlően. Most bizonyára elérné arányuk az ötven (nyolcvan?) százalékot. Az aránynál százszor fontosabb, hogy szándékaink jó irányba fordítsák a szakma szekerét. Felismerve, hogy mi magunk vagyunk felelősek a jövőnkért.

Sonnevend Péter

Vállalkozói, üzleti információforrások című kurzus az ELTE BTK Könyvtártudományi–Informatikai Tanszékén

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (ELTE BTK) Könyvtártudományi–Informatikai Tanszékének munkatársai – *dr. Sebestyén György* tanszékvezető és *Bobokné dr. Belányi Beáta* kreditfelelős koordinálásával – az elmúlt év utolsó hónapjaiban a 129/2001. (VII. 13.) Kormányrendeletnek megfelelően elkészítették az alapképzésű egyetemi szintű *informatikus könyvtáros szak* nappali tagozatos tantervét, mely a jelenleg még érvényben lévő elődjéhez

képest új tanegységeket is tartalmaz. A Magyar Akkreditációs Bizottság (MAB) jóváhagyása esetén a 2002/2003. tanévtől tanulmányaikat megkezdő hallgatók részére például kötelező lesz:

- az Internetes keresési technikák (KÖ–241)*
- a Vállalkozói, üzleti információforrások (KÖ–305)
- és az Információbróker – térítéses információszolgáltatások (KÖ–306)

című gyakorlatok teljesítése, mely tantárgyak kidolgozójaként és oktatójaként a *Vállalkozói, üzleti információforrások* című kurzust szeretném röviden bemutatni, hiszen az elmúlt évtizedben, a piacgazdaságra való áttérés következtében egyre nagyobb igény mutatkozik a gazdasági-üzleti típusú információk iránt, és ez a trend az Európai Unióhoz való csatlakozásunk közeledtével egyre inkább fokozódik. Különösen fontos tehát e központi jelentőségű információtípus tervszerű gyűjtése, több szempontú feltárása és kezelése, illetve szolgáltatása, melyből tevékeny részt kell vállalniuk a magyarországi könyvtáraknak. Az ELTE BTK Könyvtártudományi–Informatikai Tanszéke elengedhetetlennek tartja, hogy hallgatóit a mai körülményeknek – azaz napjaink információs és gazdaságorientált társadalmának – megfelelő, korszerű vállalkozói, üzleti alapismeretekkel is ellássa. Ennek megfelelően a kurzus célja: *a hallgatók felkészítése a gazdasági információs rendszerek használatára és menedzselésére könyvtári környezetben, valamint az alapvető vállalkozási, üzleti és az ehhez szervesen kapcsolódó jogi ismeretek elsajátítására, majd alkalmazására az információs munkában.*

A tantárgy szorosan kapcsolódik a többi informatikus könyvtáros tanegységhez, teljesítésének előfeltétele a *Számítástechnikai ismeretek 1–2. (KÖ–141 és KÖ–142)*, az *Internetes keresési technikák (KÖ–241)* és az *Információs rendszerek 1–2. (KÖ–312 és KÖ–313)* tantárgyak korábbi félévekben történő abszolválása, hiszen a gyakorlatokon feltételezzük az ott elsajátított tudásanyagot, ezért a részvételt a tantervi háló alapján – természetesen nem kötelező érvénnyel – a IV. évfolyamos hallgatók (7. félév) számára javasoljuk. Ugyanakkor a tanegység az *Információbróker – térítéses információszolgáltatások (KÖ–306)* című kurzus előfeltétele: ebből is látszik a tanulmányok egymásra épülése.

A tantárgy tartalma két fő részre osztható. Az első modulban a 21. században már az informatikus könyvtárosok számára is nélkülözhetetlen gazdasági-üzleti alapismeretek, az alapvető pénzügyi folyamatok, a társasági jog és cégeljárás, a gazdasági információ (kiemelten a céginformáció) típusai, a business információs különgyűjtemények könyvtári kialakítása, menedzselése áll a képzés középpontjában. A második modul teljes egészében a gazdasági információforrások jelentősebb képviselőinek gyakorlatorientált bemutatására, adatbázisok lekérdezésére, a szolgáltatások minél szélesebb skálájának áttekintésére, a korábban már használt információs rendszerek (beleértve az internetet is) gazdasági vonatkozású elemeinek szintetizálására koncentrálnak.

A kurzus elvégzése után a hallgatók értelmezni tudják a gazdasági eseményeket, önállóan képesek üzleti típusú és célú információkeresésre, megtanulják minősíteni az egyes szolgáltatók termékeit, elsajátítják az információs árképzési módszereket, támpontokat, modelleket kapnak speciális gazdasági információs gyűjtemények felépítéséhez, működtetéséhez stb.

* A tantárgy neve után zárójelben a kurzus kódja szerepel.

A tantárgy egy féléves időtartamú; 14 hétre, heti 2 órával (összesen 28 óra) tervezett tartalma a következőképpen alakul:

1. Bevezetés. Pénzügyi–közgazdasági alapismertetek, a vállalkozások működési mechanizmusának bemutatása. A nonprofit és forprofit szervezetek jellemzői.

Tervgazdálkodás és piacgazdaság: kereslet – kínálat viszonya. A nemzetgazdaság (alanyai, tulajdonviszonyai, ágazati osztályai). Alapvető teljesítménykategóriák és összefüggéseik (GDP, GNI, NDP, NNI). Bevétel – árbevétel – költség – beruházás – amortizáció – profit. Termékek és szolgáltatások jellemzői. A mérleg és az eredménykimutatás ismertetése. Idegen tőkés és belső finanszírozás. A pénzügyi rendszer elemei, monetáris és fiskális politika. A közvetlen és közvetett tőkeáramlás modellje: a pénzügyi közvetítő intézmények (hitelintézetek és pénzügyi vállalkozások). A hazai bankrendszer, a belföldi és külföldi fizetési forgalom, tőzsdetípusok. Adók és járulékok Magyarországon. Hasonlóságok és különbségek a nonprofit és a nyereségorientált szervezetek között. Árképzési módszerek.

2. A társasági jog és a cégeljárás Magyarországon.

A vállalkozási jogi forma kiválasztásának szempontjai: előnyök és hátrányok. Egyéni vállalkozások, valamint jogi személyiség nélküli és jogi személlyel rendelkező gazdasági társaságok. Alapítási, működési kritériumok, felelősségi viszonyok az egyes gazdasági társaságokban (kkt., bt., kft., rt., kht., közös vállalat, egyesület, alapítvány-közalapítvány stb.) A szövetkezet és az egyéni cég. A franchise. A hazai cégeljárás menete, a cégbejegyzés feltételei, a cégbíróságok működése. Végelszámolás, felszámolás, csődeljárás.

3. A gazdasági információk típusai. Történeti áttekintés: magyarországi könyvtárak az üzleti információk közvetítésében. Országos szak- és vállalati könyvtárak mint a business információ szolgáltatói. Gazdasági információk különgyűjtemények kialakítása közkönyvtárakban.

Pénzügyi, banki, tőzsdéi, vállalkozás(fejlesztési), statisztikai, gazdasági fejlődésre vonatkozó, szabadalmi stb. információk jellemzői. Hazai törekvések a gazdasági információszolgáltatás területén: a Vállalkozási Információs Projekt (VIP), a KKV–INFO '92 nemzetközi szeminárium, továbbképzések. Napjaink gyakorlati kezdeményezései (pl. veszprémi Eötvös Károly Megyei Könyvtár). A Budapesti Közgazdaságtudományi- és Államigazgatási Egyetem Egyetemi Központi Könyvtárának (BKÁE EKK), a Magyar Távközlési Részvénytársaság (MATÁV Rt.) Üzleti és Szakmai Információs Osztályának, a Hírközlési Felügyelet (HÍF) Nemzetközi Dokumentációs Osztályának tevékenysége. Üzleti információk különgyűjtemények kialakításának feltételei (dokumentumok kiválasztása és elhelyezése, személyzet, finanszírozás stb.) közkönyvtárakban. Együttműködési lehetőségek szakmai szervezetekkel (pl. kamarák), illetve közigazgatási szervekkel (pl. APEH). A teleházak.

4. Gazdasági folyóiratok hagyományos és internetes változatai. Az EISZ nemzeti program keretében hozzáférhető információforrások:

Hazai napi- és hetilapok, szakfolyóiratok hagyományos és internetes változatai; Magyarországról tudósító idegen nyelvű periodikumok internetes kiadásai; az Oktatási Minisztérium Elektronikus Információszolgáltatása révén elérhető adatbázisok.

5. Business adatszolgáltatók portáljai a világhálón: hazai és nemzetközi, általános és speciális gyűjtőkörű rendszerek. Ingyenes és előfizetéses (fix-, pay per view- és egyedi díjas) gazdasági, pénzügyi, banki, tőzsdei, vállalkozói stb. információk a WWW-n. On-line adatbázisok és szolgáltatóközpontok.

Magyarországi business adatszolgáltatók a weben, nemzetközi gazdasági információs portálok, magyarországi államigazgatási szervek honlapjai, hazai bank- és tőzsdeinformációk az interneten, a Dialog Corporation adatbázisai.

Gazdasági irányú információkeresés az interneten indexelő szolgáltatások, témakatalógusok, metakeresők stb. segítségével.

6. A kereskedelem formái (B2C, B2B, B2A stb.). Az elektronikus kereskedelem (e-commerce).

Napjaink kereskedelmének főbb típusai: a Consumer to Business (C2B), a Business to Business (B2B) és a Business to Administration (B2A) jellemzői. A közbeszerzés fogalma. Informatika és kereskedelem: az elektronikus kereskedelem. Az e-kereskedelem megszervezése, hazai helyzetkép; internetes antikváriumok és könyvesboltok:

7. A céginformáció fogalma, szükségessége, célja, típusai (alap, jogi, marketing, minősített és egyéb).

Üzleti információs igény a magyar társadalomban, céginformációs kihívások. Okok és következmények. A céginformáció definíciója, szükségessége, célja. Céginformáció típusok jellemzői, az egyes fajták hazai szolgáltatói: alap, jogi, marketing, minősített, egyéb. Publikus cégszolgálatok és valódi céginformációs termékek. A jogi céginformáció részletes bemutatása. Az Igazságügyi Minisztérium Cégnyilvántartási és Céginformációs Rendszerének (IM OCCR) ismertetése, a cégjegyzék felépítése, adattartalma (cégformától független és függő adatok). A jogi céginformáció tartalmi szintjei, kiadványok (céglista, cégnévjegy, cégkivonat, cégmásolat, cégbizonyítvány, mérleg, eredménykimutatás, közzététel). A Cégek Közlöny hagyományos és on-line változata. Egyéb céginformációs rendszerek: éves vállalati (üzleti) jelentések, adósságnyilvántartó adatbázisok, monitoring szolgáltatások, kiegészítő szolgáltatások (pl. out sourcing, követelésbehajtás, ágazati analízis készítése).

8. Céginformáció-szolgáltatók és adatbázisaik Magyarországon. I. (általános ismertető, hagyományos információforrások)

A céginformáció-szolgáltatás vázlatos története itthon és a nagyvilágban. A legjelentősebb nemzetközi céginformációs vállalkozások.

A Magyar Tudakozó Egylet (1894) megalakulása, a mai magyar piac sajátosságai, jellemzői (know-how, tulajdonviszonyok stb.); a hozzáférhető kiadványok (kötetek) ismertetése.

9. Céginformáció-szolgáltatók és adatbázisaik Magyarországon II. (CD-ROM adatbázisok – ezek ismertetése és lekérdezése).

10. Céginformáció-szolgáltatók és adatbázisaik Magyarországon III. (interneten hozzáférhető szolgáltatások és az @rating)

A legjelentősebb hazai szolgáltatók ismertetése, honlapjainak bemutatása; Térítéses on-line céginformációs adatbázisok lekérdezése;

Globalizált céginformációs szolgáltatás: az @rating. A rendszer lényege, működése, magyarországi képviselője. A Cofacerating csoport bemutatása.

11. Egyéb gazdasági vonatkozású adatbázisok lekérdezése (pl. szabadalmak, védjegyek, használati és ipari minták, törvénytárak, sajtóadatbázisok). Statisztikai és a gazdasági fejlődésre vonatkozó információforrások.

12. Látogatás a Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem Egyetemi Központi Könyvtárában.

A könyvtár állományának és szolgáltatásainak bemutatásán túl a BKÁE EKK által előfizetett adatbázisok lekérdezésére is sor kerül, a hallgatók megismerkednek egy elismerten jól működő gazdasági információs központtal.

13. Konzultáció.

Az utolsó előtti foglalkozáson konzultációt tartunk, ahol áttekintjük a szemeszter során tanultakat, megbeszéljük a felmerülő problémákat, elemezzük a féléves munkát, az átlagosnál érdeklődőbb hallgatókkal megvitatjuk a kurzus témájával kapcsolatos szakdolgozat, Tudományos Diákköri Konferencia (TDK) dolgozat stb. készítésének lehetőségét, támogatokat adunk a további munkához.

14. Számonkérés, gyakorlati jegyek beírása.

A gyakorlatok az egész félév folyamán a hallgatók aktív közreműködésével, keresési feladatok folyamatos megoldásával és értékelésével folynak, így feltehetően nem fog gondot okozni a félév végi zárthelyi dolgozat eredményes megírása, mely az alapfogalmak ismeretét, illetve a gazdasági-üzleti információkeresés magabiztos alkalmazását kéri számon. A keresési feladatok megoldásához internet kapcsolattal (belépési jelszavakkal) és megfelelő CD-ROM-okkal rendelkező számítógép használható.

* * *

A gazdasági információs piac fejlődéséhez, újabb szolgáltatások megjelenéséhez, a már meglévők átalakulásához, esetleg eltűnéséhez, a támogatók körének gyarapodásához a tananyag rugalmasan igazodik.

Az ismeretek elsajátítását a tanári prezentációkon és magyarázatokon kívül bőszeges kötelező és ajánlott irodalom segíti, mely egyaránt tartalmaz hazai és külföldi, hagyományos és elektronikus információhordozókat. A kötetek, folyóiratok jelentős része (nemzetközies is) megtalálható a tanszéki könyvtárban, az elektronikus források pedig a világhálón. Más tárgyi feltételek is adóttak, hiszen a tanszék rendelkezik számítógépes laborral, szoftverekkel, a személyi feltételt tekintve pedig a tantárgyfelelős oktató okl. könyvtáros és közgazdász végzettséggel, üzleti tapasztalattal bír, valamint PhD hallgató, kutatási területe megegyezik a kurzus témájával.

Végül szeretném felsorolni a képzés támogatóit, akik örömmel tesznek eleget kérésemnek, és adatbázisaikhoz oktatási célú térítésmentes hozzáférést, folyamatos szakmai segítséget, konzultációt biztosítanak, az érdeklődő hallgatók számára igény szerint bemutató órákat tartanak:

- CompAlmanach Kiadói Kft.
- DIALOG Corporation
- Dun&Bradstreet Hungária Kft.
- Gazdasági Minisztérium Informatikai Főosztály
- GTE Yellow Pages Magyarország Kiadó Kft.
- Hoppenstedt Bonnier és Társa Információs Kft.
- Központi Statisztikai Hivatal Informatikai Főosztály
- Magyar Szabadalmi Hivatal Szabadalmi Tár
- Opten Energetikai és Informatikai Kft.

Nélkülük nem valósulhatna meg e kulcsfontosságú terület oktatása, hiszen a köztudottan szűkös egyetemi (tanszéki) költségvetésből lehetetlen lenne előfizetni az elsősorban a gazdasági szféra szereplőire szabott magas színvonalú szolgáltatásokat. Bízom benne, hogy az adatbázis-forgalmazók egyre nagyobb hányada ismeri fel a jövő információs szakembereinek képzésében rejlő lehetőségeket, így a támogatók köre folyamatosan bővülni fog.

Kiszl Péter

Speciális informatikai kurzusok a szegedi egyetemi szintű könyvtárosképzésben

Szegeden a 2000/2001-es tanévtől kezdődően megváltozott az egyetemi képzésben részt vevő könyvtár szakos hallgatók oktatása. Ez azt jelenti, hogy az átdolgozott hálótér alapján most már öt éves időtartamra bővült a képzés. A diákok tanulmányaik során könyvtári informatikus és régi könyves specializációk között választhatnak. Cikkünkben a teljesség igénye nélkül röviden ismertetni kívánjuk a szegedi könyvtáros oktatás néhány kurzusát.

Maga a képzés különböző tantárgytömbökből áll, mint például: általános könyvtáros, könyvtár-informatikai, informatikai tantárgyak, valamint speciálkollégiumok. A képzés első két évében az általános alaptárgyak (osztályozás, könyvtár, dokumentumleírás) vannak túlsúlyban, amelyeket kiegészítenek a speciálkollégiumok. A hallgatók ekkor szabadon választhatnak régi könyves és informatikai speciális kurzusok között. Ennek az első két évnek a célja az, hogy a későbbi specializációhoz előismereteket nyújtsanak, és felkeltsék a diákok érdeklődését az adott témakör iránt. Az első évben olyan tantárgyak hirdetünk meg, amelyek egy informatikus könyvtáros alapstádiumaihoz tartoznak (bevezetés a könyvtári informatikába, bevezetés a számítástechnikába), míg másodévesek számára már olyan témájú foglalkozásokat is, amelyek egy-egy terület speciális ismereteivel foglalkoznak (elektronikus szövegfeldolgozás és kiadás, számítógépes szótárak és fogalomtárak, informatika alkalmazása a humán tudományokban, az EU információs rendszere, angol szakfordítás). Ezek a speciális órák módszertani jellegüket nézve szorosan kapcsolódnak egymáshoz, ugyanis – az informatikus könyvtáros kurzusok esetében –

mindegyik teljesítéséhez szükséges számítógép használata (az órák keretében igen változatos feladatok vannak, például: multimédiás CD-ROM-ok installálása, FTP, fájlkezelés, tömörítés, fildarabolás, stb.), valamint a kurzusok a hálótervben olyan sorrendben követik egymást, hogy egyre mélyebb informatikai ismeretek szükségesek az érdemjegy megszerzéséhez. Ehhez kapcsolódik az is, hogy a speciálkollégiumok rendszerét úgy alakítottuk ki, hogy előbb-utóbb majdnem mindegyiket el kelljen végezni.

Harmad- és negyedévben már a választott specializációnak megfelelően zajlik az oktatás. Az informatikus könyvtáros szakon ekkor az alaptárgyak mellett emelt óraszámban folyik könyvtári informatikai (például: integrált könyvtári rendszerek) és informatikai (hálózati és multimédia szolgáltatások tervezése, programozási alapok) képzés. Végül ötödéven csak informatikai tárgyakat kell a hallgatóknak teljesíteniük, miközben a szakdolgozatukat készítik. A felsőbb évfolyamokon tehát informatikai tantárgyakat már nem speciálkollégiumok, hanem kötelező foglalkozások keretében hallgatnak a diákok.

Az egyes speciálkollégiumok egymásra és a kötelező órákra is épülnek, ugyanis első évben kötelező számítástechnikai alapozó szeminárium és könyvtári informatikával foglalkozó bevezető előadás felvétele. Az ilyen foglalkozások keretében zajlik a windowsos felhasználói környezet elsajátítása (fájlkezelés Windowsban, az operációs rendszer beállítási lehetőségei, operációs rendszer telepítése), egyes felhasználói programok telepítésének és kezelésének gyakorlása (installálás CD-ről, programok letöltése és futtatása internetről, programfájlok és tömörített fájlok megkülönböztetése, böngészők kezelése és beállításai, multimédiás lejátszók kezelése), a hardverek részletes ismertetése (egyes márkanevek, kifejezések alapján tisztában kell lenniük a hallgatóknak, hogy miről van szó, pl.: Celeron, Intel, AMD-K6, IBM, VESA-BUS, soros port, stb.), az információtudomány és könyvtár viszonyának elemzése (információmeghatározások, az információkérés történelmi korszakai, a könyvtár információszolgáltató szerepe), az operációs rendszerek és az internet működésének felvázolása (ARPANET, multitasking, multiuser, időosztás, TCP/IP, WWW, bridge, terminál, kliens-szerver viszony stb.). Így az első év végére minden hallgató rendelkezik egy biztos számítástechnikai háttérismerettel és gyakorlattal.

Másodévben olyan speciálkollégiumokat hirdetünk meg, amelyek teljesítéséhez elengedhetetlen feltétel az első év ismeretanyaga. A kurzusok témájából egyértelműen kiderül, hogy szükséges hozzájuk informatikai előismeret, hiszen szövegek digitalizálásától kezdve az Európai Unió információs rendszerén át a humán informatikáig, valamint a számítógépes szótárakig, fogalomtárakig terjedő témakörökben lehet előadásokat hallgatni. Ezek a kurzusok elméleti és gyakorlati ismereteket nyújtanak, amelyek a könyvtári informatika egyes részterületeibe engednek mélyebb bepillantást. Részletes leírásuk a szak honlapján érhető el (<http://www.bibl.u-szeged.hu/inf/>). Ezek a tárgyak a későbbiekben szakdolgozati, illetve TDK-témák kiválasztását segítik, valamint a munkaerőpiacon való versenyképességhez is hozzájárulnak.

Az „EU információs rendszere” című kurzus a következő témákkal foglalkozik:

1. Az Európai Unió információs rendszere.
2. Az EU intézmények információs forrásai.
3. Szakpolitikák információs forrásai.

4. AZ EU üzleti információival és kutatás-fejlesztéssel foglalkozó tájékoztató eszközei.
5. Az EU könyvtári rendszere.
6. Az EU hazai tájékoztató intézményei.
7. A csatlakozási folyamat adatforrásai.
8. Információs projektek az EU-ban.
9. AZ EU tájékoztatási rendszerének jövője. Az e-Europe.
10. Terminológiai problémák az EU-ban.

Ezek a témakörök eltérő módszerekkel kerülnek tárgyalásra. Alapvetően a szakirodalom feldolgozásán alapul az 1., a 4. és az 5. témakör, ami azt jelenti, hogy az egyes fejlődési irányokat, intézményi rendszereket a magyar nyelvű irodalom alapján elemezzük.¹ Ez a feldolgozási módszer nemcsak azt jelenti, hogy kötelező elolvasni a kiadott irodalmat, hanem azt is, hogy minden hallgatónak írásos összefoglalást kell készítenie egy-egy szakterület tájékoztatási rendszeréről, mint például a kutatás-fejlesztés információs infrastruktúrája vagy például az uniós könyvtári együttműködés elemzése. Az írásbeli dolgozatok elkészítéséhez nem elegendő az órán tárgyalt szakirodalom ismerete, hanem szükséges bizonyos statisztikák, felmérések (például országjelentések, közvéleménykutatások, könyvtári statisztikák), újabb szakirodalom utáni keresés és az internet használata. Internetre azért van feltétlen szükség, mert az egyes EU-intézmények adatai így érhetőek el a legkönnyebben, és eleve is sok szolgáltatás van, amely a világhálón érhető el (Például a csatlakozó országokról készített adatbázis).² Ennek a követelménynek köszönhetően mindig a legfrissebb fejleményeket összegzik munkáinkban a diákok. Az elméleti munkákon túl a többi óra keretében gyakorlati feladatokat is meg kell oldaniuk. Ennek megfelelően egy-egy adott témakörrel kapcsolatos tájékoztatási feladatokat kapnak és oldanak meg:

1. Az Unióban a munkanélküliség kezelésére alkalmazott modellek, jogszabályok, szervezetek elérhetőségi adatai.
2. A csatlakozási tárgyalásokkal kapcsolatos szakirodalom összegyűjtése (sajtótájékoztatók, tanulmányok, hálózati dokumentumok, politikai elemzések).
3. Az Európai Unióval foglalkozó magyar nyelvű internetes források összegyűjtése, lehetőség szerint annotálása is.
4. Az 1998–2001 között született, az Európai Unió környezetvédelmével foglalkozó hálózati dokumentumok stb.

A helyes válaszok elkészítéséhez igen sokféle információforrást igénybe kell venni. Mivel az óra számítógépes kabinetben zajlik, magától értetődő, hogy először a világhálón fellelhető forrásokat vesszük sorra.³ Ekkor szakportálokat, adatbázisokat, szakkeresőket használunk a feladatok megoldásaihoz, többek között az EUR-LEX-et, a CELEX-et, a PRESSDOKOT, az MTI adatbázisait stb. (Sajnos a fizető szolgáltatások esetében csak a szolgáltatásról szóló ismertetőt nézzük meg.) Az internet adta lehetőségek után következik a könyvtárakban és az Európai Unióval foglalkozó tájékoztató intézményekben való keresés. Szegeden alapvetően az Európai Dokumentációs Központ könyvgyűjteményét és adatbázisait használjuk. Ezek a munkafolyamatok egyéni munkavégzés során zajlanak, de lehetőség van egy-egy uniós tájékoztatással foglalkozó intézmény (Európai Dokumentációs Központ, Eu-

rópai Információs Pont) meglátogatására a szeminárium keretében is. Távlati terveink között szerepel az is, hogy egy-egy ilyen munkahelyen néhány hallgató gyakorlaton is részt vehessen.

A szemináriumon megszerzett ismereteket a hallgatók igen gazdagon kamatoztathatják. Egyrészt lehetőség van az EU információs rendszerével kapcsolatos kutatásokra vagy szakdolgozat készítésére. Másrészt igen nagy igény van mind a könyvtárak, mind a vállalkozások és az államigazgatás részéről olyan szakemberekre, akik eligazodnak az EU bonyolult rendszerében, és képesek az adott információ gyors, olcsó megszerzésére. (Gondoljunk csak itt arra, milyen fontos a piaci ármozgások nyomon követése). Ehhez ez a szeminárium hathatós segítséget nyújt. Távlati terveink között szerepel az, hogy az egyetemen folyó EU-s szakképzésekhez is kapcsolódjon ez az óra, valamint könyvtárszakosok is hallgathassanak Európai Unióval kapcsolatos órákat.

„Az informatika alkalmazása a humán tudományokban” című speciálkollégium célja szintén olyan gyakorlati tudás átadása, amelynek birtokában a hallgató tisztában lesz a társadalomtudományokban alkalmazott munkafolyamatok gépesítésének lehetőségeivel (például: miért érdemes nagy mennyiségű levéltári forrást szöveges fájlként feldolgozni), hatékonyságával és minőségével (szövegek digitalizálása például sokkal gyorsabb, mint begépelésük, de minőségileg gyengébbek, mint a kézzel begépelte változat), valamint az árával (mennyibe kerül a szakképzett munkaerő, a számítógépes infrastruktúra, stb.).

A kurzus alapvetően két részből áll. Az első részben az informatika és a társadalomtudományok viszonyát tárgyaljuk. A félév másik felében a különböző megvalósult alkalmazásokat és a lehetséges fejlesztéseket elemezzük. Ehhez az órák elméleti anyagára építve minden diáknak ismertetnie kell egy-egy megvalósult projektet, majd a félév végeztével képesnek kell lennie egy-egy konkrét alkalmazás megtervezésére. Többek között ilyen típusú feladatokból kell a hallgatóknak választaniuk:

1. Hasonlítsa össze egy hazai és egy külföldi példán a digitális művészettörténeti gyűjtemények előnyeit és hátrányait. Elemezze működésüket (számítógépes infrastruktúra, keresési lehetőségek, hitelesség).
2. Ismertesse az internetes irodalomkutatás eltéréseit és egyezéseit a hagyományos módszerrel összevetve. Térjen ki a különböző internetes információtípusokra.
3. Elemezze a számítógép segítségével végezhető kutatómunka folyamatait.
4. Mutassa be az informatikai alkalmazások terjedésének társadalmi következményeit.
5. Néhány hazai példa segítségével vázolja föl a hazai cyber irodalom jellemzőit.

Látható, hogy az egyes feladatok megválaszolásához szükségesek az első évben megszerzett számítógépezési ismeretek és természetesen ennek a kurzusnak az anyaga.

A félév első felében többek között a következő témákat tárgyaljuk: informatikai szemléletű történelemkutatás, a „Gutenberg-galaxis” és a számítógép, számítástechnikai segédeszközök a tanításban, társadalomtudományi információk keresése a világhálón, vallásháború az operációs rendszerek között. Valamint szó esik gy-

korlatiasabb dolgokról, mint például a hipertext rendszerek alkalmazásának lehetőségei (szépirodalmi műveknél, szakirodalmi hivatkozások megkönnyítésére stb.) és kialakulása, valamint az automatizálás előnyei és hátrányai (meddig biztosítható a digitális információhordozó olvashatósága, ritka dokumentumokhoz szélesebb körű hozzáférés biztosítása, statisztikai felmérések feldolgozásának gyorsítása stb.).⁴ Hangsúlyozni kell, hogy ez a tantárgy nemcsak az internet ismertetését foglalja magában, hanem az adatbázisok jelentőségétől kezdve a CD-ROM-kiadásokon át egészen a számítógépes szövegfeldolgozásig terjedő ismereteket kíván a hallgatóságnak nyújtani.

A kurzus második felében tárgyaljuk a forráskiadás, a szótárkészítés, az internetes újságírás, a számítógépes nyelvészet és a számítógépes modellálás legfőbb mozzanatait. Ismertetjük a kutatómunka során hasznosítható informatikai eljárásokat, mint például: levéltári források digitalizálása, nagy mennyiségű szöveges állomány számítógépes kezelése, adattárak adatbázisba vitele stb. Külön óra keretében tárgyaljuk az elektronikus folyóiratok, digitális gyűjtemények létrejöttét, valamint az internet adta lehetőségeket. Ennek során a portálok szakmai információforrásokat nyújtó szerepére hívjuk fel a diákok figyelmét, és felvázoljuk a különböző portáltípusok készítésének elemeit.

Módszertanilag ez a kurzus alapvetően előadás jellegű. A hallgatónak a megadott szakirodalom elsajátításával kell bizonyítani tudását. Ez az irodalom viszont nemcsak nyomtatott anyagokat, hanem internetes forrásokat is tartalmaz.⁵ A házidolgozatok megírásához feltétlenül szükséges a világhálón való tájékozódni tudás. Ez azt jelenti, hogy a diákoknak nemcsak egy általános keresőmotort kell használni tudniuk, hanem képesnek kell lenniük szakszerűen tájékozódni, fel kell tudniuk deríteni az egyes szakinformációk gyűjtőhelyeit. Ennek elősegítése érdekében az órák nemcsak előadásokból állnak – még ha ez döntő többségében így is van –, hanem gyakorlati feladatokat is tartalmaznak. Az egyes foglalkozások számítógépes kabinetben zajlanak, ezért lehetőség van egy-egy CD-ROM vagy fontosabb honlap megtekintésére és közös elemzésére.

Az itt megszerzett ismereteket az informatikus képzés során gyakorlatilag mindenütt fogják tudni használni a hallgatók, mert a felsőbb évfolyamokon alapkövetelmény az, hogy tisztában legyenek például az irodalomtudomány legfontosabb internetes és egyéb elektronikus információforrásaival. Így például a könyvtári tájékoztatás tanulásánál ismertnek tekintik a legfontosabb irodalomtudományi segédesszközöket (MLA, szakportálok). Természetesen ezt a tudást nemcsak a további tanulmányok során lehet jól alkalmazni, hanem a későbbi elhelyezkedésben is, hiszen ilyen szakemberekre szükség van a különböző tartalomszolgáltatóknál, civil szervezeteknél is.

A „Szövegek digitalizálása” című speciálkollégiumon a Magyar Elektronikus Könyvtár számára készítenek a diákok különböző könyvekből html és rtf formátumú fájlokat. Ez a kurzus épít leginkább az előző év informatikai tananyagára, ugyanis itt szükség van fájlkezelési gyakorlattól kezdve a hardverteljesítmények ismeretén át minden korábbi tudásra. A kurzus alapvető célja, hogy megismertesse a résztvevőket a digitalizációs technikákkal (képek és szövegek szkennelése, digitális fényképezés, korrektúrázás), és művelődéstörténeti, könyvtörténeti szakirodalommal gyarapítsa a MEK állományát. Módszertanilag ez úgy néz ki, hogy a hallgatók a félév kezdetén az egyes szoftverek használatát egyéni konzultációk

során megtanulják, majd egyéni ütemezésben digitalizálnak egy-egy könyvet. A konzultációk folyamán részletesen szó van a szerzői jogi problémákról és az internetes publikálás jellemzőiről. A konkrét munka elvégzéséhez a technikai feltételek adottak, ugyanis az Egyetemi Könyvtárban és a Könyvtártudományi Tan-
széken is rendelkezésre áll szkennerek és számítógép a megfelelő szoftverekkel (Recognita, Paint Shop Pro, Word). Minden egyes hallgató munkáját a gyakorlatot vezető tanár ellenőrzi, és ez egyben a szeminárium értékelése is.

Ezen rövid áttekintés célja az volt, hogy érzékeltesse, milyen nagy szükség van a könyvtárosképzésben speciális ismeretek oktatására. Közismert, hogy társadalmunkban fokozatosan nő az igény az óriási mennyiségű információ közötti eligazodást segítő emberek iránt. Ezt a feladatot hagyományosan a könyvtárosok látták el, viszont az új kihívások szükségessé teszik új ismeretek oktatását. Erre teszünk kísérletet Szegeden ezekkel a speciálkollégiumokkal.

HIVATKOZÁSOK:

1 A legfontosabb szakirodalom:

KORENY Ágnes, *Az Európai Unió információs és dokumentációs rendszere*, Európai Tükör, 2000/5, 85–100. p.

KORENY Ágnes – CSÁKÓ Beáta – KAS Nóra, *Az Európai Unió. Tájékoztatói segédlet*, Bp., 2000.

VÁRADI Tibor, *Tájékoztatói politika = Európa zsebkönyv. Az Európai Unió és Magyarország*, szerk. HARGITAI Árpádné, IZIKNÉ HEDRI Gabriella, PALÁNKAI Tibor, Bp., 1995, 245–252. p.

MOHOR Jenő, *Európai üzleti és gazdasági információk CD-ROM-on – finn esettanulmány*, TMT, 1994, 214. p.

KOLTAI Tamás, *BC-NET a Magyar Gazdasági Kamaránál: újabb ablak Európára*, TMT, 1993, 298–301. p.

VÁSÁRHELYI Pál, *Kutatási információ Európában és magyar részvétel a DERPI projektben*, TMT, 1995, 22–25. p.

Hans-Jürgen WESTHOFF, *Az európai elektronikus információpiac szerkezete és fejlődése*, TMT, 1994, 179–186. p.

KAPRONCZAI István, *Az agrárinformációs rendszer fejlesztése az EU-csatlakozás tükrében*, Európai Tükör Műhelytanulmányok, 56.

2 Countdown, <http://wiiwsw.wsr.ac.at/countdown/>

3 Például: <http://www.etk.hu>

4 A leglényegesebb irodalom:

MAWDSLEY, Evan: *Számítógép a történettudományban*, Bp., 1996.

FEKETE László, *A hálózat használata a filozófia területén*, Bp., 2001.

BAKONYI Géza, *A hálózat használata a nyelv- és irodalomtudomány területén*, Bp., 1997.

ZALAI K. L., *Egy új kihívás: az információelvű történelemszemlélet*, Magyar Tudomány, 1993/8. 943–951. p.

GRESZKA A., *A történettudomány és az informatika. Előadás az Információ és társadalomszemlélet című konferencián*, Szeged, 1993. okt. 9.

Z. KARVALICS László, *A történeti informatika a könyvtárról*, Tudományos és Műszaki Tájékoztató, 1995/1, 7–16. p.

TURI László, *Számítógép az irodalomtudományban*, Bp., 1992. (ELTE kézirat)

McLUHAN, Marshall, *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*, Bp., Trezor, 2001.

FARKAS Gábor Farkas, *Az Antiquissima-gyűjtemény és a számítógépes adatbázis*, Magyar Könyvszemle, 1997, 395–413. p.

SÜTTHEÓ Péter, *Hypertext*, Bp., 1999.

FORISEK Péter, *Informatika és ókortudomány*, Debreceni Szemle, 2000/2, 274–278. p.

5 Például:

BAKONYI Géza, *Elektronikus könyvtár – számítógépes szövegelemzés*, konferencia előadás, Networkshop'97 konferencia – Keszthely, 1997. május 27–29., <http://www.iif.hu/rendezvenyek/networkshop/97/tartalom/NWS/index.htm>

SZÉPE György, *Az internet-korszak nyelvészete, konferencia előadás*, INTERNET – KOMMUNIKÁCIÓ – IDENTITÁS konferencia, Győr, 1996. okt. 28., <http://www.szif.hu/KII.html>

NASZÓDI Máttyás, *Nyelvhelyesség-ellenőrzés számítógéppel*, konferencia előadás, VII. Országos Alkalmazott Nyelvészeti Konferencia, Bp. 1997., URL: <http://szak.hu/nyelweb>

FARKAS Zoltán, *Az informatikai eszközök felhasználása a történelem tanításában*, Új Pedagógiai Szemle, 1999, november, URL: <http://www.oki.hu/cikk.asp?Kod=1999-11-in-Farkas-Informatikai.html>

Hegyí Ádám

Megjegyzések az „Információ és társadalom” ELTE/BTK könyvtár tanszéki kurzusról

A címben jelölt kurzust a továbbiakban olyan programként tárgyalom, amely használható speciális kollégiumhoz, egyetemi utánképzéshez és PhD (doktorandusz) kurzusokhoz. A különböző programokban a résztvevők alapjaiban azonos, de képzési szinttől függően különböző olvasmányok közül válogathattak.

Egy régi könyvtáros nemcsak a távolabbi múltból meríthet, hanem a közelmúltból, akár a legközelebbiből is. Számára legalábbis rendkívül tanulságos ez, annál is inkább, minthogy többféle formában és színvonalon szerzett a címben említett „tanegységekkel” közvetlen tapasztalatokat. Ezek a tapasztalatok és ismeretek tartalmilag és módszerbelileg egyaránt érdeklődésre tarthatnak számot mind a felsőoktatásban résztvevő előadók, mind pedig a hallgatók, általában a könyvtárosok körében.

Vágujnk a közepibe a legfelső szinttel. A PhD-szintű programból három (tizenketten vettek részt rajta) dolgozat meg is jelent – részben Monok István, az OSZK főigazgatója közvetítésével – az Iskolakultúra c. folyóirat 2001. januári számában: N. Mandl Erika „Könyvtárhasználó filológusok aggodalmai és reményei”, Tisza Miklósné „Az információ társadalom kihívásai és a könyvtári szolgáltatások” és Alföldiné Dán Gabriella „Áldás vagy átok” című munkája. Egyik dolgozat sem csak a felsőoktatásban vagy a kutatásban dolgozó könyvtárosokat érdekelheti. De hogy ne csak PhD-dolgozatokról essék szó (ezek létrejöttéről a

későbbiekben), a speciális kollokviumos Mészáros Anikó sokszorosított szakdolgozata az információs társadalom fogalmának magyar recepciójáról is tanulságos. Egyebekben pedig egy PhD-kurzust folytató kollégánál az információs társadalom és az EU kapcsolatáról készít munkát. Néhányan már túl is vannak a szóbeli záróvizsgán, és készülnek az írásbeli védésre.

De a számszerűleg legjelentősebb hallgató csoport – 29-en voltak a II. évfolyamban – a kiegészítő egyetemi diplomaszakosok, akik mind főiskolát végeztek az ország különböző helyein, és annak megfelelő munkakörben is dolgoznak. Egyesek tapasztalatait a fenntartókról mellőzöm – ezekről is óhatatlanul szó esett –: az ilyesmikkel foglalkozzanak azok, akikre tartozik.

Hadd ragadjak ki azonban kedvesinálásból is egy idézetet az egyik gyermekkönyvtáros dolgozatából, „A gyermekkönyvtár az információs társadalomban. Kulturális örökség és információs társadalom” címűből. Az idézet így szól: „Forró nyár van, egy cseresznye fa alatt ül egymezítlábas, rövid nadrágos, a fekete cseresznyétől maszatos kiskamasz. Szemében tűz ég, kezében a Nagy Indiánkönyvet szorongatja. El tudjuk ezt képzelni laptoppal?” (Mikolasek Zsófia, II. évf.). Egy másik kollégánál szerint a század polihisztorainak könyvtárosoknak kell lenniük, hogy a valóságban el tudják igazítani a hozzájuk forduló olvasókat.

Most pedig a cseh filozófust, Jan Patockát idézem, aki a cseh „emberarcú szocializmus” egyik zászlóvivője volt: „...az információnak ne sikerüljön az emberi szívből kimosni az igazságosság kérdését, a nyelvből az alkotó költői dimenziót, az életből a művészi-alkotói képzelőerőt, amelynek megfogalmazása éppen az emberre vár” (Futala Tibor ismertetése, TMT, 2001. 1. sz. 35–37. p.).

Mindezek után néhány szót a különböző szintű kurzusok módszeréről, az „információ és társadalom” műhelyéről, ahonnan szépreményű könyvtárosok is kikerülnek. Persze ez a kurzus csak egy része a tanszéken folyó munkáknak, de bizonyos szempontból sajátos is. Ez pedig abban áll, hogy nem tanári előadások és visszakerdezések adják az alapot, hanem az előadó olvasnivalót – nem is keveset – ajánl a hallgatóknak, szolgál is ilyesmikkel, és foglalkozásonként két-három önként vállalt referátum hangzik el: a tanár voltaképpen a moderátor szerepét tölti be. Az ajánlott témák: a könyvtár jövőképe az információs társadalomban (ez valamennyi szinten); az információs szerepe a gazdasági növekedésben és a modernizálás; a nemzetközi szervezetek tipológiája (főleg a kulturális területen, legyenek azok államközi vagy nem kormányközi); az írásbeliség és az információs szupersztráda gazdasági kialakítása; a centrum és a periferia kapcsolatának információs alakulása; a világ lakosságának aránya fejlettségi szint szerint (analfabetizmus) és ennek foglalkoztatottsági vetülete stb. Az ajánlott irodalom többek között Masuda, INFO-Társadalomtudomány 38. sz. 1996., Vámos Tibor és Marx György írásai a Magyar Tudományból, Rózsa György „Kulturális örökség és információs társadalom” és hasonló.

Lehet azt mondani mindezekre, hogy mi közük az könyvtár- és informatikatudományhoz? A kurzus témájához, úgy gondolom, a legszorosabb közük van. A tapasztalatok, amelyek a szakdolgozatokban 5–10 oldalon rögzülnek, ígéretesek, talán a defenzív könyvtári magatartást, görcsöt is oldják valamelyest. Öntudatra, önálló gondolkodásra serkentenek. Mindezt anélkül, hogy a legcsekélyebb kételyt ébresszék a digitalizálás iránt. Tudják, hogy a kettő csak együtt mehet, a könyvtár marad a bázis.

Rózsa György

A könyvtáros szakma az ezredfordulón – nemzetközi kitekintés

Mindnyájunk életét végigkísérik a leendő vagy éppen aktuális foglalkozásunkra vonatkozó kérdések. Visszaemlékezve nem is oly régen volt kisgyermek koromra azt hiszem, hogy legtovább hajóskapitány szerettem volna lenni. Később is „jutott még eszembe számtalan szebbnél szebb gondolat”, de egyetlen egyre nem gondoltam soha: arra, hogy ha nagy leszek, könyvtáros leszek.

Negyedéves könyvtár szakos hallgatóként keresem most a választ talán minden évfolyamtársam legszemélyesebb kérdésére, arra, hogy érdemes-e könyvtárosnak lenni, arra, hogy valóban jó lesz-e nekem, hogy hosszú évtizedeken keresztül dolgozzak egy olyan szakmában, melynek a presztízse olykor-olykor alulmúlja a köztudottan nem értelmiségi foglalkozásokét is.

Vizsgálódásaim kezdő lépéseként szeretném áttekinteni a külföldi szakirodalom néhány eredményét, hat elemzést a szakma jelenéről, és levonni belőle a következtetéseket saját magam és a szakma egésze számára.

* * *

A könyvtáros szakma a hazai és a nemzetközi szakirodalom szerint egyaránt (hozzáteszem: már eléggé régóta¹) a változások korát éli, és még mindig nem igazán érzik a szakmabeliek, hogy hol lesz a vége ennek a folyamatos átalakulásnak. Változásokat indukált egyrészt az új információs technológia, másrészt a Kelet-Közép-Európában lezajlott politikai rendszerváltás miatt új alapokra berendezkedő új gazdasági környezet.² Mindezek válaszút elé állítják a könyvtáros világot, saját szerepük újragondolására készítetik őket. Az információ felértékelődése nyomán új szerepet kell vállalniuk a könyvtáraknak, új szerepet a felhasználóknak és természetesen a könyvtárosoknak vagy információs szakembereknek is. Az elmúlt évek során, nagyjából a '80-as évek első felétől kezdve, több nagy vállalkozást is újtára bocsátottak a megváltozott környezet elemzésének céljából hazánkban és a nagyvilágban egyaránt. Csak szemléltetés végett és korántsem teljességre törekedve vázolom fel bevezetésképpen ezeknek a kutatásoknak a főbb irányvonalait.

A Könyvtártudományi és Módszertani Központ 1983-tól a „szakmai önismeret céljától vezéreltetve” készített több ezer fős országos reprezentatív mintán szociológiai felmérést a könyvtáros pályáról. Vizsgálták a nemek arányát, a korösszetételt, az iskolai végzettséget, az életkörülményeket, a szakmán belüli mobilitást stb., és nagyjából egy átfogó képet adtak a szakma helyzetéről, illetve a legjellemzőbb változási tendenciákról.³

Az IFLA RTMLA (Round Table for Management of Library Association) 1988–1992. évi munkatervének egyik fontos programja volt a könyvtárosi hivatás

helyzetének és társadalmi elismertségének nemzetközi vizsgálata. A széleskörű kutatás legfőbb előzménye a könyvtáros szakma évek óta folyamatosan romló társadalmi elismertsége, presztízse. Az alacsony presztízs negatívan befolyásolhatja a feladatok teljesítését is, arról nem is beszélve, hogy értékes embereket riaszthat el a szakmától.⁴ A vizsgálat így elsősorban a társadalomnak a szakmáról alkotott véleményét vizsgálta 90 országban a Föld minden pontján, kérdőíves felmérés formájában. Két kérdőívet kellett kitölteniük a válaszadóknak: az elsőben a szakma szociológiai összetételére (nem, életkor, fizetés stb.) vonatkozó kérdések voltak, a másodikban az alacsony társadalmi megbecsültség okait próbálták felderíteni.⁵ (Itt jegyzem meg, hogy a téma azóta sem veszített aktualitásából. Ezt jelzi, hogy nemrég Dippold Péter, a Könyvtári Intézet igazgatója felszólalt azellen, hogy a média olykor-olykor negatív értelemben említette a könyvtárakat, csökkenő jelentőséget tulajdonítva nekik az új információs technológia megjelenése kapcsán.)⁶

Magyarországon a könyvtáros szakma elsősorban szociológiai vizsgálata több évtizedes múltra megy vissza. Gereben Ferenc 1978-ban vizsgálta meg első ízben a magyar társadalom könyvtár- és könyvtárosképét,⁷ majd ezt követően többször is vállalkoztak országos reprezentatív vizsgálatokra, és időről-időre összevetették egymással az adatokat.⁸ Az OSZK–KMK Olvasószolgálati Kutató Osztálya által végzett több országos reprezentatív mintán készített felméréseinek ismertetésére itt nincs mód. Hatalmas és nagyon hasznos munkát végeztek a könyvtárak szerepváltásával, a könyvtárhasználati szokások változásával, a fiatalok olvasáskultúrájával kapcsolatos felméréseikben. Az adataikat rendszeresen publikálták, illetve összevetették a korábbiakkal önálló kiadvány vagy folyóiratcikk formájában. Sajnálatos módon módszereik nem teljesen azonosak a külhoni szerzőkivel, így csak végső konklúzióikat tekintve hasonlíthatók össze egymással. Ennek ellenére ahol tudom, megkíséreltem összevetni ezeket az egyes tanulmányok által közölt adatokkal. Talán így sikerülni fog egy kissé közelíteni egymáshoz az egyébként oly különböző témájú, megközelítésű tanulmányokat. Megpróbálhatjuk őket egymás fényében újraolvasni, levonni az esetleges tanulságokat.

Dolgozatomban a könyvtáros szakmát vizsgáló külföldi felmérések eredményeiből, illetve a könyvtár (és könyvtáros) jövőjéről gondolkodó szakemberek írásaiból választottam ki néhányat. A cikkek mindegyike az ezredforduló körül jelent meg valamely külföldi lapban. Az egyes felmérések sokfélesége mutatja a problémakör rendkívül tág határait (társadalmi szerep, fogadtatás, könyvtár- és könyvtároskép a szakmán belül és kívül, karrierlehetőségek). A könyvtárosságról ismertetett adatok rendkívül színes képet tárnak elénk a világ különböző pontjairól (az Egyesült Államoktól Európán keresztül Kelet-Szibériáig).

Az információs-dokumentációs szakemberek változó szerepe⁹ – Egy francia felmérés eredményei

Az ADBS (L'Association des professionnels de l'information et de la documentation; Információs és Dokumentációs Szakemberek Egyesülete), a francia könyvtáros egyesület 1964 óta háromévenkénti rendszerességgel végez felméréseket a dokumentációs szakemberekről¹⁰ munkakörülményeiről, társadalmi szere-

pükről, munkával való elégedettségükről. 1999-ben közel 3000 szakmabelinek az adatait, véleményét vették fel és hasonlították össze egymással és az előző vizsgálatok eredményeivel.

A válaszadók szociológiai változóit látva megállapítható, hogy a szakmában semmit nem változott a nemek aránya: összesen 90% nő volt a felmérésben részt vevő szakemberek között. Azok között azonban, akik 240 ezer frank fölött visznek haza évente (ez az összes megkérdezett 5%-a), már kedvezőbb az arány a férfiak számára: az összes megkérdezett férfi 13%-a, míg a nők csupán 4%-a tartozik ebbe a fizetési kategóriába. A férfiak tehát sokkal nagyobb eséllyel jutnak magasabb vezető pozíciókba, mint a nők. A dokumentációs szakemberek között még mindig magasabb a fiatalok aránya, mint a teljes francia népesség körében. A válaszadók 46%-a 35 év alatti, míg a teljes francia lakosságnak csupán 41%-a. Ez a kedvező arány is visszalépés azonban a korábbi felmérések stabil 56%-os eredményéhez képest. A fizetések még mindig alacsonynak számítanak a francia átlaghoz képest (kb. nettó 145 ezer frank évente), ami sokak szerint az elndiesedés következménye. (Franciaországban 1998-ban a férfi és női átlagkereset között 25% volt a különbség.)

A karrierekre a növekvő mobilitás jellemző. Az információs szakembereknek csupán 33%-a van mind a mai napig azon a munkahelyen, ahol elkezdett dolgozni, míg 16%-uk már több mint három intézménynél megfordult. A könnyebben változtató szakemberek jelenlegi fizetése magasabb, mint azoké, akik csupán egyetlen munkahelyen dolgoztak. Ők optimistábbak is, mint a ritkábban változtató kolégáik, ők azok, akik nagy jövőt jósolnak a szakmának.

A foglalkozás művelői között egyre többen szereznek a szakterületükön diplomát. A diploma nélküliek aránya 32% az 50 éven felüliek és 3% a 25 év alattiak körében. A többség ugyan csak az érettségi utáni alapképzést végezte el (DEUST, azaz Diplôme D'Études Universitaires Scientifiques et Techniques), de egyre nő a legmagasabb szintű specializációval (DESS: Diplôme D'Études Universitaires Générales és DEA: Diplôme D'Études Approfondies) rendelkező szakemberek aránya. Az információs-dokumentációs szakemberek egyéb képzettségét nézve megállapítható, hogy legtöbben a bölcsészek vannak jelen (50%), természettudományos végzettséggel 17%, rendelkezik, 13% valamely nyelvből diplomázott, és csupán 12% került erre a pályára valamely egészen másik területről (jog, közgazdaság, vendéglátás, pénzügy). E szempont alapján vizsgálva a kereseti lehetőségeket: a legtöbbet a természettudományos ismeretekkel rendelkezők visznek haza.

A francia dokumentációs szakemberek egyre több szakmai továbbképzésen vesznek részt. Ez a felmérés elemzői szerint olyan tendenciákhoz vezet, amelyek végeredmékeként át fog értékelődni a szakma szerepe és elismertsége, ugyanis az állandó képzés nyomán szükségszerűen nő a munkateljesítmény és a minőség és ezzel együtt az elégedettség a munkaadók részéről.

Az aktuális állás elnyeréséhez szükséges három legfontosabb tényező közül vezető helyen van a dokumentációs diploma (44%), ezt követi a szakmai tapasztalat (32%), majd az általános „talpraesettség” (30%). Mindezeket összevetve megállapíthatjuk, hogy egyre nő a képzés szerepe és a naprakész ismeretek jelentősége is.

Franciaországban a dokumentációs szakemberek szerepe felértékelődött az egyes magánvállalatoknál: az információ jelentőségének növekedésével párhuz-

mosan egyre inkább felismerik a tevékenység nélkülözhetetlen voltát a jövőben. A válaszadóknak már több mint fele magánvállalkozásoknál dolgozik, szemben a korábbi felmérések eredményeivel, ahol ez az arány nem lépte át az 50%-ot.

A felmérés során rákérdeztek arra is, hogy milyen adatbázisokat használnak a dokumentációs szakemberek munkájuk során. A dokumentációs osztályok 84%-át gépesítették, így nem meglepő, hogy legelső helyen a belső számítógépes adatbázisok állnak, ezt követi szorosan az internet, a papír hordozó már csak másodlagos szerepet tölt be az információkeresésben.

79% vallotta, hogy elégedett jelenlegi munkájával, szemben az összes kereső francia adataival, akiknek csupán 66%-a állította ugyanezt. Az elégedettség okát minden valószínűség szerint abban kereshetjük, hogy a munkaadók felismerték, illetve újraértelmezték a dokumentációs szakemberek szerepét.

Kik vagyunk, merre tartunk?¹¹ – Könyvtárosok az Egyesült Államokban

Rachel Singer Gordon és Sarah Nesbeitt internetes felmérés formájában vizsgálták a szakma jelenlegi helyzetét. A kutatás apropójául az szolgált, hogy a könyvtárosság jövőjéről mind ez ideig csupán a szakma „nagyjait” kérdezték, és viszonylag keveset foglalkoztak a gyakorló, napi olvasószolgálati tevékenységet végzők véleményével, pedig ők igazolhatják, hogy a változások szele érezhető-e a mindennapi gyakorlatban. Három kérdést tettek fel a felmérésben részt vevő 391 megkérdezettnek, miszerint: 1. Mi vezet valakit a könyvtárossághoz; 2. Hogyan érznek saját foglalkozásukkal és annak jövőjével kapcsolatban; 3. Ajánlanák-e a könyvtáros foglalkozást másoknak is.

A válaszadók közül 80% volt nő, szemben a 20% férfival. Az átlagéletkoruk 39 év. 91%-uk könyvtáros diplomával rendelkezik, 19%-nak van másoddiplómája, 3.5%-nak PhD fokozata. A többség fele-fele arányban dolgozik felsőoktatási vagy közművelődési könyvtárban, a többiek megoszlanak a vállalati, iskolai, kormányzati stb. könyvtárak között. Ez természetesen nem egyenlő az USA-ban dolgozó könyvtárosok szociológiai megoszlásával, hiszen a felmérést nem reprezentatív mintán készítették, a válaszadás önkéntes alapon ment.

Hogy mi vonzotta őket eredetileg a könyvtárossághoz, arra válaszolva a többség az olvasás szeretetét jelölte meg (107 fő), ezt követte a kutatás szeretete és az emberekkel való foglalkozás (62-62 fő). A válaszadók közül 53-an azért mentek könyvtárosnak, mert szeretik a tanulást, az információt, 52 főt a könyvtár légköre vonzott erre a pályára, 48-an pedig a korábban könyvtárban szerzett munkatapasztalat nyomán döntöttek a foglalkozás mellett. Mindössze 20-an mondták a számítógépek és modern technológiával való munka szeretetét. Sokan egyenesen úgy érzik, hogy a számítástechnika fontosságát már-már túlhangsúlyozzák egyesek, ami sokakat elriaszthat a pályától.

Igen optimista válaszok születtek arra a kérdésre, hogy vajon szükség van-e könyvtárra az információs technológia korában. A többség erre határozott igennel felelt (59%), ami egyértelműen arra utal, hogy a gyakorló könyvtárosok érzik az Egyesült Államokban a könyvtári szerepváltással járó lehetőségeket, és éppen ezért büszkék hivatásukra. A mélyinterjú lehetővé tette a hosszabb, szubjektívebb

válaszadást. Ezekben többen is olyan tapasztalataikról számoltak be, hogy az információk mennyiségének növekedésével párhuzamosan nő az emberek zavara, és egyre nagyobb szükségük van a könyvtárra és a könyvtáros segítségére. Általában nem értettek egyet azzal a kijelentéssel, hogy a könyvtár lehetőségei szűkülni fognak amiatt, hogy egyre több információ érhető el on-line, bár akadt egy 17%-os szignifikánsnak tekinthető pesszimista vonulat, akik szerint ez nagy valószínűséggel be fog következni.

Annak ellenére, hogy az amerikai könyvtárosok általában büszkék a hivatásukra, sokan panaszkodtak az alacsony társadalmi megbecsülésre és a szerény fizetésre, ami ezek szerint nem csak Magyarországon, de a legfejlettebb nyugati országokban is problémát jelent. Az ALA (American Library Association) odáig ment, hogy a szakma presztízsének növelése érdekében óriásplakát-kampányt kezdeményezett. A plakátokon egy erősen „könyvmoly-kinézetű” tizenéves fiatal szomorkodik, amikor egy hang szól hozzá: „Unatkozol? Olvass el egy könyvet!” A felmérésben részt vevők közül többen is kritizálták a kampányt, szerintük a szakma lejáratása ez csupán, és nem valódi problémákra való gyógyír. Valójában a könyvtárosoknak van kisebbségi érzésük más foglalkozásúakhoz képest, így ez nem valódi probléma, hanem sokkal inkább a szakmai önérzet hiánya az Egyesült Államokban.

A felmérések kedvelt módszere a különböző szakmák összehasonlítása társadalmi megbecsülés alapján. Itt azt kérdezték a résztvevőktől, hogy egyenrangúnak érzik-e a könyvtárosságot más hivatásokkal, például a jogászéval vagy a tanáréval. 55% szerint egyenrangú, míg sokan úgy vélekedtek, hogy be kellene fejezni az állandó összehasonlítgatást, és többet foglalkozni a munka érdemi részével, mint a szakmai önérzet mesterséges növelésével.

A válaszadók 70%-a ajánlaná a foglalkozást másoknak is, ám többen megjegyezték, hogy figyelmeztetnék a pályakezdőket a szakma negatív oldalaira is: az alacsony fizetésekre és a szerény társadalmi megbecsülésre.

Arra a kérdésre, hogyan látják a saját jövőjüket, igen változatos válaszok születtek. 27% magasabb beosztásba szeretne kerülni, 26% viszont éppen annak örülne, ha maradna a jelenlegi pozíciójában. 11% más könyvtártípusban szeretné kipróbálni magát, míg 10% pályamódosítást fontolgat. Sokan jelezték, hogy olyan helyen szeretnének dolgozni, ahol jóval magasabb fizetést kapnak munkájukért, és ehhez nem is olyan rossz a könyvtáros diploma, ami egyre vonzóbb karrierlehetőségeket rejt magában az Egyesült Államokban.

A női könyvtárosok valóban kevésbé ambiciózusak, mint a férfiak? – Brit adatok

A könyvtáros szakma elnöiesedése igen sok kutatót foglalkoztató téma napjainkban. Szoros összefüggésben van mindez az alacsony presztízs kérdésével, ugyanis igen régóta ismert tény, hogy „amikor egy foglalkozási ágat tömegével hagynak el férfiak, akkor ott baj van: csökken a pálya presztízse.”¹² Most egy olyan felmérésről szeretnék azonban írni, amely nem erről az oldalról közelíti meg a kérdést.¹³ Arra keresi a választ, hogy ha világviszonylatban elmondható, hogy a könyvtárosok kb. 75%-a nő, akkor ez miért nem mutatkozik meg a felső vezetésben (Nagy-Britanniá-

ban a 108 legfelső könyvtári vezető pozícióból 106-ot férfiak töltenek be!). A kutatás így inkább a férfiak és nők egyenlő karrieresélyeit latolgatja, illetve az esetleges egyenlőtlenségek okait keresi. Két ok lehetséges: egyrészt tulajdoníthatjuk mindezt a társadalmi konvencióknak, amelyek a nőkkel szemben esetleg tartózkodók lehetnek; de akár foghatjuk a nők szerény ambícióira, a társadalmilag elfogadott „nő-szerep” túlzott önmagukra erőltetésére, egyszerűen pszichológiai korlátokra is. Ezt a második szempontot vették górcső alá a loughborough-i egyetem oktatói PhD-hallgatók ambícióit, a szakmához és a karrierhez fűződő attitűdjeiket vizsgálva.

A kérdőív 26 kérdést tartalmazott, melyek három csoportba sorolhatók: 1. háttér-információk (szociológiai változók, amelyek mentén kimutathatók az esetleges különbségek: kor, nem, családi állapot); 2. a tanulmányok elkezdésének okai, a válaszadók érdeklődési körei; 3. a jövőbeli karrierelképzelések, tervek.

Mint az várható, a résztvevők többsége fiatal volt (PhD-hallgatók!), 82%-ban nő, családi állapotát tekintve pedig nem házas.

A tanulmányok elkezdéséhez az egyik legfőbb motiváció mind a férfiak, mind a nők esetében a könyvekkel, információval való bánás szeretete volt¹⁴ (17-17%), amikor kilenc felsorolt lehetőség közül kellett egyet kiválasztani. A férfiaknál nagyobb súllyal szerepelt a tanulmányokkal járó esetleges karrier lehetősége (18%), mint a nőknél (13%). Főleg azoknál volt kedvelt válasz a valódi szakmabeliségre való törekvés, akik már korábban is dolgoztak könyvtárban (13-13%). A nőkre volt inkább jellemző válasz az emberekkel való foglalkozás szeretete (15%), míg a férfiak közül igen sokan azért döntöttek a posztgraduális képzés mellett, mert jobban meg szeretnék ismerkedni a modern információs technológiával (15%). Arra a kérdésre, hogy milyen típusú intézménynél szeretnék leginkább dolgozni, a férfiak leggyakrabban a felsőoktatási könyvtárakat jelölték meg, szemben a nőkkel, akik inkább a szakkönyvtárakat preferálták.

Az elképzelt karrierre vonatkozó kérdések során legelőször arról interjúvolták a hallgatókat, hogy szerintük mennyi időt fognak eltölteni első professzionális munkahelyükön, mielőtt előléptetnék őket. A válaszokból kiderül, hogy a nők jóval korábbi előléptetést remélnek, mint férfi kollégáik, ugyanis ezt 40%-ban az első, második évre tették, míg a férfiaknál a leggyakoribb válasz a második, harmadik év volt (60%). Nemcsak itt született az a meglepő eredmény, hogy a nők sokkalta ambíciózusabbak, hanem akkor is, amikor meg kellett jelölni azt a legmagasabb pozíciót, amelyet életükben valaha el szeretnének érni. A nők 3%-a az országos szakmai szervezet elnökeként képzelte el magát (olyan férfi nem volt, aki ennyire komoly babérokra tört). A könyvtárigazgatói beosztásig szeretné vinni a férfiak 33 és a nők 45%-a, középvezetőként a férfiak 13, a nők 18%-a akar dolgozni, osztályvezető mindkét oldalon 20-20% szeretne lenni. A férfiak között az egyik legnépszerűbb válasz volt a „könyvtáros, kevés vezetői feladattal” (33%, nők: 12%).

Az előléptetéshez a három legfontosabb tényező a nők és férfiak szerint is a kötelezettségek teljesítésére való törekvés, a kemény munka és az előléptetés utáni érdeklődés. A felmérésben részt vevő férfiak és nők egyaránt ezt a sorrendet állapították meg.

A nők törekvőbbnek tűntek akkor is, amikor hat állítás közül kellett kiválasztani azt, amelyik leginkább illik rájuk. Abban, hogy olyan munkára vágnak, amit megbecsülnek, és amivel ők is meg vannak elégedve, mindkét nem tagjai nagy

számban megegyeztek (férfiak 38, nők 41%). Nagy eltérés két állítás megítélésében volt tapasztalható: a nők közül 8% akar magas státusú foglalkozást (ezt egyetlen férfi sem választotta); azt viszont, hogy csendes, nyugodt életet szeretnének élni, sokkal nagyobb számban állították férfiak, mint nők (15 és 7%). Amikor egytől ötig terjedő skálán kellett megadni, hogy az illető mennyire tartja magát ambiciózusnak, akkor is magasabb pontértékek jöttek ki a nőknél, mint férfi kollegáiknál (3,9 illetve 3,2 az átlagos pontérték a nők javára).

Munka és családi élet összehasonlításában a nők a férfiaknál inkább preferálják a családot, de azt azért megjegyzem, hogy a nők 53%-a, tehát több mint a fele ugyanolyan fontosságot tulajdonít mind a kettőnek. Ennek némileg ellentmond a továbbtanulással kapcsolatos attitűd. A férfiak továbbtanulási szándékát sokkal inkább befolyásolja a család. Míg minden nőtlen férfi válaszadó azt állította, hogy szándékában áll továbbra is képezni magát (szemben az egyedülálló nők 94%-ával), a nős férfiaknál mindez már csak 75%, a férjzett nőknél 90%. Tehát sokkal kisebb különbség mutatkozik a két arányszám között, ami viszont azt mutatja számunkra, hogy a nők ilyen irányú döntését kevésbé befolyásolja a család megléte. Hasonló volt a válaszok megoszlása arra a kérdésre is, hogy „Hajlandó lenne-e más városba/vidékre költözni előléptetésért vagy egy jobb állásért?” Természetesen itt is a családi állapot mentén oszlottak meg erősen a válaszok.

Összességében tehát elmondható, hogy a nők nem hogy szerényebb ambíciókkal rendelkeznének, de gyakorta éppen hogy sokkal célratörőbbek, mint a férfiak. Ennek ellenére a tapasztalat azt mutatja, hogy kisebb eséllyel indulnak a magasabb pozíciókért folytatott versengésben. A felmérés elemzői azt javasolják, hogy talán a munkahelyi feltételek változtatásával lehetne javítani a nők esélyeit, hogy valóban egyenlőséget élvezzenek a polgári életben. Meg kellene változtatni a munkaidőre, túlórára vonatkozó túlzottan merev szabályokat, és olyan megoldásokat lehetne bevezetni, mint a munkaviszony szüneteltetése, a részidős foglalkoztatás vagy a rugalmas munkaidő.

A könyvtáros társadalmi megítélése – Horvátország

A 2002. január 28-a és 30-a között Szlovéniában megrendezett nemzetközi BOB-CATSSS szimpóziumon hangzottak el egy horvátországi felmérés eredményei a könyvtáros társadalmi megítéléséről.¹⁵ Az országban a kutatások nagy hagyományral rendelkeznek, olyannyira, hogy egy horvát vezető könyvtári szakfolyóirat 1996-ban tematikus számot szentelt a problémáról szóló dolgozatok ismertetésének, amelyekben szlovén és horvát kutatók számoltak be a két országban készített felméréseik eredményeiről.¹⁶ Ezekhez képest vizsgálták meg az osijeki Strossmayer Egyetem könyvtár szakos hallgatói Osijekben és négy kisebb szlavóniai, illetve baranyai városban a lakosság és az ott dolgozó könyvtárosok képét a szakmáról.

Összesen 376 főt (73 könyvtárost és 303 „utca emberét”) interjúváltak meg névtelen kérdőíveken. A szakmabelieknek 9, a többieknek 8 kérdésre kellett válaszolniuk (a plusz egy kérdés a könyvtárosképzésre vonatkozott). A válaszadó könyvtárosok közül 29-en (39,7%) az osijeki városi, illetve egyetemi könyvtár alkalmazottai, 27-en (37%) valamelyik kisebb város nyilvános könyvtárában dolgoznak, 11-en (15,1%) más felsőoktatási könyvtárban. Rajtuk kívül megkérdeztek

4 iskolai és 2 szakkönyvtári alkalmazottat is. A felhasználókat egyrészt az utcákon, másrészt az osijekai egyetemen kérdezték a felmérést végző hallgatók. A 303 potenciális felhasználóból 237 fő (78%) rendszeres könyvtárlátogató. Aki nem jár könyvtárba, az 44,6%-ban azért, mert nem szeret olvasni; 43,1%-ot valamelyik könyvtártag ismerőse látja el olvasnivalóval, 30,8%-nak nincs szüksége könyvtárra, végül több mint 20% pedig azt állította, hogy a szükséges információt könyvtár nélkül is meg tudja szerezni.

A kutatók hipotézise szerint a szakma Horvátországban kevésbé van megbecsülve, mint a fejlett nyugati országokban. A válaszadóknak fontossági sorrendbe kellett állítaniuk hat különböző foglalkozást. Már első ránézésre feltűnik, hogy mekkora különbség van a könyvtárosok és a felhasználók által felállított sorrend között. Az „utca embere” szerint az orvos a legnagyobb presztízsű, ezután jön az általános iskolai tanár, az építészmérnök, a közigazdász, a jogász, a könyvtáros és végül a számítástechnikus (rendszergazda). Mindez a könyvtárosoknál a következőképpen módosult: az orvost és az általános iskolai tanárt követi a könyvtáros, majd ezután jön a közigazdász, a jogász, az építészmérnök, végül a rendszergazda. Látható tehát, hogy a könyvtárosok maguknak jóval nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint amit a társadalom nekik.

Az alacsony presztízsnek két fő oka lehet: egyrészt a médiában és a közéletben való szerény képviseltség, másrészt a társadalmi szerep korlátozott volta. Erre vonatkozott az a kérdés, hogy ezért a helyzetért vajon a könyvtárosok vagy a társadalom a felelős? 45,4% tulajdonította a könyvtárosokra jutó kevés figyelemnek az alacsony presztízszt, 6,8% szerint a könyvtárosok inaktivitása okozza ezt, 47,8% pedig úgy vélekedett, hogy mindkét tényező szerepet játszik a kialakult helyzetben. A szakmára jutó figyelem mértéke a könyvtárosok 31,5, a „hétköznapi emberek” 19,1%-a szerint meghatározó a kérdésben.

Arra, hogy milyen jellemzőkkel bír a könyvtáros, felhasználók és könyvtárosok nagyjából ugyanúgy válaszoltak. Az összesített eredményeket nézve legelső helyen jelölték meg a szakértelmet, azt, hogy a könyvtáros tudja, hogyan kell eljutni az adott kérdésre adandó válaszig (59,1%), 16,8% szerint a könyvtáros legfőbb jellemzője az állandó tanulás, illetve 11,5% szerint a kedvesség. Rákérdeztek a legjellemzőbb készségekre is, amelyekkel feltétlenül rendelkeznie kell a jó könyvtárosnak: ilyen volt a kedvesség (40,6%) és a jó kommunikációs készség (22,6%). Végül arról is kérdezősködtek, hogy mi hiányzik a leggyakrabban. Bizony ezt a sort is kedvesség vezeti, de említették még a tanultság, a szaktudás és a pontosság hiányát is.

Megkérdezték végül, hogy milyen jellegű ismeretekkel rendelkezik a könyvtáros. Az általános műveltséget (35,8%) követte a könyvtári-informatikai szaktudás (35%), majd a pedagógiai érzék (16,2%), és csak ezek után, 6,7%-nál a gyors információkeresés. A legnagyobb hiányosság minden kétséget kizáróan az új információkhoz való hozzáértésben mutatkozik: a könyvtárosok 63,9%-a, illetve a felhasználók 40,8%-a volt ezen a véleményen. Ezt követte a gyors információkeresésre való képtelenség (15,3 kontra 23,4%), de mindezekon kívül néhányan említették az általános műveltség, a könyvtáros-informatikai szaktudás, a pedagógiai érzék hiányát is.

A cikk szerzői azt a következtetést vonták le, hogy nincs különbség a korábbi felmérések eredményeihez képest:¹⁷ a könyvtáros szakma presztízse meglehetősen

alacsony annak ellenére, hogy a háborús időszakban igencsak megnőtt a könyvtárak jelentősége Horvátországban. (Elsősorban a szociális funkció erősödött, ugyanis a hajléktalanná vált emberek számára gyakran a városok, falvak közgyűjteményei adtak menedéket.) A legnagyobb hiányosság az új technológiához való hozzá nem értésben mutatkozik, amit a szerzők szerint talán az új generációk képzésével lehetne megváltoztatni.

Kire hasonlít a könyvtáros?¹⁸ – Oroszországban

Orosz gyerekek könyvtárosképét vizsgálták a Kelet-szibériai Állami Közművelődési Főiskola könyvtár tanszékén, hatodik és tizedik osztályos gyerekek körében. Mivel a kérdések meglehetősen furcsák voltak, a két korcsoportból részt vevő 130-130 gyereknek egy előzetes felkészítő tanfolyamot tartottak, ahol instrukciókat adtak arra vonatkozóan, hogy milyen szempontokat vegyenek figyelembe a válaszadásnál. A kérdőív összeállítása nagy munkát igényelt, ugyanis először egy előzetes felmérés keretében nyitott kérdéseket tettek fel, és csak ezt követően, a leggyakoribb válaszokból állították össze az ún. félig zárt kérdőíveket.

Abból kiindulva, hogy az első könyvtárlátogatás élménye alapvetően befolyásolja az olvasó későbbi könyvtárhoz való viszonyát, a hatodikosokat a könyvtárral való legelső találkozásukról kérdezték. 17% egyedül, 16% az anyukájával, 13% pedig a tanítónővel járt először könyvtárban (ezt követik sorban: az apa, fiútestvérek, lánytestvérek, nagymama és barátok). Az első benyomások csökkenő sorrendben a zavar, bizonytalanság, féltékenység, illetve öröm voltak.

Kire hasonlít a könyvtáros a hatodikosok szerint? Több mint a fele szerint a tanítóra, ami egyértelműen arra utal, hogy a gyerekek benne is a pedagógust vagy legalábbis az iskolai munkát segítő személyt látják. Tulajdonságai közül az okos, jó (20-20%), barátságos (16%), szigorú (12%), megértő (11%) szerepelt a válaszokban. „A smaragdváros varázslója” című sorozat hősei közül is kellett valakihez hasonlítaniuk a könyvtárost. 25% szerint leginkább Ellihez hasonlít, aki megértő, okos, segítőkész. 12% olyan szereplőt választott ki, aki ugyan jóságos, de nem túl okos, illetve 13% olyat, aki minden körülmények között hűséges barát. Néhány negatív szereplő is helyet kapott (Urfin 3% és Basztinda 2%) Az évszakok közül a megkérdezettek majdnem fele a tavaszhoz, 25% a télhez, 18% az őszihez és 13% a nyárhoz hasonlította.

A tizedikesek válaszaiból egyértelműen kitűnik, hogy nagyobb könyvtári tapasztalattal rendelkeznek, és az intézményt már a szolgáltatások oldaláról is tudják értékelni. 48%-uk a könyvtárban az információhoz való hozzáférés útját látja. 44% az önképzéssel, 39% a csönddel, 24% a kultúrával, 21-21% a szabadidővel és az emberi kapcsolatokkal, 16% a kényelemmel és a lakályossággal, 12% az erkölcsi épüléssel kapcsolja össze a könyvtár fogalmát. Itt is felbukkantak negatív válaszok: 15% szerint a könyvtárlátogatás az elfecsérelt idővel, 13% szerint pedig a kényelmetlenséggel egyenlő.

Merőben más könyvtárképez, mint amit a hazai felmérések alapján megszokhatunk. Nálunk a könyvtár még mindig a csend, az elmélyülés, a megnyugvás helye, „templomszerű intézmény”; az információ-hozzáférés, szórakozás, emberi kapcsolatok motívum sokkal hátrébb jelentkezett a '90-es közepén végzett felmérésekben.

Ám a különbség fakadhat a válaszadók korosztályi megoszlásának eltéréseiből, a különböző vizsgálati módszerből vagy abból, hogy különböző könyvtártípusok használata nyomán különböző könyvtárkép alakult ki a vizsgálat résztvevőiben.

A könyvtár szó a legtöbb válaszadóból öröm- vagy közömbösségérzetet váltott ki (25-25%), ezt követi a letargia (17%), az unalom (16%), a tisztelet (13%), az elragadtatás (12%), a felindulás (13%), az ingerültség (13%), illetve a komolyság (11%). Valószínűleg azok neveztek meg negatív érzelmeket, akiknél a könyvtárlátogatás kötelességszerű, és elsősorban tanulási célokat szolgál.

A felsőbb évesek szerint már nem hasonlít a tanárra a könyvtáros. A Háború és béke szereplői közül a legtöbben Natasához és Marja hercegnőhöz hasonlították a könyvtárost (21-21%). Ezt a választást az egyes szereplők tulajdonságaival is ki kellett egészíteni: Natasa szívélyes, vidám, intelligens, megértő, barátságos, fiatal; Marja pedig megértő, jó, bár néha kissé hűvös, szerény, taktikus, túlságosan szigorú. Többnyire pozitív hősöket említettek (Madame Cherer, Szonja), bár két negatívnak tekinthető szereplő is bekerült a felsorolásba: Vera (10%) illetve Helen (8%), aki alaptermészetéből fakadóan durva, és kevés tiszteletet érez embertársai iránt. Véleményem szerint nem mellékes az sem, hogy a gyerekek kizárólag női szereplőket említettek, ami arra utal, hogy kifejezetten nőies szakmának tartják a könyvtárosságot.

A virágok közül a könyvtáros leginkább a kamillához (25%) hasonlít. Ez jó virág, de gyakran használatos és szerény. A második helyet a kaktusz foglalta el (23%), legfőbb jellemzője, hogy szúrós, és nagyon nehéz vele bármiféle érzelmi kontaktust kialakítani, csakúgy, mint a csalánnal, amelyet szintén meglehetősen sokan említettek (11%). A továbbiakban már inkább olyan virágok következnek, amelyekhez pozitív érzelmeik kötődnek (rózsa, nárcisz, liliom, mimóza, fikusz stb.)

Az alapvetően pozitív könyvtároskép hazánkban is általánosnak mondható. A használók zöme azt a társat látja a könyvtárosban, aki segít eligazodni, segít megtalálni a keresett művet, akihez bátran fordulhatunk tanácsért, és még ráadásul kedves, barátságos és udvarias is.²⁰

A kutatók azt a következtetést vonták le a felmérés eredményeiből, hogy a gyerekeknél kezdetben rendszerint pozitív érzelmeik kötődnek a könyvtárhoz és a könyvtároshoz, a kép csak később differenciálódik: a felsőbb évesek sokkal kritikusabbá válnak. Ők már inkább kezelik „információ-hozzáférési lehetőségként” a könyvtárat, mint a hatodikosok. Ennek köszönhető talán, hogy a könyvtárost ők már kevésbé tekintik pedagógusnak, mint a kisebbek.

Könyvtárosság: sokarcú hivatás – Lengyelország

Ewa Stachowska-Musia a lengyel könyvtárosok napja alkalmából írt tanulmányában²¹ a jelenlegi könyvtáros szakma értékeit, legfontosabb jellemzőit veszi számba.

Az ókorban a könyvtáros mint a könyvek, azaz a tudás őrzője nagyon nagy becsben állt. Munkája nem csupán az írás-olvasás ismeretét, de ezen kívül az irodalom világában való tájékozottságot is feltételezte. A későbbi évszázadok során a könyvek számának növekedésével fokozatosan tágultak a szakma keretei: az összegyűjtött könyveket rendszerezni kellett, majd hozzáférhetővé tenni. A II.

világháborút követő ún. könyvek forradalma és az ezzel összefüggő információs robbanás a könyvtáros vállalra újabb feladatokat helyezett: idegenvezető lett a könyvek labirintusában. Egyben differenciálódott a pályája képe is, és ezzel párhuzamosan a szakma értéke a társadalom szemében erősen devalválódott.

A mai könyvtáros meghatározása már komoly nehézségekbe ütközik. Az egyes kézikönyvek definíciói csupán az egyes feladatok felsorolására szorítkoznak, így nem tudják visszaadni a szakma belső összetettségét. A *Mai lengyel könyvtárosság enciklopédiája* a szakirodalmi tájékoztatást emeli ki mint a könyvtáros szakmát leginkább meghatározó vonatkozást: „A könyvtáros a könyvtár általános működésével összefüggő területen – a gyűjtemények gyarapítása, feldolgozása és hozzáférhetővé tétele területén – dolgozó szakképzett könyvtári alkalmazott.” Kissé differenciáltabb definíciót ad az 1995. évi *Szaktörvény és szakterületek osztályozása*, az előző szempontokat a pedagógia és a felnőttoktatás oldaláról kiegészítve: „A könyvtáros gyarapítja, feldolgozza és hozzáférhetővé teszi a könyvtárak gyűjteményét a könyvtár típusának, illetve az olvasói igényeknek megfelelő módszerek, formák és eszközök segítségével, továbbá népszerűsíti az olvasást.” Igazán egyik meghatározás sem képes tükrözni azt a változatosságot, amely a szakmánkat jellemzi.

H. Hollender az 1994-es poznanai konferencián felolvasott referátumában a hagyományos könyvtári munkamenet mentén négy csoportját határozta meg a könyvtárosnak. (1. a feldolgozásért, 2. az információs szolgáltatásért, 3. a gyűjtemény gyarapításáért, 4. a gyűjtemény hozzáférhetővé tételéért felelős könyvtárosét). A tanulmány szerzője azonban még ezt is kevésnek érzi, hiszen ebből a felosztásból is kimaradtak a modern kor kihívásai nyomán kialakult új szakterületek, szakmai irányok, melyeknek még a lengyel nyelvben jórészt elnevezésük sem született. Ilyen a *könyvtárosságmenedzser* és a *könyvtármarketinges*, akik a napjainkban divatos nyelven szólva PR (public relations) -tevékenységükkel az új gazdasági és társadalmi igényeknek megfelelően a társadalom irányában menedzselik az intézményt, és a társadalom kínálta anyagi és egyéb források kiaknázását végzik. Szintén új szakterületeket szült a könyvtárakban megjelenő új technológia. Annak a könyvtári szakembernek, aki az adott könyvtár teljes számítógépes folyamatát ismeri, a *rendszerkönyvtáros* vagy *rendszeradminisztrátor* elnevezés lenne találó. Ez az irány várhatóan tovább fog differenciálódni. Feltételezhető még, hogy nyugati mintára meg fognak jelenni az ún. szakreferensek vagy ágazati könyvtárosok.

A felvázolt sokféleség, változatosság sem kérdőjelezheti meg a szakma egységét. A sokféle munkakört, pályát a legfőbb cél: a kultúra, a civilizáció értékei megőrzésének és továbbhagyományozásának az igénye tartja össze. Integráló hatású még a szakmai képzettség igénye is, hiszen a szakirodalomban való pontos eligazodás feltétele a tudomány aktuális eredményeinek ismerete mellett az idegen nyelvtudás. Az olvasókkal folytatott munka igényli a szociológia, a pszichológia és a pedagógia alapjainak ismeretét. Mindezek mellé járul az újítások gyors elfogadása, a nyitottság, az aktív szakmai hozzáállás és a kreativitás.

Összegzés

Dolgozatom végén kísérletet teszek néhány szempont kiemelésével a hat külföldi felmérés eredményeinek összevetésére, a tanulságok levonására.

Kezdjük talán a társadalmi megbecsültség, a presztízs kérdésével. Más foglalkozásokkal való egybevetés kapcsán megállapíthatjuk, hogy ez gyakorlatilag nem sokat változott az NBLC széles körű nemzetközi vizsgálata óta. Akkor a jogász, általános iskolai tanár, építészmérnök, de az újságíró foglalkozása is előkelőbb „helyen végzett”, mint a könyvtárosé. Utána csupán nem értelmiségi foglalkozásokat jegyezhetek, mint a földműves vagy a légikísérő.²² Ehhez hasonló eredményeket hozott a horvátországi felmérés, ahol a felsorolt foglalkozások közül csupán a rendszergazda került a könyvtáros mögé.²³ A könyvtárosok optimizmusa azonban változatlanul ellenáll ennek a tendenciának, ugyanis saját fontosságukkal teljes mértékben tisztában vannak. Ezt jelzi egyrészt az, hogy az általuk megállapított sorrend jelentős mértékben eltér a társadalom egyéb tagjai által felállítottól, illetve az, hogy valamennyi megkérdezett büszke a hivatására, és egyenrangúnak érzi azt más foglalkozásokkal.²⁴ A külső növekvő megbecsültség jeleként vehetjük, hogy Franciaországban a dokumentációs szakemberek már arról is beszámoltak, hogy munkaadók egyre inkább elismerik a szakmájuk fontosságát.²⁵ Gyanítom azonban, hogy ez mindössze a vállalati, üzleti környezetben érezhető, és a közkönyvtárakban dolgozó könyvtárosok egyelőre nem tapasztalják az információ értékének növekedésével a saját szerepük felértékelődését.²⁶

A szakma elnőiesedése szoros összefüggésben van az alacsony presztízzsel. Az NBLC felmérésében a kilencedik legfontosabb oka volt ez a szerény társadalmi elismertségnek.²⁷ Minden egyes felmérésben aránytalanul nagyobb számban vettek részt nők, mint férfiak, igaz, egyiket sem reprezentatív mintán végezték, tehát nem vonhatók le hiteles következtetések a válaszadók nemi összetételéből. Magyarországon a '60-as évek közepén a könyvtárban dolgozók 70%-a volt nő, és 30%-a férfi. Ez a '80-as évekre úgy változott, hogy a 87%-nyi nővel szemben már csak 13% férfi maradt.²⁸ Amellett, hogy többségében nők dolgoznak a könyvtári munkahelyeken, a foglalkozásra is rendszerint úgy tekintenek, mint tipikus női foglalkozásra.²⁹ Ezt bizonyítja, hogy az orosz gyerekek a Háború és békéből kizárólag női szereplőkhöz hasonlították a könyvtárost.³⁰

Az elnőiesedés ellenére megállapíthatjuk, hogy a vezető beosztású könyvtárosok még mindig férfiak. A '80-as évek közepén készült felmérés nyomán azt lehetett megállapítani, hogy Magyarországon „a férfiaknak több mint tízszeres esélyük van arra, hogy felsőszintű vezetők legyenek, és közel háromszoros esélyük arra, hogy bármilyen vezető beosztásba kerüljenek”.³¹ Láthattuk, hogy más országokban sincs ez másképp. Franciaországban is hasonlóan mostoha helyzetben vannak a nők a férfiakkal szemben,³² a britek pedig már hosszú évek óta tudományos vizsgálatnak vetik alá a kérdést: mi módon lehetne megváltoztatni mindezt, hogy a nők és férfiak között valódi esélyegyenlőség alakuljon ki.

A szakmai előmenetelben minden eddiginél nagyobb hangsúlyt kap a szak-képzettség. Nő a diplomások aránya a könyvtárakban világszerte. A '80-as évek közepén Magyarországon a könyvtárak főfoglalkozású alkalmazottai közül 61%-nak volt diplomája;³³ az Egyesült Államokban a válaszadók 91%-ának.³⁴ Franciaországban pedig az figyelhető meg a dokumentációs szakemberek körében, hogy a fiatalok közt a diploma nélküliek aránya mindössze 3%, szemben az 50 éven felüliek 32%-os arányával. Itt tehát világosan nyomon követhető a változások iránya.³⁵ Egyre kisebb eséllyel lehet majd elhelyezkedni a pályán szakirányú diploma nélkül, ami szintén meghatározó fontosságú a presztízs kérdésében. A

'90-es évek elején végzett felmérésben világszerte a könyvtárosok 58%-a értett egyet azzal az állítással, hogy azért alacsony a szakma presztízse, mert az emberek jelentős része nem tud különbséget tenni a könyvtáros és az egyéb könyvtári alkalmazott között, így mindenkit könyvtárosnak tekint. Igen sokan (32%) egyetértettek azzal a kijelentéssel is, hogy a könyvtárosok képzetlensége okozza a szerény megbecsültséget,³⁶ így ennek a tendenciának mindenképpen csak örülhetünk.

Több felmérés vizsgálta azt is, hogy milyen kép él a felhasználókban a könyvtárosról. Az orosz gyerekek véleménye, miszerint a kisebbek inkább a megértő pedagógust, a középiskolás korúak már az információközvetítő személyt látják a könyvtárosban,³⁷ nagyjából egybevág a hazai felmérések eredményeivel. Magyarországon is „a használók zöme – függetlenül könyvtártípustól, foglalkozástól – a könyvtárosban azt a társat látja, aki segít eligazodni, segít megtalálni a keresett művet, akihez tanácsért lehet fordulni – és aki ráadásul még kedves, barátságos, udvarias is”.³⁸ Horvátországban a felhasználók és a szakmabeliek szerint egyaránt legfőbb jellemvonása a könyvtárosnak, hogy kedves és hozzáértő, ezenfelül jó kommunikációs készségekkel rendelkezik, tehát könnyedén tud segíteni az embereken.³⁹ A felhasználókban élő könyvtároskép tehát nagyjából megegyezik (legalábbis Közép-Kelet-Európában).

A könyvtár Oroszországban – szintén hasonlóan a magyarországi felmérésekben kapott képhez – egy csöndes hely, ahol önképzésre nyílik lehetőség.⁴⁰ Az Egyesült Államokban viszont a könyvtárosok inkább az információkeresés motívumát láták fontosabbnak a felhasználók szokásaiban. Egy amerikai könyvtáros véleményét idézve: „Tapasztalataim azt súgják, hogy amint egyre több információ válik elérhetővé, az embereknek úgy van egyre nagyobb szükségük ránk”.⁴¹

És végül nézzük meg, milyen új készségekre lesz szükségük a könyvtárosoknak, milyen lesz a szakma megújult profilja? Lengyelországban már odáig jutottak, hogy egyesek szerint egy merőben új terminológiára lenne szükség, annyira erősen differenciálódott az a tevékenység, amit a könyvtárosok végeznek.⁴² Ezen kívül – elsősorban az új technológia bevezetése következtében – szinte mindegyik felmérés kitért az új készségekre, amelyek elsajátítása nélkül nem lehet megállni a modern igényekkel szemben. A legtöbb helyen természetesen a modern információs technológiának a kezelését tartják ilyen követelménynek, ami viszont rendszerint sajnos hiányzik a legtöbb gyakorló könyvtárosnál.⁴³ A francia dokumentációs szakemberek már arról is beszámoltak, hogy weboldal-szerkesztésben is jártasnak kell lenniük, hiszen munkaadóik gyakran ilyen irányú tevékenységeket is elvárnak tőlük.⁴⁴ Egyre inkább nélkülözhetetlenné válnak a korszerű menedzsment- és marketingismeretek, vagyis azok a készségek, amelyekkel eddig inkább az üzleti életben találkozhattunk. Egyre több szó van ezeknek a nyomán azokról az új karrierlehetőségekről, amelyekhez éppen ilyen típusú ismeretekre lesz szükség. A külföldi szakirodalom is egyre többet foglalkozik a kérdéssel,⁴⁵ ám úgy gondolom ezzel túl messzire kanyarodnánk eredeti témánktól. Talán egy másik dolgozatban összegezni lehetne ezeket az új lehetőségeket is.

JEGYZETEK:

- 1 1989-ben írták a következő sorokat: Általában az a vélekedés – országra való tekintet nélkül –, hogy a könyvtáros hivatás a változások korát éli. Döntő többségben meg-egyeznek a vélemények abban, hogy az ismeretek gyűjtése, tárolása, rendezése, köz-

rebocsátása, vagyis a könyvtárak ősi tevékenysége korunkban alapvető változásokon megy át. A számítógépesítés, a távközlés, a mikrohardverek térhódítása tértől és időtől függetlenül teszi az ismeretgyűjtést és továbbítást; világméretű hálózatok alakulnak és működnek. Fordulópontot jelent ez a könyvtári tevékenységben és rendkívüli változásokat hoz a szakma művelőivel, a könyvtárosokkal (bibliográfusokkal, dokumentátorokkal stb.) szemben támasztott követelményekben. BILLÉDI Ferencné: A könyvtáros hivatás helyzete, társadalmi megbecsültsége – Nemzetközi kitekintés. In.: Könyvtáros, 1989. 7. sz. 416. p.

- 2 Az ezzel kapcsolatos könyvtárosi szerepváltásokra ld. HAVAS Katalin: A múlt és a jövő között: a jelen. Az elmúlt tíz év könyvtáros szerepei. In.: Könyvtári Figyelő, 2000. 1–2. sz. 84–88. p.
- 3 VIDRA Szabó Ferenc: A könyvtáros pálya egy szociológiai vizsgálat tükrében. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár – Könyvtártudományi és Módszertani Központ, 1988.
- 4 PRINS, Hans–DE GIER, Wilco: The Image of the Library and Information Profession. How We See Ourselves: An Investigation. München–New Providence–London–Paris. K. G. Saur. 1995. 9. p.
- 5 A felmérés adatait kétszer is publikálták angol nyelven: PRINS, Hans–DE GIER, Wilco: Status, Image and Reputation of Librarianship. A report of an empirical research undertaken on behalf of IFLAs Round Table for the Management of Library Associations. The Hague: IFLA/NBLC, 1993., illetve: PRINS, Hans–DE GIER, Wilco, 1995. i. m. A felmérés Magyarországra és Hollandiára vonatkozó adatai elhangzottak Budapesten az első magyar–holland könyvtári szimpóziumon. Az előadás magyar nyelvű fordítása: BRUYNS, Ruud: A könyvtáros társadalmi státusza. In.: Könyvtári Figyelő, 1994. 3. sz. 404–409. p.
- 6 DIPPOLD Péter: A könyvtárak változó szerepe az információs társadalomban. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 2. sz. 5–9. p.
- 7 GEREBEN Ferenc: A felnőtt népesség könyvtárképe. In.: Könyvtárhasználat, könyvtárkép. (szerk. KAMARÁS István) Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, 1982.
- 8 A kutatás jelenlegi állásáról készült összefoglaló tanulmány: GEREBEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében) Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 164–181. p.
- 9 ROEDERER, Benoit: L'évolution de la fonction Information-Documentation: principaux résultats de l'enquête ADBS 1999. In.: Documentaliste. (36.) 1999. 4–5. sz. 229–235. p.
- 10 Franciaországban a szakma változó szerepét a könyvtárak és dolgozóik megnevezésével is próbálják érzékeltetni: ... a francia könyvtárosképzésben egyre kevésbé könyvtárakról, inkább médiatárakról és dokumentációs központokról beszélnek. Ez részben csak terminológiai kérdés, azonban a hangsúly valóban a sokoldalúságon van: minden lehetséges forrásból próbálnak információt szolgáltatni. Ez pedig anyagi ráfordításon kívül a megfelelő szakemberek képzését is igényli. Erre új szót kezdenek használni: az információrengetegben a használók eligazodását mediátorok (közvetítő) segítik. (STUMPF-BENEDEK Anna: Könyvtárosképzés Franciaországban – egy vendéghallgató szemével. In.: Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 2002. 1. sz. 52. p.) Én a dokumentációs szakember terminust fogom használni a francia információs szakemberekre, mediátorokra.

- 11 SINGER GORDON, Rachel–NESBEITT, Sarah: Who we are, where we are going: a report from the front. In.: *Library Journal* (124.) 1999. 9. sz. 36–39. p.
- 12 VIDRA SZABÓ Ferenc, 1988. 12. p.
- 13 GOULDING, Anne–JONES, Clare: Is the female of species less ambitious than the male? The career attitudes of students in department of information and library studies. In.: *Journal of Librarianship and Information Science*, 1999. 1. sz. 7–19. p.
- 14 A tanulmányok elkezdésének leginkább jellemző motivációjaként a legtöbb felmérés a könyvek szeretetét szokta megnevezni. Vö.: az Egyesült Államokban: SINGER GORDON, Rachel–NESBEITT, Sarah: i. m. 38. p.; Szlovéniában: JANZEKOVIC, Nina et al.: *Student Today – What About Tomorrow? Attitudes and Expectations of Students of Department of Library and Information Science and Publishing in Ljubljana*. In.: *Human beings and Information Specialists : BOBCATSSS Proceedings*. Ljubljana : Faculty of Arts; Stuttgart : University of Applied Sciences, 2002. 245. p.
- 15 ANDRISEK, Vlatka et al.: The Role and Tasks of Information Specialists in the Limelight: The Research of The Public Perception. In.: *Human beings and Information Specialists : BOBCATSSS Proceedings*. Ljubljana : Faculty of Arts; Stuttgart : University of Applied Sciences, 2002. 124–133. p.
- 16 *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 1996. 1–2. sz.
- 17 PSENICA, D.–RADOVICIC, S.: Knjiznicarstvo danas: drustvena vaznost, ugled i status. In.: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 1996. 1–2. sz. 89–98. p.
- 18 OLZOEVA, G.: Na kogo pohoz bibliotekar? Što pokazal opros? In.: *Biblioteka*. 1998. 6. sz. 68–69. p.
- 19 VIDRA SZABÓ Ferenc: i. m. 68. p.
- 20 VIDRA SZABÓ Ferenc: i. m. 69. p.
- 21 STACHOWSKA-MUSIAL, Ewa: Bibliotekarz – zawod wielu obliczach. Refleksje z okazji Dnia Bibliotekarza. In.: *Poradnik Bibliotekarza*. 2000. 5. sz. 7–9. p.
- 22 PRINS, Hans–DE GIER, Walco, 1995. 58. p.
- 23 ANDRISEK et al.: i. m. 128. p.
- 24 Ld. Például: NESBEITT–SINGER GORDON, 1999. 38. p.
- 25 ROEDERER, 1999. 235. p.
- 26 Megjegyzem, hogy Magyarországon az NBLC felmérésében három könyvtári foglalkozás (közművelődési könyvtáros, egyetemi könyvtáros, dokumentációs szakember) is szerepelt a foglalkozások listáján, amelyeket sorba kellett rendezni: a háromból az emberek a dokumentációs szakembert helyezték a legelső, a közművelődési könyvtárost a legutolsó helyre, tehát Magyarországon is többre tartják ezt a szakterületet. BRUYNS, Ruud, 1994. 406. p.
- 27 PRINS, Hans–DE GIER, Walco: i. m. 49. p.
- 28 VIDRA SZABÓ Ferenc, 1988. 11–12. p.
- 29 Magyarországon ez különösen igaz a többi európai országgal való összehasonlításban is. Vö.: BRUYNS, Ruud, 1994. 408. p.
- 30 OLZOEVA, G. 1998. 69. p.
- 31 VIDRA SZABÓ Ferenc, 1988. 14. p.

- 32 ROEDERER, 1999. 230. p.
- 33 VIDRA SZABÓ Ferenc, 1988. 15. p.
- 34 SINGER GORDON, Rachel–NESBEITT, Sarah, 1999. 37. p.
- 35 ROEDERER, 1999. 230. p.
- 36 PRINS, Hans–DE GIER, Walco, 1995. 49. p.
- 37 OLZOEVA, 1998. 69. p.
- 38 VIDRA SZABÓ Ferenc, 1997. 69. p.
- 39 ANDRISEK et al. 2002. 130. p.
- 40 Vö. OLZOEVA, 1998. 69. p. és VIDRA SZABÓ Ferenc, 1997. 68–69. p.
- 41 SINGER GORDON, Rachel–NESBEITT, Sarah, 1999. 36–37. p.
- 42 STACHOWSKA-MUSIAL, Ewa, 2000. 8. p.
- 43 ANDRISEK et al., 2002. 131. p. Ezen kívül szinte valamennyi felmérés, ami a könyvtáros jövőbeli készségeivel, szakképzettségével foglalkozik ezt a tényezőt teszi az első helyre. Pl. HARI, Manuela et al.: Knowledge and Skills of a Future Librarian. In.: Human beings and Information Specialists : BOBCATSSS Proceedings. Ljubljana : Faculty of Arts; Stuttgart : University of Applied Sciences, 2002. 99–106. p.
- 44 ROEDERER, 1999. 235. p.
- 45 Ld. például: HOHHOF, Bonnie–CHITWOOD, Lera: At a crossroads: information professional to intelligence analyst. In.: Information Outlook, 2000. 2. sz. 22–25. p.; HORTON, Forest Woody: The wisdom administrator. Waiting in the wings. In.: Information Outlook, 2000. 9. sz. 26–30. p.; vagy a magyarországi helyzetképről: MURÁNYI Péter et al.: New Information Careers in Hungary from Staff and Students Perspectives. In.: Human beings and Information Specialists : BOBCATSSS Proceedings. Ljubljana : Faculty of Arts; Stuttgart : University of Applied Sciences, 2002. 256–266. p.
- 46 ROEDERER, 1999. 235. p.

Tóth Máté

Könyvtárhasználati vetélkedő felnőtteknek

Olvasóim a címből következtetve nyilván arra számítanak, hogy egy, az Olvasás Éve alkalmából szervezett újszerű, rendhagyó vetélkedőről fogok beszámolni.

A maga módján valóban rendhagyó és újszerű az a hat fordulós vetélkedő, amelyet a Vörösmarty Mihály Megyei Könyvtár a Fejér Megyei Hírlappal az elmúlt év októberében hirdetett meg általános iskolák öt fős csapatai részére. A vetélkedő kérdéseit, amelyekre a csapatoknak írásban kellett válaszolniuk, a Hírlap kéthetente megjelenő – Fehérvári Hét, Mezőföld és Vértesalja című – mellékleteiben közöltük. No persze nemcsak a kérdések jelentek meg, hanem *Keresd a könyvtárban! Olvass velünk!* kiemelt címmel minden mellékletben egy egész oldalas anyag is: tudósítások a vetélkedő állásáról, tudnivalóiról, minden esetben egy színes fotó a melléklet körzetébe tartozó olyan iskolai vagy közművelődési könyvtárnak a belső teréről – a versenyző csapatok tagjaival együtt –, amely sok csapatot indított, vagy egyébként méltó volt arra (azaz az iskolai könyvtár legalább önálló helyiségben található!) A kérdések mellett közöltük az Olvasás Éve logóját is, ezt kellett a pályázó csapatoknak öt példányban egy „válaszszelvényre” kiragasztaniuk. Itt közölték a csapat nevét, az iskola címét stb., s ezt kellett beküldeniük a 10 kérdésre választ adó, több oldalas pályaművekkel együtt a megyei könyvtárba. Azaz minden minden csapattagnak (vagy a szülőknak) – ha nem fizettek elő a lapra – meg kellett vásárolnia az újságot, vagy a szomszédoktól elkérni, hogy a logót kivághassa. Ez, valamint az, hogy a tíz kérdésből egyre a Hírlap korábbi hétvégi mellékletében megjelent cikk alapján is lehetett válaszolni, természetesen az újság népszerűsítését segítette elő.

A vetélkedőre több mint 300 csapat nevezett be, amiben bizonyára közrejátszott az, hogy jelentős (több mint 600 ezer forint) értékű könyvjutalmat ajánlottunk fel egyrészt pályázati támogatásból, másrészt a Hírlap 300 000 Ft-os hozzájárulásából. A legjobb csapat mindegyik tagja 20 ezer, a második csapat mindegyik tagja 15 ezer, a harmadik csapat minden tagja 10 ezer forint értékű könyvjutalmat kap, és további tizenkét csapatot szintén jutalmazunk. Mindemellett az a három könyvtár – a segítő könyvtárak nevét is közölni kellett a válaszszelvényen –, ahonnan a legtöbb jó válasz érkezik, 50–50 ezer forint értékű könyvvásárlási utalványt nyer.

Nos, nyilván ez is hozzájárult ahhoz, hogy a beküldött pályaművek között – e sorok írásakor még csak a negyedik fordulón vagyunk túl – nagy számban találunk olyanokat, amelyeket egyértelműen a felnőttek írtak, készítettek. Az egyik feladat pl. az volt, hogy írják meg véleményüket Sobor Antal *Perelj, Uram!* című, az 1848/49-es szabadságharc két Fejér megyei mártír papjáról szóló kisregényéről, amelyet minden csapat ajándékkul kapott. Szövegszerkesztővel írt irodalmi és történelmi kisesszék születtek, közöttük olyan – egy 5. osztályos csapattól – amely

a papok kivégzésének történetét a múlt századi koncepciós perekkel hasonlította össze. Amikor a válaszadáskor felhasznált forrásmű megjelölését kértük, jó néhány – szemináriumi dolgozatnak megfelelő – szabályos kisbibliográfiát is kaptunk. A példákat – nem beszélve a felnőttek által szabályosan kijavított, ezért a zsűrinek már könnyű munkát jelentő pályázatokról – még sokáig sorolhatnám. A vetélkedő számos módszertani tanulsága közül ezúttal csupán azt szeretném kiemelni, hogy annak szervezésével – noha nem volt célunk – milyen jól sikerült a könyv- és könyvtárhasználatra, olvasásra, olvasmányaik értelmezésére mozgósítani a csapatokat „segítő” szülőket, nagyszülőket, pedagógusokat is.

Arató Antal

**Könyvtárak berendezését, költöztetését,
rendezését vállalja**

MAURER PÉTER

Levélcím: 2094 Nagykovácsi,
Tompa Mihály utca 23.

Telefon/Fax: 06-26-389-909;

Mobil: 06-30-403-8959

A tudni nem érdemes dolgok tudománya – avagy a filológus halhatatlansága

Aki *Boda Miklós* több mint negyedszázad alatt keletkezett tudományos dolgozatainak gyűjteményét tartalmazó, frissen megjelent karcsú, igen ízléses és szép kiállítású kötetét, a *Stúdium és literatúrát* kézbe veszi, és tartalomjegyzékét áttekinti, könnyen lehet, hogy *Hatvany Lajos* író, *Petőfi*-kutató, kritikus (stb.) ifjúkori munkájának, az 1908-ban Lipcsében megjelent könyvének címére fog gondolni; *Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten*, *A tudni nem érdemes dolgok tudománya*. Mert miféle címek sorjáznak ebben a tartalomjegyzékben? *A középkori pécsi egyetem alapításának előzményei*, *A középkori pécsi egyetem lokalizációjáról*, *Petrovich Ede egyetemtörténeti kutatásai*, *A „sevillai-kódexek” és a Janus Pannoniusz-szöveghagyomány kérdőjelei*, *Janus Pannoniusz olasz kortársa*, *Gregorius Tifernas V. László-epitáfiumáról*, *A Trident-előtti egyházvédő irdalom jelentős képviselőjének műve Oláh Mikós könyvtárában* stb. Egy „modern” ifjú vagy akár érett hölgy, illetve úr talán sejdít valamit arról, ki is lehetett Oláh Miklós, ám azt már – úgy érzi – joggal kérheti ki magának, hogy ennek az Oláh Miklósnak a könyvtárában megvolt ismeretlen, ráadásul a Tridenti Zsinat előttről való (még teológiaiilag is réges-rég avult), sohase hallott nevű szerző által írt munkáról olvasson azon az alapon, hogy ez a salabakter megvolt Oláh Miklós könyvtárában. És – vélheti ez a feltételezett, nem is műveletlen olvasó – rendben, beszéljünk, írjunk Janus Pannoniusról, akár életének, működésének, oeuvre-jének rejtettebb, parányibb, az összképet alig-alig módosító vonásáról is, ámde az már mégiscsak sok, hogy Gregorius Tifernas egyik (bárha magyar vonatkozású) epitáfiumával tolakszanak elénk, megint csak azon az alapon, hogy ez a szerző kortársa volt a mi Janusunknak. És így tovább, szinte ahány (tanulmány)cím, annyi kérdőjel, annyi megerősítésc az első, *Hatvanyra* alludáló gondolatnak. Lehet, mondja az olvasó, hogy valamiféle jelentősége van a pécsi egyetem lokalizációjának (bár – persze – *Boda Miklós* dolgozatából nem derül ki teljes bizonyossággal, *hol is volt hát* az a megalapított, ámde semmiségbe tűnt egyetem), ám annak mi értelme van, hogy az egyik egyetemenkutató a másikat (*Petrovich Edét* – ki az, aki e nevet ismeri?) méltatja? Az ilyesféle dolgozatoknál már nemcsak *Hatvany* könyvcíme, de *Szerb Antal* egyik (kölcsonzött) bonmot-ja is eszébe juthat a kétségeskedőknek: „Nem lehet elvárni az emberiségtől, hogy magával hurcolja a korokon keresztül a középszerű könyvek egyre növekvő terhét annak a mulatságos elvnek alapján, hogy e könyvek szerzőinek kortársai még rosszabb könyveket írtak.” De persze nem erről, nem ilyesmiről van szó. *Boda Miklós* témái, a dolgozataiban pertraktált dolgok – így, ahogy a könyvben szerepelnek – nem mindenki táplálékai. Ám nem képzelhető olyan, akár „tudományos”, a középkort vagy a reneszánszt tárgyaló művelődés-, irodalom- vagy köztörténeti munka, amely ne ilyesféle dolgozatokra alapozódnék. Mert a nagy összefoglalások, a szellemes szintézisek, az okos tájékoztatók, a remek bevezetők és propedeutikák, a

nagy és kisebb Nachschlagewerkék (stb.) el sem készülhetnek, ha nem lennének ilyen Boda Miklós-féle alap kutatások. És az az igazság, hogy míg a nagy összefoglalások, a szellemes szintézisek (stb., lásd mint fent!) iszonyú gyorsasággal avulnak, addig az ilyen Boda-féle értekezések, adalékok, tényfeltárások és rögzítések, mikrofilológiai megállapítások és elemzések, forrásfeltárások és kútfőanalízisek (stb.) halhatatlanok. Az újabb és újabb összefoglalások, Nachschlagewerkék írónak, alkotónak újra és újra vissza kell nyúlni hozzájuk. Nélkülük és a rájuk épülő, velük vitatkozó, az ő kérdőjeleiket „kicgyenesítő” hasonló dolgozatok nélkül egyszerűen elképzelhetetlenek. Az idő hajója (Petőfi) elmegy a közkezen forgó, népszerű vagy tudományos, összefoglaló és szellemes „szintézisekkel”, ám a Boda Miklós-féle alap kutatások eredményei rendíthetetlenül állnak. Persze csak akkor, ha olyanok, mint éppen e kötet értekezései. Ha valaki csak felületesen is beleolvasson a kötet egy-egy tanulmányába, elhűl ennyi tudományosság, ilyen hatalmas akribia láttán: antik és középkori latin művek, versek, traktátusok, szentbeszéddek, tudós levelezések; modern francia, német, olasz monográfiák, régészeti feltárásokról szóló jelentések, sohase hallott nemzetközi szakfolyóiratok cikkei; másfél száz éves hivatali beszámolók, könyvjegyzékek és katalógusok, héber grammatikák (stb., stb., stb.) sorjáznak mindenütt, és a jámbor olvasó elhűl: ennyi mindent kell tudni, ismereni, kézben és számon tartani, hogy kiderüljön, mondjuk az, hogy Gazda István egy felsora megalapozatlanul tulajdonít valamit egy sosem hallott nevű püspöknek? Igen. És Boda Miklós tudja, ismeri, számon tartja mindezt, készülsége beláthatatlanul gazdag, kapcsolatok ezreit teremti meg, mert van mi közt megteremtenie őket. Meglátásai, megállapításai, szerény tézisei csak a jéghegyek csúcsai, amelyek alatt a tengerben, a tanulmányok szövegei és jegyzetei tengerben könyvek, írások tornyai tapinthatók ki. És ez a nagy tudós, ez az elbűvölően gazdag szemhatáru és olvasottságú férfiú tulajdonképpen kollégánk: könyvtáros és helytörténész, persze a nagy filológus páncélzatában. Egyik legszebb tanulmányában írja: „Nemrég fejeztük be a Klimó-könyvtár állományának felmérő, adatgyűjtő jellegű vizsgálatát. Ennek során a meglévő nyilvántartások felhasználásával s a közel tizennyolcezer kötetes állomány darabonkénti kézbe vételével olyan adattípusok kigyűjtésére törekedtünk, melyek lehetővé teszik, hogy az állomány tudománytörténeti súlyának felbecsülése mellett még bizonyos, korábban összefüggő állományrészeket is rekonstruáljunk”. Egy könyvtáros, aki tudományát a könyvtár állományának vizsgálatára fordítja, egy tudós, aki tudományát könyvtára állományából (is) meríti, egy helytörténész, aki az „adott” hely miben- és milyenlétét egyetemes szempontokból (egyetemtörténet!) is tudja szemlélni, egy európai rangú kutató, aki a könyvtár dokumentumainak ex libriseit vizslatja... Nagyszerű példa, elsőrangú módszertani útmutatás, a nagy, az igazi tudomány ízébe, savába-borsába beavató Boda Miklósé. És – ha nem is mindenkinek, de – remek, helyenként akár krimiizgalmasságú olvasmány is. (Elsősorban a pécsi egyetem lokalizációjáról szóló tanulmányra gondolunk, ahol még háremekről is szó esik, persze á la Boda Miklós.) E sorok szerzője úgy véli, hogy amikor *Monok István* a bibliothecarius doctusról beszélt, valami Boda Miklós-típusúra gondolt. Természetesen igazza volt. (VK)

(Boda Miklós: Stúdium és literatúra. Pécs, 2002. Pro Pannonia Kiadó)

BODA MIKLÓS

STÚDIUM
ÉS
LITERATÚRA

MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

